

**UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA ŽURNALISTIKU/KOMUNIKOLOGIJU
USMJERENJE PR**

**UTJECAJ DRUŠTVENIH MREŽA NA
PONAŠANJE DJECE I MLADIH
-Magistarski rad -**

**Kandidatkinja:
Merima Baraković
Broj indeksa: 1051/II-K**

**Mentorica:
Doc. dr. Enita Čustović**

Sarajevo, oktobar 2023. godina

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA ŽURNALISTIKU/KOMUNIKOLOGIJU
USMJERENJE PR

**UTJECAJ DRUŠTVENIH MREŽA NA
PONAŠANJE DJECE I MLADIH
-magistarski rad-**

Kandidatkinja:

Merima Baraković

Broj indeksa: 1051/II-K

Mentorica:

Doc. dr. Enita Čustović

Sarajevo, oktobar 2023.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. TEORIJSKE OSNOVE RADA	4
2.1. Teorija društvenih mreža	5
2.2. Teorija akter-mreže.....	6
2.3. Teorija koristi i zadovoljstva	7
2.4. Teorija umreženog individualizma	7
2.5. Teorija tehnološkog determinizma	8
2.6. Teorija socijalnog učenja	9
3. METODOLOŠKI OKVIR	10
3.1. Predmet istraživanja	10
3.2. Problem istraživanja	11
3.3. Vremensko i prostorno određenje predmeta istraživanja	12
3.4. Definiranje pojmova i pojmovna analiza.....	12
3.4.2. Društvene mreže.....	13
3.4.3. Djeca.....	15
3.4.4. Mladi	15
3.4.5. Ponašanje.....	16
3.4.6. Medijska pismenost.....	16
3.5. Ciljevi naučnog istraživanja	17
3.5.1. Društveni cilj.....	17
3.5.2. Naučni cilj	17
3.6. Sistem hipoteza.....	18
3.6.1. Generalna hipoteza	18
3.6.2. Posebne hipoteze	18
3.7. Način istraživanja	18

3.7.1.	Anketa	18
3.7.2.	Intervju	19
3.7.3.	Mjerenje	19
3.8.	Rezultati istraživanja	20
3.8.1.	Upitnik za djecu/mlade.....	22
3.8.2.	Upitnik za roditelje.....	37
3.8.3.	Upitnik za nastavnike	47
3.9.	Intervju.....	55
4.	Diskusija.....	59
5.	ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	63
6.	LITERATURA	68
	POPIS TABELA I GRAFIKONA	72
	PRILOZI.....	75
	IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA	103

1. UVOD

Svaki oblik komunikacije mijenjao je pojedince i društvo, počevši od pojave pisma koje je naslijedilo govornu komunikaciju, preko izuma štampanja i pojave štampanih medija, do otkrića elektromagnetnih talasa i pojave elektronskih medija te izuma digitalnih tehnologija i pojave interneta. Svaka faza komunikacije imala je duži razvojni tok koji je omogućavao i duže vremensko istraživanje samog oblika komunikacije, ali i utjecaja oblika komunikacije na pojedinca i društvo. Već s pojavom štampe, kasnije i s pojavom radija i televizije, bilo je očito da mediji imaju određenu moć. Prva faza istraživanja efekata medija odnosila se na poimanje medijskih poruka kao poruka koje imaju gotovo neograničenu moć (hipodermic needle effect) dok su kasnije faze istraživanja medijskih efekata uključivale i brojne druge faktore koje utječu na pojedinca i društvo (dvostepeni medijski učinci, framing, agenda setting i druge teorije). U tim fazama istraživanja medijskih efekata dominirali su elektronski mediji koji su od početka dvadesetog stoljeća do početka novog milenija ostavili dovoljno vremena da se istraže i dugoročni medijski efekti.

Međutim, pojava interneta i razvoj digitalnih tehnologija te web 2.0 platformi iz temelja su promijenili masovno komuniciranje, masovne medije, a i masovnu publiku. Evolucija digitalnih tehnologija odvija se rapidno i omogućava do sada neviđene oblike povezivanja ljudi među kojima su svakako platforme na kojima su se izgradile društvene mreže. Društvene mreže su brzo osvojile svijet pa, na primjer, samo društvena mreža Facebook, koja se pojavila prije 17 godina, danas ima blizu 3 milijarde korisnika, (Number of monthly active Facebook users worldwide as of 2nd quarter 2023, 2023). Ništa manje nisu značajne ni druge društvene mreže, Youtube koji je u 2022. godini imao 2,1 milijardu korisnika, te sve popularnijeg Instagrama koji je od 2010. godine, kada je osnovan, okupio oko 2 milijarde korisnika, (Instagram - Statistics & Facts, 2023). Ove društvene mreže, kao i Twitter, popularne su među mlađom, ali i među starijom populacijom, dok TikTok, jedna od najmlađih društvenih mreža, okupira pažnju mlađih naraštaja, djece i mladih. Za nepunih šest godina privukla je više od 600 miliona korisnika, a projekcije rasta ukazuju da bi ova mreža za dvije godine mogla udvostručiti broj korisnika (Number of TikTok users worldwide from 2020 to 2025, 2023).

Ovako brz razvoj društvenih mreža i ovako brz rast publike te stalni razvoj novih opcija i alata u okviru ovih mreža predstavlja izazov za istraživanje, a naročito u oblasti utjecaja ovih medija na publiku, posebno na djecu i mlade. Istraživanja koja se provode u svijetu pokazala

su da ovi mediji imaju značajno mjesto u životu mlade populacije. Tako je istraživanje Ofcoma iz 2022. godine pokazalo da 60% djece uzrasta od 8 do 12 godina ima vlastiti mobilni telefon, dok je taj procent kod djece uzrasta 12 do 15 godina čak 97%. Sva anketirana djeca uzrasta starijeg od 15 godina imala su svoj mobilni telefon. Ono što je posebno zanimljiv podatak jest da je čak 17% djece uzrasta 3 do 4 godine imalo svoj mobitel, a da je od toga 24% imalo vlastite profile na društvenim mrežama. Kod djece od 5 do 7 godina procent djece koje je imalo svoj mobitel bio je skoro dvostruko veći, čak 28%, a 33% posto djece iz ove grupe imalo je svoje profile na društvenim mrežama. U grupi djece od 12 do 15 godina skoro svi su koristili društvene mreže, 91%. Gotovo kod svih navedenih grupa najpopularnije mreže bile su Youtube i TikTok.

Ovo istraživanje ukazalo je na potrebu kontinuiranog proučavanja društvenih mreža i njihovog utjecaja na pojedince i društvo, a naročito na djecu i mlade. Psihosocijalni razvoj djece specifičan je i prolazi kroz više faza emocionalnog, psihološkog i moralnog razvoja, a u kontekstu tog razvoja razvija se i dječija sposobnost da prepoznaju razliku između stvarnog svijeta i medijske konstrukcije tog svijeta. Percepcija stvarnosti uvijek je rezultat neke socijalne interakcije i takva interakcija može biti aktivna i pasivna (Postman, 1994). Aktivna interakcija moguća je kod osoba koje imaju razvijen kritički pristup percepciji okruženja dok pasivni pristup podrazumijeva pasivan odnos i lakšu mogućnost utjecaja medijskih poruka. Aktivan ili pasivan odnos prema okruženju, tačnije prema medijima ovisi i o vrsti medija. Za interpersonalnu, grupnu i organizacijsku komunikaciju potreban je aktivan odnos pri prijemu ili razmjeni poruka dok kod printanih i elektronskih medija dominira pasivan odnos. Premda se za društvene mreže navodi da su to socijalne mreže s najvećim stepenom interakcije, to ne znači da se automatski stvara i aktivan odnos prema sadržajima koji se nalaze na društvenim mrežama. Danas su sadržaji koji se pojavljuju na društvenim mrežama u velikoj mjeri kanalisani pomoću algoritama, a da korisnici toga nisu ni svjesni.

Kod djece je ovaj problem još kompleksniji, jer djeca nisu dovoljno zrela za adekvatno korištenje društvenih mreža. Međutim, prethodno navedena istraživanja pokazala su da djeca koriste društvene mreže od najranijeg doba djetinjstva što otvara prostor za mnoštvo negativnih utjecaja. Istraživanja su pokazala da nekontrolisano i prekomjerno korištenje društvenih mreža kod djece mogu izazvati brojne oblike poremećaja ponašanja koja se ispoljavaju u većoj ili manjoj mjeri i uzrokuju veće ili manje probleme u socijalizaciji djece i mladih, a da to ovisi o vremenu izloženosti te o vrsti i broju medija (Culpeper, 2020). Tako se može javiti oblik ovisnosti od ovakvih sadržaja, anksioznost, nestrpljivost, nemogućnost

koncentracije, nemogućnost usvajanja znanja i ekstremna dosada, naročito tokom školskih aktivnosti i u procesu učenja.

Još osamdesetih godina prošlog stoljeća teoretičari Katz, Gurevitch i Hass istražujući publiku masovnih medija došli su do zaključka da postoji pet kategorija potreba koje se odnose na sve medijske formate: 1) kognitivne potrebe, 2) afektivne potrebe, 3) lične integrativne potrebe, 4) društvene integrativne potrebe i 5) katarzične potrebe. Ove potrebe prepoznaju i teoretičari koji se bave proučavanjem potreba publike društvenih medija s tim da dodaju prilično širok spektar novih potreba koje se razvijaju u digitalnom dobu, a to su potreba za druženjem, učešće u virtualnim zajednicama, uzajamnosti, dijeljenje informacija, upoznavanje novih ljudi, umrežavanje, prilika za karijere, globalna razmjena, online kupovina, psihološka podrška (Pavica et al, 2021).

Korištenje društvenih medija kod djece i omladine povezano je i sa pozitivnim i sa negativnim efektima vezanim za njihovu dobrobit, mentalno zdravlje i ukupno ponašanje. Pozitivne strane korištenja društvenih mreža povezuju se s mogućnošću komuniciranja s osobama iz različitih kulturalnih sredina što omogućava razvoj empatije, tolerancije i razumijevanja drugih kultura i drugih svjetonazora. Pored toga djeca i mladi putem društvenih mreža uspostavljaju odnose povjerenja, saradnje, što može utjecati na jačanje njihovog samopouzdanja. Putem društvenih mreža djeca i mladi mogu brzo i lako pribaviti informacije, podijeliti mišljenje i saznati za mišljenja drugih te mogu kreirati (željenu) sliku o sebi. Može se reći da društvene mreže korisnici koriste:

- (1) za traganje za informacijama;
- (2) za uspostavljanje kontakata s drugim ljudima;
- (3) za dijeljenje vlastitih sadržaja s drugim ljudima;
- (4) za zabavu; te
- (5) za edukaciju

S druge strane negativni (štetni) utjecaji korištenja društvenih mreža izraženiji su i opasniji jer mogu utjecati na promjenu ponašanja djece i omladine koji ponekad završavaju tragičnim ishodima. Negativni efekti društvenih mreža još uvijek su predmetom brojnih istraživanja. Istraživanje koje je proveo Pew Research Center (Teens and their experiences on social media, 2018) pokazalo je da društveni mediji utječu najviše na samoprocjenu djece i mladih što se dugoročno odražava na njihovo ukupno mentalno zdravlje. Prema ovom istraživanju djeca i mladi su previše okupirani kako će se predstaviti na društvenim mrežama. Ovako opsesivno ponašanje može dovesti do osjećaja niskog samopoštovanja posebno ukoliko samopredstavljanje na društvenim mrežama ne razultira očekivanim reakcijama drugih

korisnika (lajkanje, pozitivno komentarisanje, dijeljenje i postavljanje emotikona). Time se, smatraju istraživači, smanjuje empatičnost, a povećava narcisoidnost. Pored ovoga, brojne su i druge negativne posljedice društvenih medija, od pojave anksioznosti, depresije, narušavanja mentalnog zdravlja preko online nasilja, pa do promjene ponašanja što je predmet istraživanja u ovom radu.

2. TEORIJSKE OSNOVE RADA

Naučnici se slažu u tome da je ponašanje djece i omladine važan pokazatelj njihovog razvoja u kognitivnom, emocionalnom i moralnom pogledu. Kako je već navedeno, na ponašanje djece utječe niz faktora iz okruženja, od porodice, škole, uzora, do medija koji postaju sve značajniji faktor, posebno kada je riječ o društvenim mrežama. Društvene mreže danas su neizostavni dio ljudskih života. Ove platforme revolucionarne su zbog načina na koji ljudi komuniciraju, načina na koji se informišu, zabavljaju i educiraju, ali i načina na koji se stvaraju novi oblici društvenosti i zajedništva. „Termini društvene mreže (social networks) i društveni mediji (social media) uglavnom se koriste za opisivanje internetskih platformi za komunikaciju. Može se zaključiti da termin društvenih mreža sam po sebi ne pretpostavlja, ali ni ne isključuje neku virtualnu platformu. Platforme poput Facebooka, YouTube-a, LinkedIna i WhatsAppa mogu se opisati i kao virtualne društvene mreže i kao društveni mediji. Glavna je razlika u tome što bi se termin društvene mreže uglavnom trebao odnositi na međudnose individua u okvirima neke internetske platforme, dok termin društvenih medija uglavnom podrazumijeva internetsku platformu kao medij sa svim svojstvima koja otvaraju prostor za interakciju ljudi.“ (Perkov i Šarić, 2023: 629).

Novija istraživanja u svijetu pokazala su nesumnjivu povezanost vremena provednog na društvenim mrežama sa promjenama u ponašanju djece i omladine. Tokom 2017. godine grupa istraživača u Kini proveli su istraživanje o korelaciji između vremena provedenog na društvenim mrežama i promjena ponašanja adolescenata. Istraživanje je pokazalo da je kod adolescenata koji provode više vremena na društvenim mrežama češća pojava nezdravih navika i slabljenja interesa za obrazovne procese. Slične rezultate dobili su i istraživači iz Velike Britanije koji su proučavali utjecaj društvenih mreža na djecu uzrasta od 10 do 15 godina. Porast emocionalnih poremećaja i lošijeg ponašanja uočen je kod djece koja su više koristila društvene mreže. I u drugim dijelovima svijeta istraživanja na ovu temu dala su slične rezultate, a naročito su važna istraživanja psihologa koji su ukazali na mogućnost

negativnog utjecaja društvenih medija na psihičko i mentalno zdravlje djece i omladine (Primack i Escobar-Viera, 2017).

U navedenim istraživanjima nastojalo se doći do veza između društvenih medija i drugih faktora koji mogu utjecati na ponašanje djece. Istraživanja nisu pokazala jednostavan obrazac koji profil djece je podložniji promjenama ponašanja kao posljedice pretjeranog korištenja društvenih mreža. Također, ne postoji ni saglasnost oko toga koje su to direktne posljedice koje se pojavljuju kao rezultat isključivog utjecaja društvenih mreža i koliko posljedice mogu biti štetne zbog čega ova tema ostaje aktuelna i sve više se proučava.

Tako su istraživanja (Bush i Russel, 2016) pokazala da je pretjerano korištenje društvenih mreža povezano sa depresijom, a da stalne provjere poruka, lajkova, apdejta i slično razvijaju anksioznost i iskrivljenu percepciju ličnosti. Nalazi ovog istraživanja sugeriraju da povećano korištenje interneta i društvenih mreža može izazvati štetne posljedice na mentalno zdravlje djece i mladih i da su djeca i mladi svjesni ovog problema, ali da ne prestaju koristiti internet i društvene mreže, naprotiv i povećavaju vrijeme izloženosti.

Razvoj informacijskih tehnologija i internetskih medija je dinamičan i neprekidno mijenja oblike i opsege komunikacije te je ove promjene teško pratiti i analizirati, posebno kada se uzme u obzir veliki broj korisnika internetskih medija s različitih geografskih, kulturalnih i demografskih područja. Teorije koje su se razvijale i još uvijek razvijaju u okviru komunikologije također su raznolike i brojne, a za temu ovog rada najpogodnije su klasične komunikološke teorije: teorija koristi i zadovoljstva, teorija motivacije te teorija samokontrole (Bennett i Tikkanen 2020). Od savremenih teorija treba spomenuti teoriju akter-mreža da bi se objasnile specifične veze između ljudskih i neljudskih aktera koje se ostvaruju u komunikaciji putem društvenih mreža.

Proučavanje društvenih mreža je intenzivirano posljednjih godina pa su se razvile i određene teorije koje su ponudile tumačenje značaja i efekata ovih mreža. Među tim teorijama mogu se izdvojiti: (a) teorija društvenih mreža; (b) teorija aktera i mreže; (c) teorija koristi i zadovoljstva (d) teorija umreženih individualizama (e) teorija tehnološkog determinizma (f) teorija socijalnog učenja.

2.1. Teorija društvenih mreža

U okviru teorije društvenih mreža proučavaju se struktura koja se stvara unutar mreže između pojedinca i grupa kao i dinamika komuniciranja sudionika unutar mreže. Suština teorije odnosi se na tumačenje utjecaja interakcije unutar mreže na ponašanje i stavove pojedinaca.

Istraživanja su pokazala da slabe veze unutar mreže stvaraju veću mogućnost pristupa različitim informacijama izvan mreže. Ova teorija može se povezati sa teorijom o komorama jeke (Echo Chamber Theory). Ova teorija također se bavi vezama koje se uspostavljaju unutar mreže i teoretičari ovog pravca (Cass R. Sunstein) zagovaraju tezu da se pojedinci pridružuju mrežama u kojima komuniciraju s istomišljenicima i dijele takve sadržaje što sve dalje jača njihova uvjerenja i stavove. Ova se teorija javila i prije pojave društvenih mreža, a posebno je danas aktualna. Sunstein (2001) tvrdi da internetske platforme pružaju personalizirane sadržaje koje kreiraju algoritmi što može dovesti do fragmentacije društva pošto postoji mogućnost da se pojedinci neće susresti s različitim stavovima i mišljenjima. Ovo je porazno za demokratske sisteme koje počivaju na pluralnosti i toleranciji. Teorija je imala i određene kritike, ali je za temu ovog rada važna pošto nudi okvir za razumijevanje posljedica izlaganja sadržajima na društvenim mrežama.

2.2. Teorija akter-mreže

Teorija aktera-mreže (ANT) je okvir za istraživanje interakcije i odnose između ljudskih i neljudskih aktera unutar mreže. Ova teorija je među prvima koja u složene društvene odnose uvodi i neljudske faktore, a to su, između ostalog, različiti softveri, algoritmi, a danas već i umjetna inteligencija koja će, sasvim sigurno, u narednom periodu biti u žiži istraživanja novih oblika društvenosti i novih aktera unutar mreža. Jedan od najutjecajnijih teoretičara ovog pravca je Bruno Latour koji tvrdi da neljudski akteri imaju važnu ulogu u stabilizaciji mreže Bruno Latour jedan je od najutjecajnijih autora povezanih s teorijom glumačke mreže. Njegov rad istražuje odnos između ljudi i neljudskih aktera, naglašavajući ulogu neljudskih entiteta u konstrukciji društvene stvarnosti. Latour tvrdi da neljudski akteri imaju agenciju i doprinose formiranju i stabilizaciji mreža. Njegova knjiga "Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network Theory" (2005) ključni je tekst na tom području.

Teorija akter-mreže važna je u oblasti istraživanja utjecaja društvenih mreža na publiku zbog toga što se bavi i ljudskim i neljudskim akterima u procesu oblikovanja nekih društvenih procesa. Danas je to posebno važno s obzirom na razvoj umjetne inteligencije na jednom novom nivou gdje se neljudski akteri (tehnološka infrastruktura, algoritmi, AI itd...) prepoznaju kao sve značajniji ako ne i najznačajniji akteri oblikovanja interakcije na društvenim mrežama, od formiranja mreža preko produkcije sadržaja pa sve do izgradnje online identiteta. Pored toga, u okviru ove teorije proučava se uloga moći i politika u oblikovanju mreže i ukazuje na nesrazmjer utjecaja aktera, s jedne strane korisnika, a s druge

strane centara moći što vodi do sve većeg nadzora i kontrole korisnika pri čemu se privatnost gotovo potpuno gubi. Istraživači u okviru ove teorije također proučavaju složene odnose između ljudskih i neljudskih aktera pri formiranju i funkcionisanju mreže, odnosno između online i offline sfere društvenog života. Ova teorija rasvjetljava skrivene ili zamagljene odnose unutar mreže te pomaže kod testiranja unaprijed stvorenih pretpostavki unutar mrežnog sistema (Law J. i Singleton, V., 2013).

2.3. Teorija koristi i zadovoljstva

Teorija koristi i zadovoljstva komunikacijska je teorija koja se razvijala sa razvojem masovnih medija pa se često koristila za tumačenje utjecaja tradicionalnih masovnih medija na pojedince i društvo. Najpoznatiji predstavnici ovog teorijskog pravca su Katz, Blumler i Gurevitch koji su zajednički predstavili ključne pretpostavke i ciljeve ove teorije još sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Kako teorija naglašava aktivnu ulogu pojedinaca u odabiru i korištenju medija s ciljem zadovoljavanja ličnih potreba i želja, danas se teoretičari oslanjaju i na ovu teoriju u tumačenju utjecaja društvenih mreža na pojedinca i društvo. Istražujući motivaciju i zadovoljstvo kao važan poticaj za korištenje društvenih mreža moguće je doći do važnih uvida u ponašanju i preferenciji korisnika kao i određenih pretpostavki o budućim pravcima razvoja ove oblasti što je značajno za preventivne i korektivne aktivnosti u zaštiti djece i omladine od negativnih sadržaja na društvenim mrežama.

2.4. Teorija umreženog individualizma

Teorija umreženog individualizma također proučava utjecaj društvenih mreža na pojedince i na društvene odnose. Predstavnici ovog pravca zagovaraju ideju da društveni mediji potiču pojedince da samostalno kreiraju veze i sadržaje na društvenim mrežama što ukazuje da postoji značajna fleksibilnost u stvaranju međuljudskih odnosa i da to ne moraju biti isključivo personalni odnosi u offline okruženju. Wellman (2012) tako zagovara tezu da danas pojedinci radije stvaraju višestruke, fluidne mreže u online okruženju umjesto da se oslanjaju isključivo na tradicionalne, geografske ljudske zajednice u offline okruženju. Ova teorija ima važnu ulogu u istraživanju utjecaja društvenih mreža na pojedinca i društvo jer pomaže kod razumijevanja ponašanja pojedinca i grupa u savremenom društvu.

2.5. Teorija tehnološkog determinizma

Teorija tehnološkog determinizma u središtu proučavanja ima tehnologiju kao ključnog agensa u oblikovanju društva i odnosa unutar društva. Predstavnici ove teorije tehnološki napredak posmatraju kao značajnu silu koja pokreće društvene promjene, vršeći dubok utjecaj na različite aspekte ljudskog života počev od ekonomije i politike pa sve do kulture. U okviru ove teorije razvila se ideja da tehnološke inovacije djeluju kao katalizatori društvene transformacije i da posebnu ulogu pri tome ima način komuniciranja među ljudima. Jednostavno rečeno, predstavnici ove teorije smatraju da način komuniciranja određuje tip društva i da određene, revolucionarne promjene u obliku komuniciranja utječu na promjenu tipa društva. Tako je, na primjer, pojava pisma označila prelazak oralnog društva u pisano društvo što je dalje omogućilo razvoj novih tehnologija i novih formi komuniciranja. U teoriji se pretpostavlja da uvođenje tehnologije donosi neizbježne promjene koje utječu na društvene strukture, na institucije, ali i na društvene vrijednosti. Društvo se tako prilagođava tehnološkim promjenama što ponekad vodi ka nepredvidljivim posljedicama. Kritičari ovog teorijskog pravca smatraju da teorija pojednostavljuje složene odnose u društvu isključujući ostale faktore. Oni tvrde da tehnologija nije nikakva autonomna sila već isključivo produkt ljudskog djelovanja.

Teorija tehnološkog determinizma značajna je za istraživanje društvenih mreža jer se fokusira na komunikacijsku tehnologiju koja se danas sve brže i sve radikalnije mijenja i utječe na društvo na mnoge načine. Posebno je aktuelna u kontekstu pojave i razvoja umjetne inteligencije pošto se sada tvrdnja kritičara ovog teorijskog pravca da je tehnologija isključivo produkt ljudskog djelovanja može pobiti jer su danas sofisticirani programi kreirani tako da se mogu sami razvijati i dograđivati i djelovati gotovo autonomno. Ova teorija pruža mogućnosti za istraživanje i rasvjetljavanje društvenih odnosa koji se formiraju pod utjecajem društvenih mreža. Predstavnici ove teorije (Boyd, 2007 i VanDijck, 2013) sugeriraju povezanost, interakciju i mogućnost trenutne komunikacije koji mogu utjecati na odluku pojedinaca da pristupe društvenim mrežama što naglašava da tehnološki napredak oblikuje ponašanje korisnika i širenje društvenih mreža među različitim društvenim grupama. Pored toga, ova teorija može služiti i za tumačenje kulturalnih promjena kao posljedice sve većeg korištenja društvenih mreža. Ove mreže su promijenile komunikacijske obrasce, načine samopredstavljanja te izgradnju identiteta. Sve prethodno navedeno povezano je i sa pitanjem moći koja je u rukama uskih korporativnih centara što pruža mogućnost kontrole, nadzora i uplitanja u privatnost pojedinca. Za ovaj rad teorija tehnološkog determinizma je posebno

važna jer ukazuje na moć tehnologije na pojavu nepredviđenih društvenih, psiholoških i bihevioralnih ishoda. Tako se mogu istražiti potencijalni negativni učinci društvenih mreža kao što su ovisnost, promjena ponašanja, internetsko zlostavljanje i gubitak privatnosti.

2.6. Teorija socijalnog učenja

Teorija socijalnog učenja također je teorija koja se proučava duže vrijeme i za istraživanje utjecaja tradicionalnih medija i za istraživanje utjecaja online medija na pojedince i društvo. Predstavnici ove teorije (Bandura, 1977 i Burke, 2010) tvrde da pojedinci uče i stječu nova ponašanja, stavove i uvjerenja kroz promatranje i oponašanje drugih pri čemu na ovaj proces utječu društvene interakcije, modeliranje i potkrepljivanje. U kontekstu društvenih mreža teorija je značajna kao okvir istraživanja i razumijevanja načina na koji korisnici stupaju u interakciju s drugima i načina na koji korisnici uče od drugih unutar ovih mrežnih platformi. Društvene mreže posebno su podesne za društveno učenje. Korisnici promatraju ponašanje drugih korisnika društvenih mreža i mogu oponašati njihovo ponašanje, preuzimati njihove stavove i mišljenja što se danas često dešava. Tako su danas influenseri, streameri, youtuberi veoma popularni među djecom i mladima i postaju im uzori koje često oponašaju i preuzimaju njihove stavove i vrijednosti, ali pri tome korisnici mogu nešto i naučiti, steći neke vještine i znanja. Društvene mreže korisnicima omogućavaju promatranje i učenje iz tuđih postupaka i iskustava. Pored toga korisnici mogu tražiti i savjete, naučiti neke praktične stvari, steći znanje, razviti vještine i usvojiti određene obrasce učenja. Posebni alati društvenih mreža poput lajkova, dijeljenja, komentaranja dodatno podržavaju aktivnosti korisnika što može biti posebno poticajno kod djece i omladine za bavljenje nekom aktivnosti jer dobijaju povratne informacije i potvrdu što može utjecati na njihovo ponašanje.

Pored navedenih teorija značajno je spomenuti i teoriju koja se bavi proučavanjem algoritama, teorija algoritamske kulture. Ova teorija proučava načine na koje algoritmi oblikuju i utječu na različite aspekte društva, uključujući društvene interakcije, kulturne prakse i protok informacija. Što se tiče društvenih mreža, teorija pruža okvir za razumijevanje utjecaja algoritama na korisnike u smislu sadržaja koji dopijevaju do korisnika, dinamika aktivnosti korisnika i slično. Poseban doprinos ove teorije je tumačenje pojave takozvanih filter mjehurića i komora jeke. Teorija tumači na koji način algoritmi usmjeravaju personalizirane sadržaje koje dopijevaju do korisnika i kako se korisnici na osnovu toga povezuju sa istomišljenicima što ojačava određene stavove i vrijednosti koji su često nametani i usmjeravani od strane algoritama. To doprinosi fragmentaciji online zajednica i polarizaciji

javnog diskursa, a može biti iskorišteno za negativne i manipulativne aktivnosti što je pokazano na primjeru korištenja podataka korisnika društvenih mreža za kreiranje posebnih poruka za posebne informacijske balone u Trumpovoj predsjedničkoj kampanji (Facebook sued over Cambridge Analytica data scandal, 2020).

Spomenute teorije samo su dio bogatog okvira za proučavanje utjecaja društvenih mreža pa se zahvaljujući brojnim istraživanjima i angažmanima autora i institucija razvio i koncept medijske pismenosti i značaja uključivanja svih segmenata društva u zaštiti djece od negativnih medijskih utjecaja. Sonia Livingstone (2008) i Danah Boyd (2016) posebno naglašavaju važnost digitalne pismenosti i roditeljskog usmjeravanja u ublažavanju potencijalnih negativnih učinaka društvenih medija na djecu. Zalažu se za obrazovanje djece o kritičkom razmišljanju, medijskoj pismenosti, privatnosti i sigurnosti na internetu. Ovi autori ističu ulogu roditelja, skrbnika i odgajatelja u pružanju smjernica i poticanju odgovorne upotrebe društvenih medija među djecom.

Spomenute teorije nude okvir razumijevanja o tome kako društveni mediji mogu utjecati na ponašanje djece i pomažu u donošenju odluka kako roditelji, nastavnici i kreatori politika mogu spriječiti negativne utjecaje društvenih medija i kako mogu promovirati pozitivna online iskustava, digitalnu dobrobit te tako osigurati zdrav razvoj djece u digitalnom dobu.

3. METODOLOŠKI OKVIR

3.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja u ovom radu jeste utjecaj društvenih mreža na ponašanje djece i mladih. Izloženost djece i mladih internetu i društvenim mrežama sve je veća i sa sve značajnijim posljedicama. Istraživanja (IKT, 2021) su pokazala da djeca sve mlađe dobi koriste internet, naročito društvene mreže, a njihova izloženost sadržajima koje nude ovi mediji sve je duža. Teško je procijeniti koliko djeca uistinu provode vremena na internetu, jer djeca koriste više tehnoloških platformi za pristup internetu i društvenim mrežama, od mobilnih telefona do kompjutera, laptopa, TV uređaja itd. Statistički pokazatelji (Aslam, 2023) ukazuju na to da TikTok mreža ima više od 1,2 milijarde korisnika koji prosječno dnevno provedu oko sat vremena na ovoj mreži i u više od 90% slučajeva posjete je više puta u toku dana. Godišnja potrošnja korisnika putem ove mreže također rapidno raste, pa su brojne kompanije

zainteresovane za ovu mrežu. Da bi mogli prodavati svoje proizvode i usluge kompanije u saradnji sa pretraživačima razvijaju razne algoritme da što duže zadrže korisnike na mrežama. Slična situacija je i sa još uvijek najpopularnijom društvenom mrežom Facebook koja mjesečno ima gotovo tri milijarde aktivnih korisnika, a broj korisnika koji ovoj mreži pristupaju putem mobilnih telefona je 2,75 milijardi.

3.2. Problem istraživanja

Shodno navedenom, problemsko pitanje glasi:

P0 Kakav je utjecaj društvenih mreža na ponašanje djece i mladih?

Ovo pitanje u radu smo pokušali procijeniti na osnovu ispitivanja stavova učenika (djece i mladih) kao i njihovih roditelja i nastavnika o tome kako oni vide načine na koji društvene mreže utječu na njih. S obzirom na ograničenosti istraživanja u ovom radu u obzir se nisu mogli uzimati eksterni faktori kao ni psihološki i medicinski pokazatelji koji su također značajni u istraživanju utjecaja društvenih mreža na društvo. Putem pitanja iz upitnika nastojali smo pribaviti odgovore na pitanja da li su i koliko su djeca/mladi kao i njihovi roditelji i nastavnici svjesni tog utjecaja i kako vide mogućnost zaštite od negativnih utjecaja. Dodatno su putem intervjua konsultovani stručnjaci iz oblasti psihologije i pedagogije što je u konačnici pomoglo u analizi rezultata kao i u prijedlozima koji bi se ticali preventivnih i korektivnih mjera vezanih za zaštitu djece i mladih od negativnih utjecaja društvenih mreža. Razrađujući ključno problemsko pitanje o tome kako društveni mediji utječu na ponašanje mladih u istraživanju smo nastojali da pribavimo odgovore na pitanja:

P1 Koliko su društveni mediji zastupljeni u životima djece/mladih?

P2 Na koje načine djeca/mladi koriste društvene mreže?

P3 Koliko vremena djeca/mladi provode na društvenim mrežama?

P4 Koliko su djeca/mladi svjesni promjene svog ponašanja, a koje se može dovesti u vezu sa društvenim mrežama?

P4 Koliko djeca/mladi shvataju štetnost/opasnost pojedinih sadržaja na društvenim mrežama?

P5 Koliko djeca/mladi o svojim problemima vezanim za korištenje društvenih mreža razgovaraju sa roditeljima/skrbnicima/nastavnicima?

P6 Koliko roditelji/skrbnici djece/mladih shvataju ulogu društvenih mreža u životu djece?

P7 Da li roditelji/skrbnici uočavaju promjenu ponašanja kod svoje djece, a koja se može dovesti u vezu sa korištenjem društvenih mreža?

P8 Kako roditelji/skrbnici djece/mladih smatraju da treba postupati sa djecom u vezi sa korištenjem društvenih mreža?

P9 Kako nastavnici vide ulogu društvenih mreža kod svojih učenika?

P10 Da li nastavnici uočavaju promjene ponašanja kod učenika, a koje s može dovesti u vezu sa korištenjem društvenih mreža?

P11 Kako nastavnici smatraju da treba postupati sa djecom u vezi sa korištenjem društvenih mreža?

3.3. Vremensko i prostorno određenje predmeta istraživanja

Istraživanje je fokusirano isključivo na Bosnu i Hercegovinu, s posebnim naglaskom na Tuzlanski kanton. Što se vremenskog okvira tiče, istraživanje obuhvata period od maja do septembra 2023. godine.

3.4. Definiranje pojmova i pojmovna analiza

Iz predmeta istraživanja i problemskih pitanja proizlaze i ključni pojmovi koji će se istraživati u ovoj master tezi, a to su: internet, društvene mreže, djeca, mladi, ponašanje, medijska pismenost.

3.4.1. Internet

Internet je globalna računarska mreža koja povezuje milijarde računara, servera i drugih uređaja širom svijeta. Internet omogućava razmjenu informacija, komunikaciju, pristup različitim resursima, kao što su web stranice, aplikacije, datoteke i druge digitalne sadržaje. Internet se sastoji od fizičkih infrastruktura, uključujući kablove, satelite i druge komunikacijske uređaje, kao i softverskih tehnologija koje omogućavaju povezivanje, prenos i obradu podataka. Pojam "Internet" izvedenica je engleske riječi interconnected (međusobno spojeni) i networks (mrežni sistem računara). U svijetu danas internet koristi 5,3 milijarde ljudi, od toga najviše u Kini, preko 1 milijarde, a nakon toga u SAD-u gdje internet koristi 307 miliona ljudi. Glavni razlozi korištenja interneta danas su povezivanje sa familijom i prijateljima, izražavanje stavova i mišljenja, zabava te online kupovina. (Number of internet users worldwide from 2005 to 2022, 2023).

3.4.2. Društvene mreže

Društvene mreže fenomen su vezan za internetske platforme koje su omogućili umreženu komunikaciju između različitih korisnika. Društvene mreže su noviji fenomen, ali su se razvijale brzo i veoma brzo su postigle popularnost, naročito neke društvene mreže poput Facebooka, Instagrama i TikToka. Društvena mreža može se definisati kao web servis koji svojim korisnicima omogućava registraciju, kreiranje profila te povezivanje sa drugim korisnicima. Društvene mreže predstavljaju svojevrsnu društvenu strukturu ključno obilježenu visokim stepenom interakcije među korisnicima.

Danas se društvene mreže koriste za komunikaciju između poznanika, za sklapanje novih prijateljstava, za dijeljenje različitih sadržaja (Boyd, 2007). Društvene mreže također služe kao izvor zabave, informisanja i nešto rjeđe edukacije. Među najpoznatije društvene mreže ubrajaju se YouTube, Facebook, Instagram, TikTok, Twitter, LinkedIn, Snapchat, Pinterest, WhatsApp itd.

Društvene mreže sastavni su dio života ljudi u savremenom svijetu, podjednako i djece, omladine, ali i odraslih ljudi. U svakodnevnoj komunikaciji pod pojmom društvenih mreža podrazumijevaju se umrežene (internetske) društvene mreže (Social Networking Sites). Društvene mreže su zapravo web stranice i aplikacije koje omogućavaju korisnicima da kreiraju i dijele sadržaje te da komuniciraju između sebe. Društvene mreže u stalnom su razvoju i mijenjaju se, prilagođavajući se razvoju digitalnih tehnologija, ali i svojim korisnicima. Tako ih karakteriše fluidnost i multifunkcionalnost jer korisnici imaju mogućnost višestrukih aktivnosti, od slanja i primanja privatnih poruka, do slanja javnih poruka, postavljanja audio i video zapisa, livestreaminga itd. (Betton i Woollard, 2019).

Tabela 1: Pregled razvoja društvenih mreža (prema Dandekar et al, 2018)

R.br	Naziv društvene mreže/aplikacije	Početak rada	Svrha
1.	Telegraf	1792.	Prenošenje tekstualnih poruka
2.	Telephone	1890.	Razgovor
3.	Radio	1891.	Masovna komunikacija
4.	Compuserve	1960.	Rana forma interneta
5.	Arpanet	1971.	Prvi mrežni e-mail (pošiljatelj Ray Tomlinson)
6.	Virtual News letter, Emails	1979.	Interpersonalne forme komunikacije
7.	Six Degrees(First social media site)	1997.	Postavljanje profila za prijatelje
8.	Link.net(First blogging site)	1994.	Pisanje blogova
9.	LinkedIn, My space,Flicker	oko 2000.	Postavljanje profila, fotografija
10.	Orkut(Social Media site)	2004.	Postavljanje profila
11.	Youtube	2005.	Postavljanje video sadržaja za gledanje
12.	Facebook(Social Media site)	2004.	Postavljanje profila
13.	Twitter	2006.	Mikroblogovanje
14.	WhatsApp	2007.	Interpersonalni i grupni razgovori
15.	Instagram	2010.	Postavljanje fotografija

Društvene mreže korisnicima služe za razmjenu različitih sadržaja, ideja, vjerovanja, iskustava, mišljenja pa čak i ličnih osjećaja. Posebna odlika društvenih mreža jest što ove mreže omogućavaju globalnu komunikaciju što je najbliže onome što je McLuhan označio globalnim selom. U početnoj fazi razvoja društvene mreže su dočekanе s oduševljenjem upravo zbog navedenih karakteristika, jednostavnog korištenja i besplatnog pristupa.

Od prvobitne razmjene poruka, fotografija, kasnije i video zapisa, društvene mreže brzo postaju platforme za postavljanje sadržaja od kojih profitne organizacije mogu imati interesa. Danas već govorimo o novoj fazi funkcionisanja društvenih mreža kojima upravljaju različiti algoritmi. Algoritmi prikupljaju dragocjene podatke o korisnicima društvenih mreža, a pretraživači te podatke prodaju zainteresovanim kompanijama koje mogu slati reklamne poruke potrošačima koji su već segmentrani u određene tržišne grupe.

Većina korisnika društvenih mreža nije ni svjesna procesa koji se odvija u pozadini aplikacije kao ni svrhe tih procesa. Vlasnici pretraživača i kompanija koje koriste podatke pravno su ograđene svojevrijednim pristankom korisnika mreža na to. Prilikom otvaranja profila na bilo kojoj mreži korisnici popunjavaju neku od formi pristupa koji su uglavnom pojednostavljeni na formu tekstualnog opisa šta sve korisnike omogućava provajderu mreže te opcijama

prihvatam i ne prihvatam. Opcija ne prihvatam ne omogućava pristup mreži tako da je jedina opcija pristupa mreži prihvatanje uslova. U većini slučajeva korisnik omogućava pristup svojim kontaktima, fotografijama, fajlovima, video zapisima i slično što, bez obzira na napomenu pri registraciji da podaci neće biti zloupotrijebljeni, ipak predstavlja zastrašujuću mogućnost da ti podaci postoje u nekom oblaku i da su dostupni ne samo kompanijama za prodaju roba i usluga već i u političke svrhe što je pokazao i slučaj Cambridge analitike i, što je još opasnije, hakerima koji mogu pristupiti tim podacima.

Društvene mreže popularne su kod gotovo svih generacija, ali kod djece i mladih posebno. U svom razvoju od djetinjstva ka pubertetu djeca prolaze kroz osjetljivu fazu traganja za identitetom i podrška i razumijevanje koje dobijaju od vršnjaka putem mreža je važna i poželjna jer omogućava djeci da shvate da i njihovi vršnjaci prolaze kroz to, da ih razumiju i da mogu razmijeniti iskustva i savjete. Pored toga djeca i mladi na društvenim mrežama mogu pronaći korisnike sa istim ili sličnim hobijima, interesima, vještinama i željama. S druge strane, postoje i brojni negativni utjecaji društvenih mreža od kojih u ovom radu istražujemo utjecaj društvenih mreža na ponašanje djece i mladih.

3.4.3. Djeca

Djeca su mladi ljudi koji se još uvijek razvijaju i nisu dosegli punu zrelost, obično se odnosi na osobu mlađu od 18 godina. Uobičajeno se smatra da su djeca u fazi učenja, otkrivanja i razvoja svojih fizičkih, emocionalnih, intelektualnih i društvenih sposobnosti. Djeca su važan dio društva i često se smatraju budućnošću svijeta, a njihovo zdravlje, obrazovanje i dobrobit ključni su za održivost društva. Mnoge kulture imaju posebna pravila, običaje i zakone koji se odnose na zaštitu i brigu o djeci.

Prema UN konvenciji o pravima djeteta "Dijete je svako ljudsko biće mlađe od 18 godina, ukoliko se zakonom date države punoljetstvo ne stiče ranije" (Konvencija o pravima djeteta, 1989).

3.4.4. Mladi

Mladi su općenito ljudi koji su u fazi života između djetinjstva i odrasle dobi, obično između tinejdžerske i ranih tridesetih godina života, i koji su u procesu stjecanja obrazovanja, uspostavljanja karijere, razvijanja osobnih odnosa, i općenito izgradnje svojih života. Kategorija "mladih" može se malo razlikovati ovisno o kontekstu i kulturi, ali općenito obuhvata ljude u tom dobnom rasponu. "Omladina" ili "mladi" su osobe u životnoj dobi od

navršenih 15 do navršenih 30 godina starosti” (Zakon o mladima Federacije Bosne i Hercegovine, 2016).

3.4.5. Ponašanje

Prema Hrvatskoj enciklopediji „Ponašanje je svaka mjerljiva, odnosno zamjetljiva reakcija organizma na izravno ili neizravno podražavanje, koja obuhvata djelovanje, postupke, odgovore, pokrete, procese, radnje i sl. Pojam obuhvata svu fizičku aktivnost nekog organizma, uključujući vanjske tjelesne pokrete kao i aktivnost žlijezda s unutaršnjim izlučivanjem te druge fiziološke procese koji čine ukupne fizičke reakcije organizma na okolinu. Ponašanjem se označavaju i specifični fizički odgovori organizma na određene podražaje ili klase podražaja. U psihologijskim se istraživanjima na temelju ponašanja i podražajne situacije zaključuje o psihološkim procesima” (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, 2021). Na ponašanje djece utječu brojni faktori iz okruženja, od porodice, škole, uzora, društvenih institucija sve do medija masovnog komuniciranja. Na osnovu provedenih istraživanja ustanovljeni su sljedeći problemi u ponašanju djece i omladine. Kod djece do 3 godine uočeni su problemi vezani za gubitak apetita, ljubomoru, rivalstvo među braćom i sestrama, anksioznost, plakanje i slično. Kod djece uzrasta od 3 do 6 godina uočeni su poremećaji vezani za pretjeranu sramežljivost, nesretnost, izljeve bijesa, tvrdoglavost, ljubomoru, lijenost, maltretiranje i slično. Od 7 do 11 godine pojavljuju se krađe, prkos, sanjarenje, izostanak s nastave, laganje, vulgarnost, uništavanje školske imovine, nervoza i razočaranje zbog sitnica. U kategoriji djece i omladine starosti od 11 do 20 godina istraživanje je pokazalo poremećaje ponašanja vezanih za pobunu prema roditeljima, učiteljima i autoritetu općenito, nesretnost i pretjerano ćudljiva lijenost, maltretiranje i zadirkivanje, varanje, laganje, krađa, uništavanje školske imovine, prkos i neposluh, pretjerano sanjarenje, izostajanje s nastave, vulgarnost, neprihvatljivo ponašanje prema djevojčicama, pretjerana zamišljenost, pretjerana nepažnja te razočaranje zbog sitnica (Murugeshwari i Neelakandan, 2022).

3.4.6. Medijska pismenost

Medijska pismenost je relativno nov komunikološki pojam i odnosi se na koncept koji se od osamdesetih godina prošlog stoljeća razvija s ciljem edukacije građana iz oblasti masovnih medija i masovnog komuniciranja. Medijska pismenost je skup gledišta koje u korištenju medija aktivno primjenjujemo da bismo protumačili značenje poruka koje primamo (Poter,

2011). Medijska pismenost danas je sve značajniji i prisutniji koncept, a posebno je posao značajan sa razvojem informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Može se reći da „medijska i informacijska pismenost, zasnovana na principima cjeloživotnog učenja, krovna je kompetencija koja se pretpostavlja u društvu koje je doživjelo digitalnu transformaciju i očekuje od građanina da je dovoljno informiran i obrazovan kako bi bio ravnopravan učesnik u demokratskom diskursu, te kao proaktivni samostalni subjekt, konstruktivno i odgovorno donosio odluke i doprinio društvu znanja. (Vajzović, 2020:13) Koncept medijske pismenosti u naučnim i stručnim krugovima prihvaćen je kao značajno polje za istraživanje, ali u praktičnoj primjeni nije se daleko odmaklo. Stoga bi svrha budućih istraživanja trebala biti dijelom usmjerena ka mogućnostima praktične primjene ovog koncepta u društvu.

3.5. Ciljevi naučnog istraživanja

3.5.1. Društveni cilj

Društveni cilj ovog rada jeste ukazivanje na značaj uključivanja masovnih medija u obrazovne procese kako bi se od najranijeg doba školovanja kod djece razvijale medijske navike koje ne bi bile usmjerene samo na zabavu već i na informisanje i edukaciju. Osim navedenog, oslonjenost na digitalne tehnologije, društvene mreže i vizuelne multimedijalne sadržaje kod djece i mladih utječe na stvaranje različitih vrsta ponašanja, koja se ne prepoznaju adekvatno, što rezultira određenim vrstama anomalija u ponašanju djece i mladih. Uočeno je da djeca koriste društvene mreže pretjerano, bez kontrole, bez smjernica i da takav način percepcije medijskih sadržaja stvara i neku vrstu ovisnosti. U bosanskohercegovačkom društvu opterećenom političkim i ekonomskim problemima, malo se pažnje posvećuje ovoj temi tako da izostaje organizovana i sistematska društvena akcija na prevenciji prije svega nekontrolisanog izlaganja djece štetnim sadržajima sa društvenih mreža. Također, izostaju i aktivnosti na edukaciji nastavnika i roditelja/odgajatelja za rano prepoznavanje poremećaja u ponašanju djece i mladih, povezanih sa pretjeranim izlaganjem internetskim sadržajima.

3.5.2. Naučni cilj

Naučni ciljevi u ovom radu odnose se na doprinosu proučavanja značaja masovnih medija u društvu kao i značaja medijskog opismenjavanja kao mehanizma zaštite od negativnih

medijskih sadržaja, ali i mehanizma za korištenje ogromnog potencijala koji mediji imaju danas u društvu. U radu će se ukazati na specifičnu ulogu medijskih sadržaja namijenjenih djeci i mladima i na korelaciju između takvih sadržaja i eventualnih poremećaja kod djece i mladih.

3.6. Sistem hipoteza

3.6.1. Generalna hipoteza

H0 Pretjerano izlaganje sadržajima sa društvenih mreža u značajnoj mjeri je povezano sa porastom poremećaja u ponašanju djece i mladih.

3.6.2. Posebne hipoteze

H1 Djeca većinom koriste društvene mreže pretjerano i bez kontrole roditelja/staratelja.

H2 Mladi većinom koriste društvene mreže pretjerano.

H3 U školama nije dovoljno i adekvatno zastupljen koncept medijske i informacijske pismenosti.

3.7. Način istraživanja

U ovom radu koristili smo kvantitativne i kvalitativne pristupe istraživanju te komparativnu metodu, a kao tehnike istraživanja koristit ćemo anketu i intervju.

3.7.1. Anketa

U istraživanju je anketirano ukupno 226 učesnika, 104 učenika, 40 nastavnika i 82 roditelja. Upitnik je distribuiran putem društvenih mreža i manualno. Upitnici su strukturirani tako da za njihovo kompletiranje nije bilo potrebno više od 10 minuta. U upitnicima je vidljivo bilo naznačeno da se svi podaci daju na anonimnoj bazi i da neće biti korišteni u druge svrhe osim za izradu master teze.

S obzirom na složenost teme i na složenost načina anketiranja učenika ovo istraživanje je kvantitativno na nivou pilot istraživanja ili na nivou fokus grupa, ali je kvalitativno značajno

kao doprinos istraživanjima o odnosu mladih i medija, naročito u savremenom trenutku obilježenom nemilim i tragičnim događajima u koje su uključena djeca i mladi (slučajevi u Srbiji iz aprila i maja 2023) i koji se u nekim segmentima povezuju sa utjecajem medija na ponašanje djece i mladih. Anketiranje je obavljeno u skladu sa etičkim standardima uz saglasnot roditelja i nastavnika.

3.7.2. Intervju

U radu je kao sastavni dio istraživanja korišten i intervju za relevantnim stručnjacima za predmet rada. Obavljen je dubinski, strukturirani intervju sa ekspertima iz oblasti psihologije i pedagogije.

3.7.3. Mjerenje

Mjerenja su obavljena temeljem sagledavanja socidemograskih karakteristika te primjenom Bergove skale ovisnosti o društvenim mrežama kako bi se ispitala percepcija ponašanja djece i mladih u vezi sa korištenjem društvenih mreža. Sociodemografske karakteristike pribavljene su putem općeg dijela upitnika za učenike, roditelja i nastavnika. Opći dio upitnika sadržao je pitanja koja su se odnosila na uzrast, spol, razred (kod učenika), godine, spol (kod nastavnika) godine, spol i broj djece (kod roditelja), te dostupnost tehnološkim platformama za pristup društvenim mrežama.

Ispitivanje ponašanja utemeljno je na Bergen skali ovisnosti o društvenim mrežama. Bergenova skala mjerenja ovisnosti o društvenim mrežama (BSMAS) sastoji se od 6 varijabli i razvijena je na temelju Griffiths (2015) skale ključnih karakteristika ovisnosti: istaknutost (salience), promjena ponašanja, tolerancija, povlačenje, konflikt i recidiv. Skala koristi Likertovu skalu (veoma rijetko do veoma često). Što se tiče granice između ne-poremećaja i poremećaja, postoje dvije studije u literaturi koje su predložile granične tačke za BSMAS. Rezultat od 19 varijabli kao empirijsku graničnu vrijednost uspostavili su Bányai i saradnici (2017), a nedavno su Luo i saradnici (2021) predložili 24 varijable kao kliničku graničnu tačku ukazujući na to da prethodno korištena skala od 19 varijabli ima relativno nisku preciznost pa se javlja preuveličana prevalencija SMA što je i osobe bez poremećaja pogrešno svrstavalo u kategoriju ovisnika.

U ovom radu ćemo zbog relativno malog uzorka i drugih ograničenja primjeniti Bergen skalu ovisnosti o društvenim mrežama (Andreassen et all, 2016) koja je sastavljena od šest stavki vezanih za korištenje društvenih medija. Ova metoda razvijena je temeljem ključnih

karakteristika promjena ponašanja: istaknutost, promjena raspoloženja, tolerancija, povlačenje, sukob i recidiv. U odgovorima je ponuđena Lickertova skala od pet gradacija: (1) nikako se ne slažem; (2) ne slažem se; (3) ne znam; (4) slažem se ; (5) u potpunosti se slažem. U istraživanju su odgovori iz ankete prilagođeni ovoj skali.

3.8. Rezultati istraživanja

Istraživanja koja su provedena proteklih nekoliko godina, kako je već navedeno, ukazala su brojne oblike poremećaja ili bar promjena ponašanja kod djece koja se povezuju sa društvenim mrežama. Među najčešće i najvidljivije poremećaje ponašanja naučnici navode nedostatak kvalitetnog sna kod djece i mladih. Tako su rezultati istraživanja pokazali da mladi koji spavaju manje samo šest sati imaju veću vjerovatnoću da osjećaju tjeskobu, uznemirenost i da su skloni depresiji posebno korisnici društvenih mreža kojima dominiraju fotografije i video zapisi influensera, poznatih ličnosti i idola mladih generacija (Reid at all, 2016).

Kao rezultat umreženosti djece i mladih ljudi na društvenim mrežama se pojavio i novi oblik nasilja, cyberbullying. Cyberbullying se pokazao kao snažan agens dramatične promjene ponašanja koja su se ponekad završavala tragično. *Prema UNICEF-u, cyber nasilje je zlostavljanje drugih putem digitalnih tehnologija. Ono se može događati na društvenim mrežama, platformama za dopisivanje i igranje igrica, kao i mobilnim telefonima, a ponavlja se sa namjerom zastrašivanja, izazivanja bijesa ili sramoćenja onih koji su na meti. Buljan Flander ističe da su žrtve cyber zlostavljanja češće u riziku od pokušaja suicida nego žrtve tradicionalnog nasilja, ne samo zbog toga što je počinitelj često anonimni, već i zbog toga što dijete ili mlade osobe ne mogu otići iz te situacije. Na igralištu ili školskom hodniku dijete može otići i doma je sigurno. Ovdje nije sigurno ni doma, jer je sadržaj stavljen na internet i dijete ne zna ko će sve to vidjeti, a nakon tako prosljeđenog sadržaja treba ući u razred, naprimjer. To je jedan užasan osjećaj nelagode, užasan osjećaj bespomoćnosti, srama, obilježnosti“ (Ljubčić. E, 2022).*

Ono što je zabrinjavajuće jest činjenica da većina djece ne prepoznaje cyberbullying kao nasilje kao ni njihovi roditelji tako da se ovaj oblik nasilja teško detektuje kao faktor promjena ponašanje kod djece i mladih. O tome se rijetko razgovara u porodicama, a i u školama tako da se efekti ovog nasilja još uvijek ne mogu detaljno istražiti i utvrditi koji se sve oblici poremećaja mogu pojaviti kao produkt cyberbullyinga.

Još jedan fenomen vezan za društvene mreže jest takozvani FOMO. FOMO kao skraćenica engleskih riječi Fear of Missing Out, kod nas se prevodi kao strah osobe od odsustva s nekog događaja na kojima su bili njihovi prijatelji, poznanici ili drugi ljudi, a ta osoba nije. Strah od isključivanja osoba iz određenih oblika socijalizacije, bez obzira da li je riječ o realnom ili virtualnom skupu kod tih osoba izaziva nervozu, tjeskobu pa i neke oblike maničnog ponašanja.

Istraživanja koja su provedena uglavnom su bila fokusirana na utjecaj društvenih medija na mentalno zdravlje djece i adolescenata. Mentalno zdravlje je širok pojam. „Mentalno je zdravlje Svjetska zdravstvena organizacija definirala kao stanje dobrobiti u kojemu pojedinac ostvaruje svoje potencijale, može se nositi s normalnim životnim stresom, raditi produktivno i plodno te je sposoban pridonositi zajednici. Prema ovakvome pristupu mentalno je zdravlje dio općeg zdravlja i afirmativni prostor za aktualiziranje vlastitog života, a ne jednostavno odsustvo bolesti.“ (Brlas i Pleša, 2012:7). Prema ovako širokom određenju mentalno zdravlje se odnosi i na depresiju koja je se proučava u okviru medicinskih i psiholoških nauka kao i na psihološki stres, nisko samopoštovanje što je oblast psihologije, pa do smanjenog blagostanja koje je opet oblast socioloških grana. Osim toga, način na koji djeca i mladi koriste društvene mreže također utječe i na oblik i na intenzitet poremećaja ponašanja, ne samo vrijeme koje provedu na društvenim mrežama. Na društvenim mrežama pasivni i aktivni korisnici koji društvene mreže koriste na različite načine. Pasivni korisnici obično samo pregledaju sadržaje dok aktivni korisnici i postavljaju sadržaje, komentarišu sadržaje drugih korisnika, emotivno se određuju spram tih sadržaja itd. Sve ove faktore kao i socijalno okruženje korisnika društvenih mreža treba uzeti u obzir pri istraživanju. Tako je i izvjesno da će buduća istraživanja utjecaja društvenih mreža na djecu i omladinu biti multidisciplinarna i dugoročna. Kako se u ovom radu fokusiramo na ponašanja djece i mladih koji se mogu povezati s društvenim mrežama treba napraviti distinkciju između poremećaja ponašanja i promjene ponašanja. Poremećaji ponašanja odnose se na ponašanje koje odstupa od prihvaćenih obrazaca i standarda ponašanja u društvu. Postoje brojne klasifikacije poremećaja ponašanja i uglavnom se odnose na medicinsko i psihološko dijagnosticiranje tih poremećaja. Promjene ponašanja pojedini autori označavaju kao probleme u ponašanju, ali u svakom slučaju riječ je o ponašanjima koja narušavaju socijalni život pojedinca, a mogu se odraziti na psihičko zdravlje i ukupno zdravstveno stanje pojedinca. Autori takvo ponašanje dijele na: (a) internalizirane i eksternalizirane (Pintar, 2019). Prvi tip ponašanja odnosi se na ponašanje koje osoba usmjerava prema sebi pa se može povlačiti u sebe, nemati volje za svakodnevne aktivnosti, može patiti od anksioznosti ili depresije i slično. Kod eksternaliziranog tipa

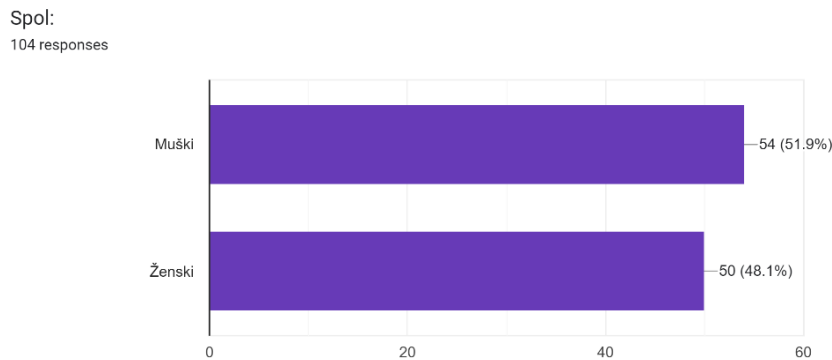
ponašanja riječ je o nemogućnosti kontrolisanja vlastitog ponašanja u odnosu sa drugim ljudima pa tako osoba može ispoljavati agresivnost. Autor navodi da se internalizirani problemi u ponašanju odnose na pretjerano kontrolirajuća ponašanja usmjerena prema sebi (depresivnost, anksioznost, povlačenje, beživotnost), dok se s druge strane eksternalizirani mogu shvatiti kao nedovoljno kontrolirajuća ponašanja usmjerena prema drugima kao što je agresivnost ili ispoljavanje sklonosti ka narušavanju društvenih konvencija. Autori ukazuju na pojavu ovakvog ponašanja kao posljedice nedostatka face to face komunikacije kao temelja socijalizacije te navode da osobe koje ispoljavaju poremećaje u ponašanju pribjegavaju komunikaciji putem društvenih mreža zbog toga što smatraju da je takav oblik komuniciranja manje stresan (Erliksson, Lindner i Mortberg, 2020).

Povezanost društvenih medija i ponašanja djece i mladih je kompleksna oblast za istraživanje i doprinos ovoj temi trebali bi dati istraživači iz svih relevantnih oblasti. Komunikološka istraživanja mogu dati svoj doprinos u smislu ispitivanja načina korištenja društvenih mreža i (samo)percepcije o utjecaju društvenih mreža na ponašanje djece i mladih. Tako i u ovom radu istražujemo na koji način djeca, roditelji, nastavnici i stručnjaci vide ovaj problem. U tu svrhu smo kreirali tri upitnika: za djecu/mlade; za roditelje i za nastavnike. Pored toga obavljen je i intervju sa ekspertima iz oblasti psihologije i pedagogije.

3.8.1. Upitnik za djecu/mlade

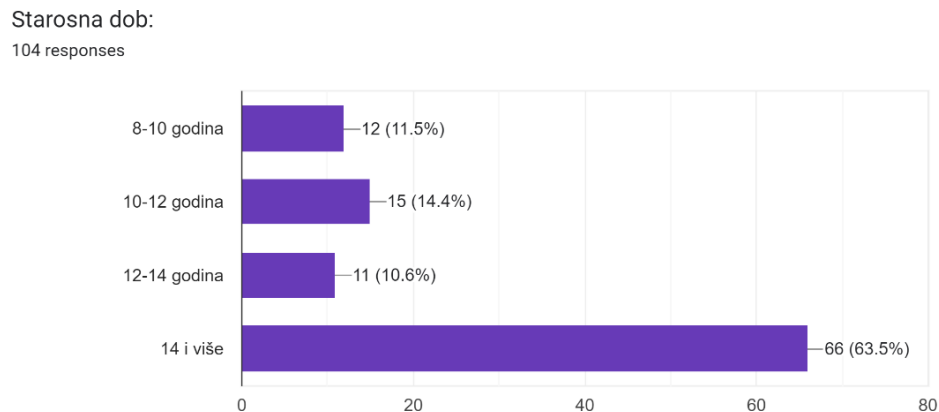
Upitnik za djecu sastojao se od dva dijela. Prvi dio upitnika odnosio se na opće podatke: spol, starosnu dob, posjedovanje uređaja sa kojih djeca/mladi pristupaju društvenim mrežama, način na koji pristupaju internetu, broj društvenih mreža na kojima imaju profile i pitanja o tome koliko vremena provode na internetu. Drugi dio upitnika sastojao se od pitanja kojima se nastojala ocijeniti percepcija utjecaja društvenih mreža na njih. Ovaj dio upitnika strukturiran je na principu semantičkog diferencijala po već spomenutoj Bergenovoj skali. Upitnik je distribuiran putem društvenih mreža i e-mail adresa, a kreiran je i obrađen u GoogleForms aplikaciji. Upitnik su popunila ukupno 104 učenika, 54 (52%) dječaka i 46 (48%) djevojčica.

Grafikon 1: Spol ispitanika (djeca/mladi)

Kako je već navedeno, istraživanjem su obuhvaćeni učenici osnovne i srednje škole, odnosno uzrast djece i omladine. Najmanje ispitanika bilo je u kategoriji djece uzrasta od 8 do 10 godina, njih 11,5%, a najviše djece u kategoriji mladih, starijih od 14 godina, njih 63,5%. Djeca uzrasta od 10-12 godina treća su po brojnosti ispitanika koji su popunili anketu, njih 14,4% od ukupnog broja. Kategorija djece od 12 do 14 godina je najmanja po brojnosti, njih 10,6%.

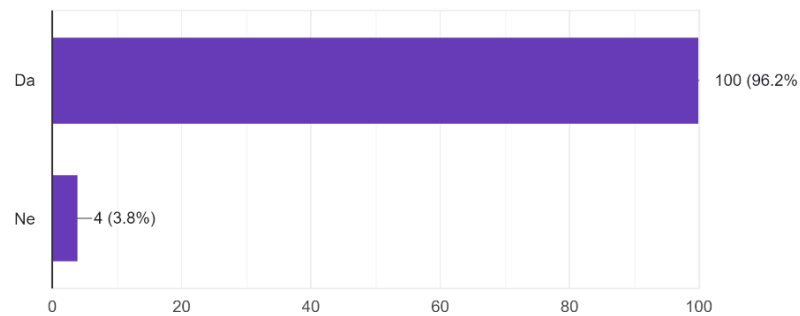
Grafikon 2: Uzrast ispitanika (djeca/mladi)

Pored spola i uzrasta, opći dio ankete odnosio se na pitanja tehničke prirode, a prvo pitanje iz ove kategorije bilo je vezano za posjedovanje mobilnog telefona. Kako se i očekivalo, gotovo svi učenici su imali svoje mobilne telefone, njih 96,2% dok samo 4, 3,8% učenika nisu imala svoj mobilni telefon.

Grafikon 3: Posjedovanje mobilnog telefona

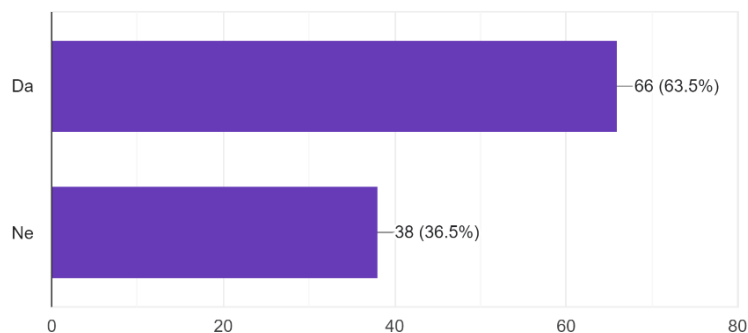
Imam svoj mobilni telefon:
104 responses

Što se tiče drugih uređaja putem kojih su pristupali društvenim mrežama, gotovo dvije trećine ispitanika, njih 63,5% odgovorilo je da društvenim mrežama pristupaju i putem svojih računara/tableta/laptopa. Nešto više od jedne trećine ispitanika, njih 36,5% odgovorilo je da nema drugi uređaj za pristup društvenim mrežama i ostalim internetskim sadržajima.

Grafikon 4: Posjedovanje računara/tableta/laptopa

Imam svoj računar/tablet/laptop:
104 responses

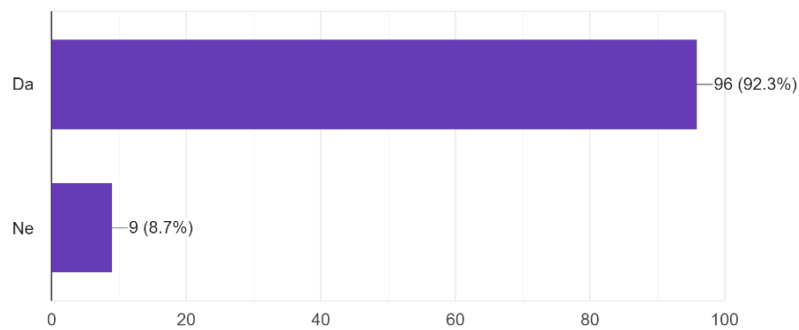

U teorijskom dijelu rada navedeno je da sve veći broj djece i mladih internetskim sadržajima pristupaju isključivo putem mobilnih telefona što se pokazalo kao trend i u našem okruženju. Tako su gotovo svi ispitanici, njih 92,3% naveli da imaju pristup internetu na svojim mobilnih telefona. Oko 8% ispitanika navelo je da nema pristup internetu.

Grafikon 5: Pristup internetu putem mobilnog telefona

Imam pristup internetu na mobilnom telefonu:

104 responses

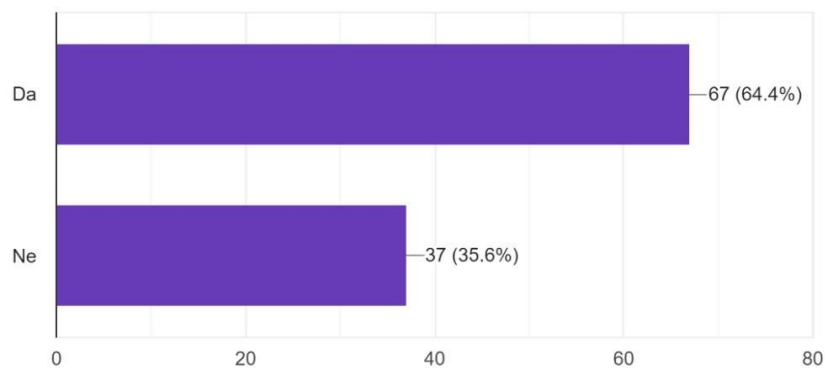

Što se tiče računara/tableta/laptopa koji učenici koriste kod kuće, pristup internetu putem ovih uređaja imalo je 64,4% dok je 35,6% ispitanika navelo da nema pristup internetu putem navedenih uređaja.

Grafikon 6: Pristup internetu putem računara/tableta/laptopa

Imam pristup internetu na računaru/tabletu/laptopu:

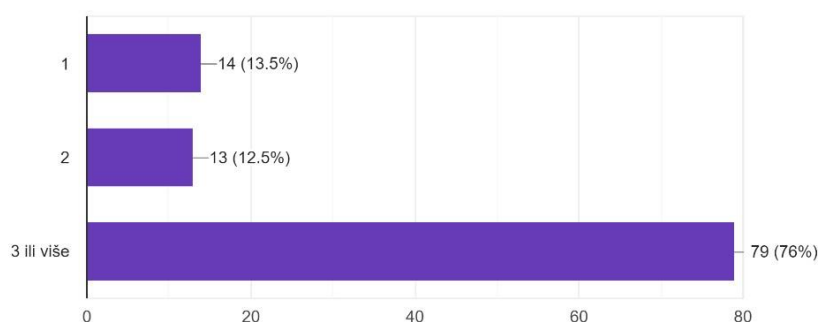
104 responses

U drugom dijelu upitnika istraživali smo navike djece i mladih vezane za društvene mreže. Na pitanje na koliko društvenih mreža imaju registrovane profile većina ispitanika, njih 76% je odgovorila da ima profile na 3 i više društvenih mreža. Gotovo podjednak broj ispitanika odgovorio je da imaju profil samo na jednoj društvenoj mreži, njih 13,5% ili na dvije društvene mreže, njih 12,5%.

Grafikon 7: Profili na društvenim mrežama/učenici

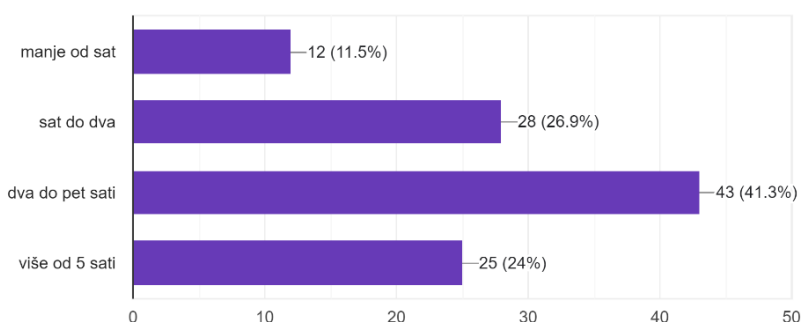
Na koliko društvenih mreža (instagram, facebook, snapchat, youtube, messenger, tik-tok...) imaš profil:
104 responses

Vrijeme koje ispitanici provode na društvenim mrežama svrstano je u četiri kategorije: a) manje od sat; b) sat do dva; c) dva do pet sati i d) više od pet sati. Većina ispitanika provodi više od dva sata na društvenim mrežama (65,3%) s tim da njih 41,3% provodi od dva do pet sati na društvenim mrežama dok 24% ispitanika provodi više od pet sati na društvenim mrežama. Samo 11,5% ispitanika odgovorilo je da na društvenim mrežama provode manje od sat vremena.

Grafikon 8: Vrijeme provedeno na društvenim mrežama

Na društvenim mrežama dnevno provodim:
104 responses

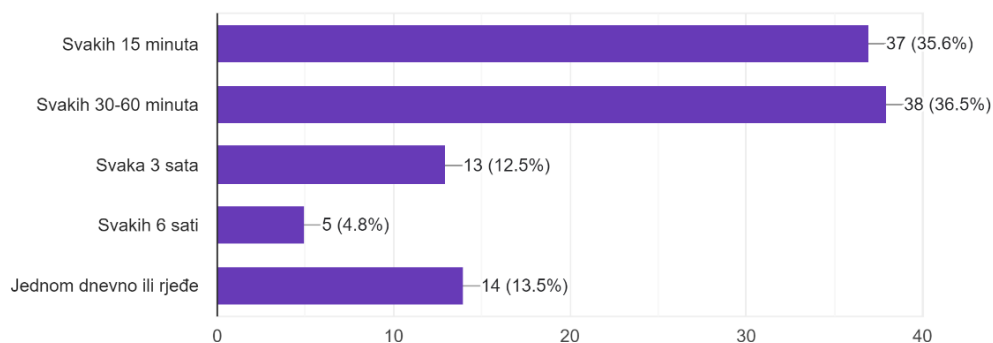
Kako je navedeno korisnici djeca i mladi provode gotovo svo slobodno vrijeme na društvenim mrežama i često provjeravaju poruke i notifikacije koje stižu. Tako je više od dvije trećine ispitanika u ovom istraživanju odgovorilo da poruke na društvenim mrežama provjeravaju u

periodu manjem od jednog sata, njih 72,1%, od toga njih 35,6% sadržaje provjerava svakih 15 minuta dok 36% ispitanika poruke provjerava u rasponu od 30 minuta do jednog sata. Manji broj ispitanika provjerava poruke svakih 6 sati, njih 4,8%, a jednom dnevno, njih 13,5%.

Grafikon 9: Poruke na društvenim mrežama

Provjeram poruke na društvenim mrežama:

104 responses

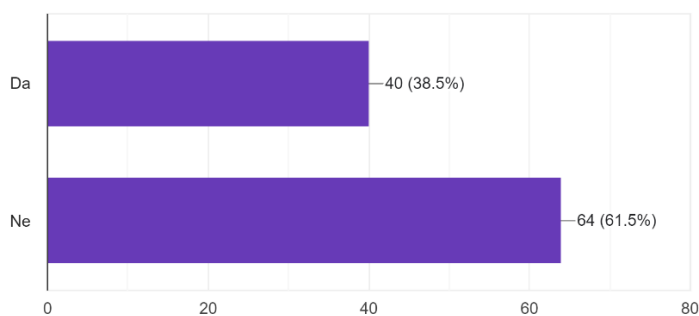

Pitanje koje se odnosilo na to koliko djeca i mladi prihvataju kontakte na društvenim mrežama i koliko zapravo osoba u svojim prijateljima na društvenim mrežama poznaju. Ispitanici su odgovorili slično kao i ispitanici u brojnim drugim istraživanjima da neoprezno prihvataju zahtjeve za prijateljstva od nepoznatih ljudi. Tako je 61,5% odgovorilo da ne poznaje sve osobe koje su prihvatili kao prijatelje na društvenim mrežama. Ostalih 38,5% ispitanika odgovorilo je da poznaje sve svoje prijatelje na društvenim mrežama.

Grafikon 10: Identitet prijatelja na društvenim mrežama

Na društvenim mrežama poznajem sve prijatelje:

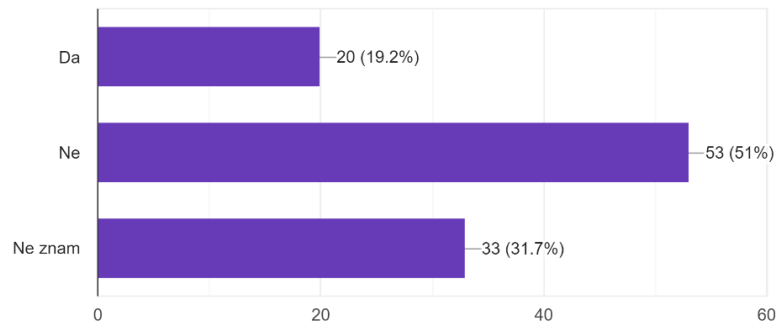
104 responses

Što se tiče samoprocjene djece i mladih o tome da li društvene mreže utječu na njihovo ponašanje ispitanici su mahom odgovorili da ne utječe. Tako je 53% posto ispitanika odgovorilo da društvene mreže ne utječu na njihovo ponašanje. Da ne znaju odgovorilo je 31,7% ispitanika, a samo 19,2 % ispitanika odgovorilo je da sadržaji sa društvenih mreža utječe na njihovo ponašanje.

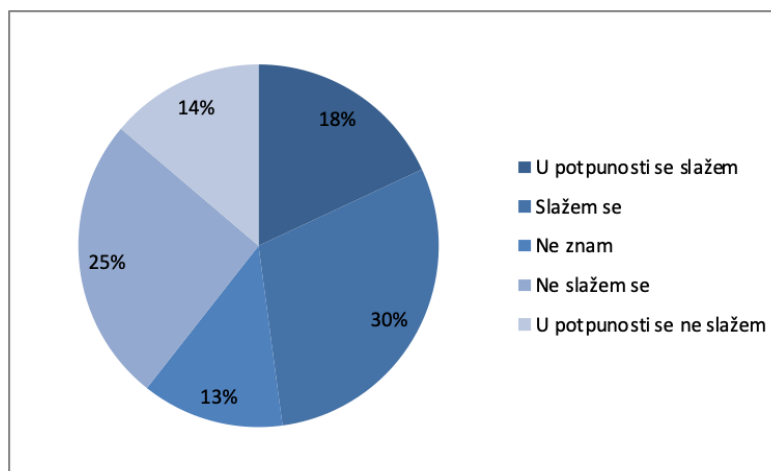
Grafikon 11: Utjecaj društvenih mreža na ponašanje

Društvene mreže utiču na moje ponašanje:
104 responses

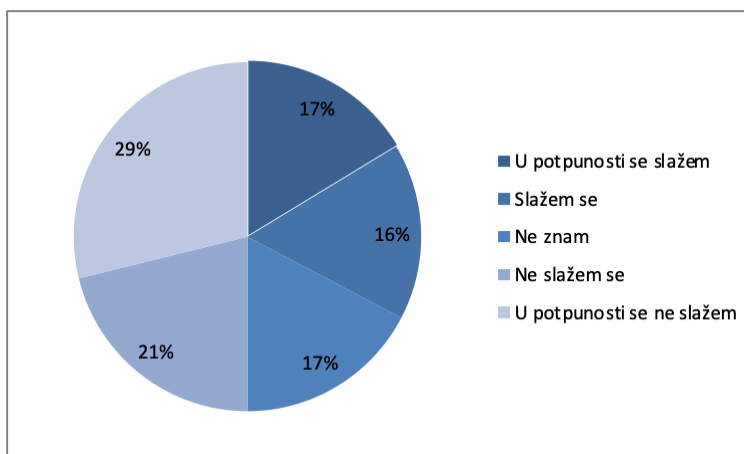
Treći dio upitnika odnosio se na pitanja kojima se nastojala istražiti percepcija djece/mladih o tome da li i u kojoj mjeri društvene mreže utječu na njihovo ponašanje. Na pitanje da li osjećaju neki oblik panike kada zaborave mobilni telefon najviše ispitanika je odgovorilo da se u potpunosti slaže ili da se slaže, njih 48% dok je ukupno 39 % bilo ispitanika koji se nisu slagali ili se nisu u potpunosti slagali s ovom tvrdnjom. Da ne znaju odgovorilo je 13% ispitanika.

Grafikon 12: Osjećam paniku kada zaboravim mobilni telefon

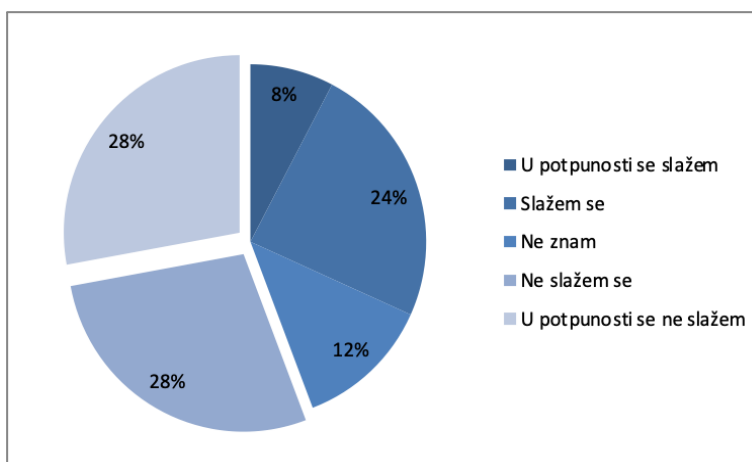
Sljedeće pitanje odnosilo se na tvrdnju da li se osjećaju zabrinuto nakon što provedu neko vrijeme na društvenim mrežama. Trećina ispitanika odgovorila je da se u potpunosti slaže ili se slaže sa ovom tvrdnjom dok je polovina ispitanika odgovorila da se ne slaže ili da se u potpunosti ne slaže s ovom tvrdnjom. Da ne znaju odgovorilo je 16% ispitanika.

Grafikon 13: Osjećam se zabrinuto nakon što provedem neko vrijeme na društvenim mrežama

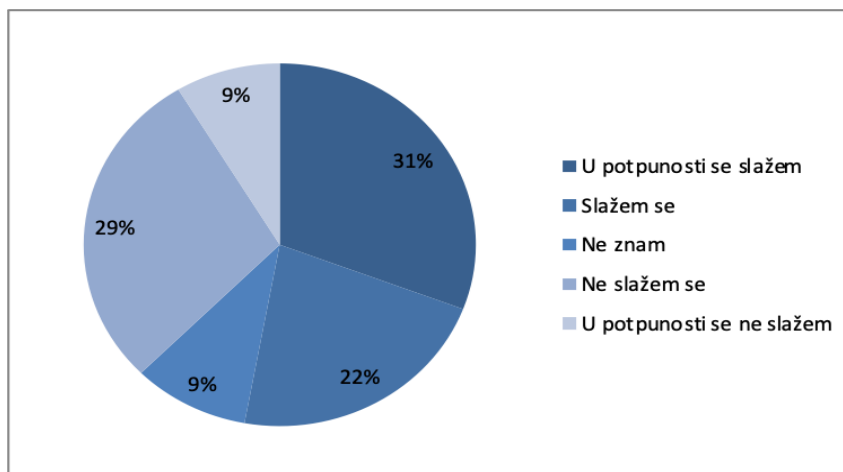
Na pitanje da li se osjećaju tužno kada na društvenim mrežama ne nađu sadržaje koje su očekivali većina ispitanika je odgovorila da se ne slažu ili se potpuno ne slažu s ovom tvrdnjom, 56%. Da se slažu ili u potpunosti slažu sa ovom tvrdnjom odgovorilo je 32% ispitanika dok 12% njih nije moglo odgovoriti ni pozitivno ni negativno.

Grafikon 14: Osjećam se tužno kada na društvenim mrežama ne nađem sadržaje koje sam očekivao/la

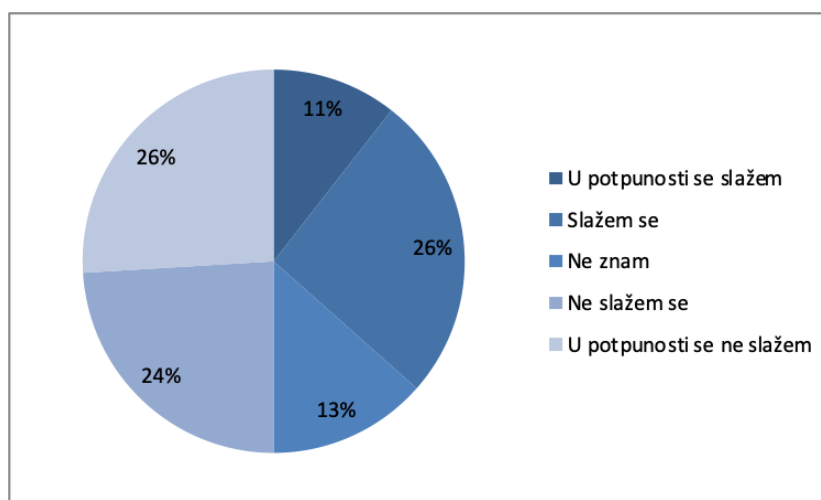
Da im je dosadno kada nisu na društvenim mrežama odgovorilo je više od polovine ispitanika, njih 53%, 9% je odgovorilo da ne zna dok je ukupno 38% ispitanika odgovorilo da se ne slaže ili da se u potpunosti ne slaže sa ovom tvrdnjom.

Grafikon 15: Dosadno mi je kada ne mogu koristiti društvene mreže

Ispitanici su na pitanje da li se osjećaju umorno nakon korištenja društvenih mreža mahom odgovorili da se ne osjećaju umorno, 50% odgovora bilo je da se u potpunosti ne slažu ili ne slažu. Njih 37% uočilo je umor nakon korištenja društvenih mreža a 13% se izjasnilo da ne zna.

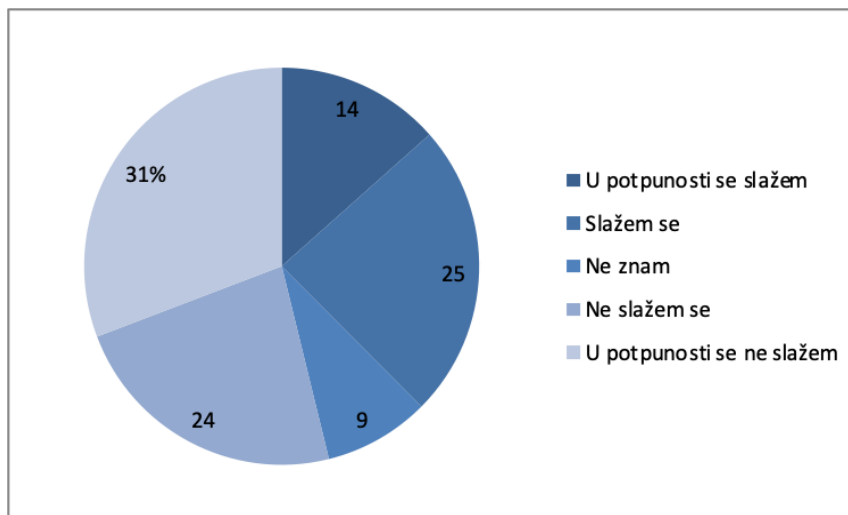
Grafikon 16: Nakon korištenja društvenih mreža osjećam se umorno

Slični odgovori kao kod prethodnog pitanja bili su i odgovori vezani za pitanje da li se osjećaju neispavano ujutro nakon korištenja društvenih mreža tokom noći. Više od polovine ispitanika, 55% nije se složilo s time da društvene mreže utječu na njihov san. Međutim,

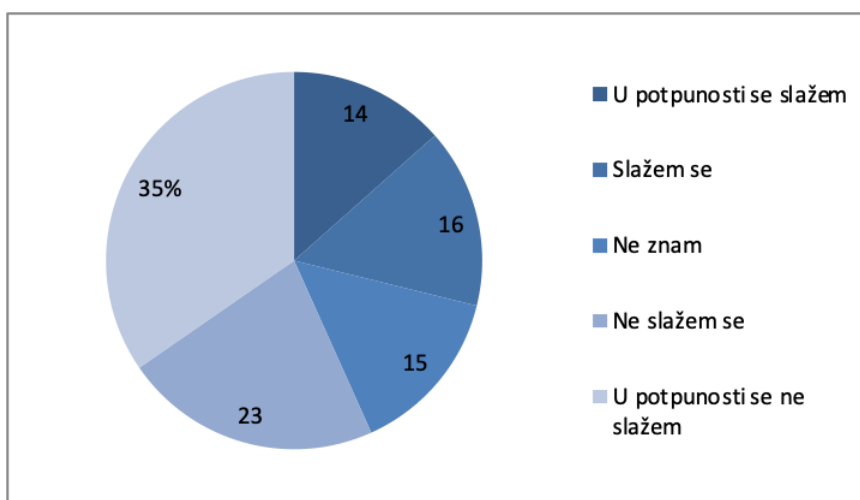
značajan je bio i procent onih koji su se složili s ovom tvrdnjom, njih 39% dok se samo 9% izjasnilo da ne zna.

Grafikon 17: Osjećam se neispavano ujutro nakon korištenja društvenih mreža tokom noći

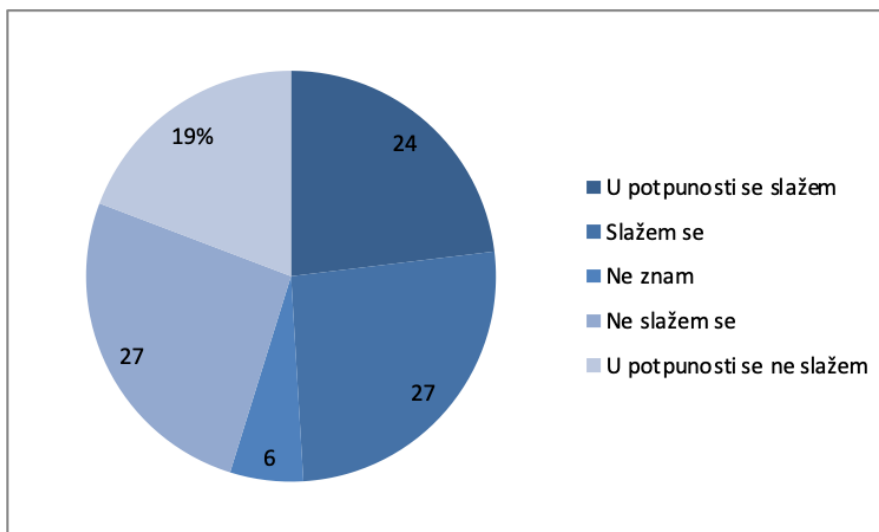
O tome koliko društvene mreže utječu na njihovu koncentraciju i pažnju ispitanici su se izjasnili na sljedeći način: najviše ispitanika, 55% reklo je da se uopšte ne slaže s ovom tvrdnjom dok se 39% ispitanika složilo da društvene mreže imaju veze sa njihovom koncentracijom i pažnjom.

Grafikon 18: Imam problema s koncentracijom i pamćenjem nakon korištenja društvenih mreža

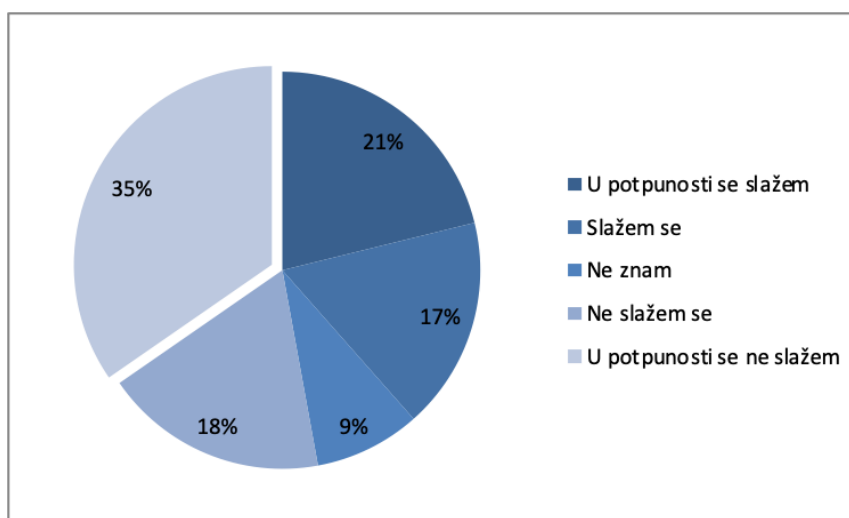
Pitanje da li provjeravaju profile drugih ljudi na društvenim mrežama polučilo je polovinu pozitivnih odgovora, 51% dok se s ovom tvrdnjom nije složilo 46% ispitanika. Ostali ispitanici su naveli da ne znaju što se može tumačiti kao odbijanje da odgovore na ovo pitanje.

Grafikon 19: Provjeravam profile drugih ljudi na društvenim mrežama

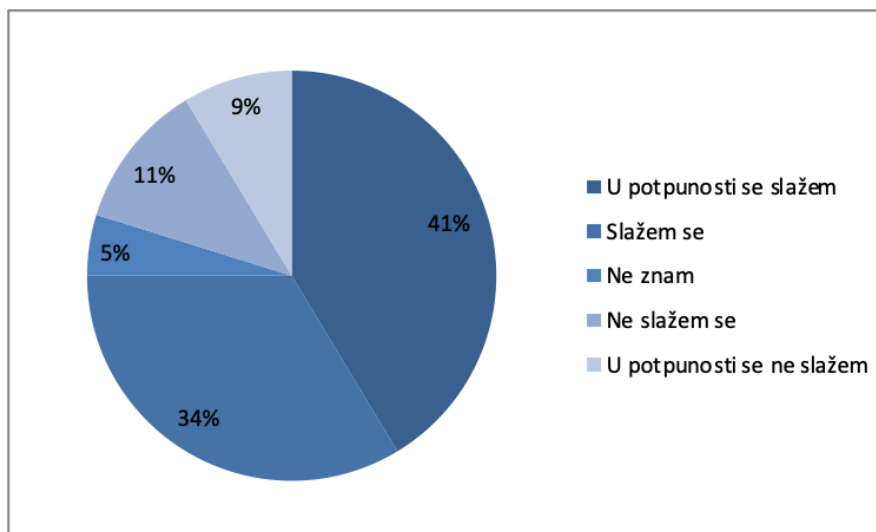
Na pitanje da li provjeravaju profile drugih ljudi na društvenim mrežama najveći procent ispitanika se uopšte nije složio, 35% što sa kategorijom ne slažem se čini 53% ispitanika. Da se slažu s ovom tvrdnjom izjasnilo se ukupno 38%, njih 21% da se potpuno slažu i 17% da se slažu.

Grafikon 20: Provjeravam profile nepoznatih ljudi na društvenim mrežama

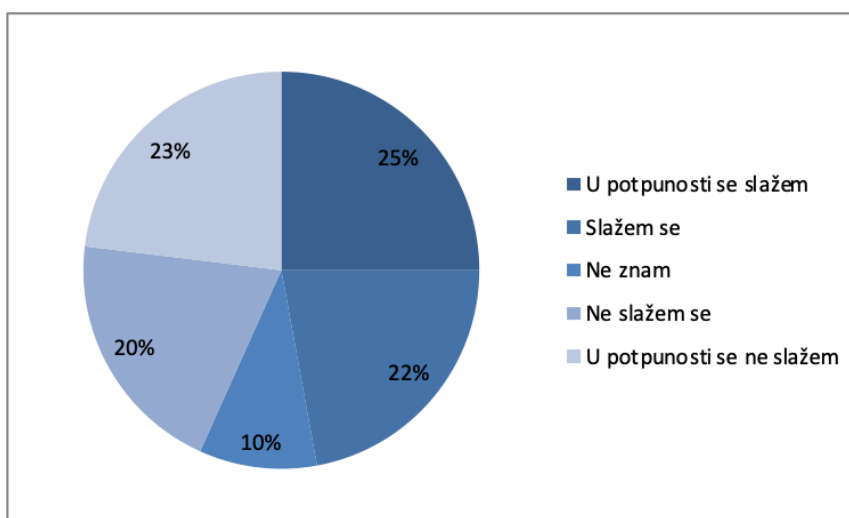
Pitanje koje je bilo vezano za praćenje influensera, youtubera i streamera imalo je najveći stepen suglasja među ispitanicima. Njih 77% izjasnilo se da prate ovu kategoriju na društvenim mrežama dok je 20% reklo da ih ne prati. I kod ovog pitanja bilo je 5% onih koji su rekli da ne znaju.

Grafikon 21: Pratim influencere/streamere/youtuberena društvenim mrežama

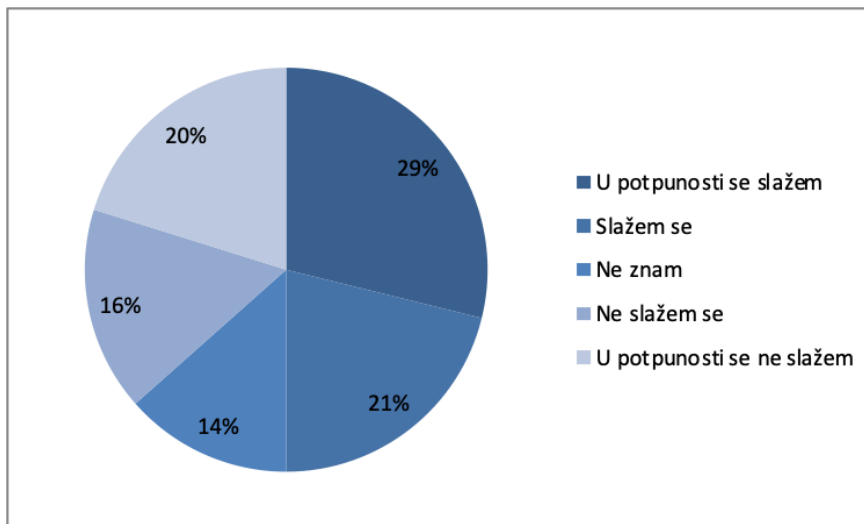
Na pitanje koje je bilo vezano za prepoznavanje ispitanika nove vrste poremećaja ponašanja pod nazivom FOMO (Fear of Missing Out) ispitanici su odgovorili u 47% slučajeva da kod sebe prepoznaju ovakvu vrstu straha dok se 43% ispitanika nije složilo s ovom tvrdnjom. Od ukupnog broja ispitanika 10% je odgovorilo da ne zna.

Grafikon 22: Provjeravam da li su drugi ljudi bili na nekom događaju na kome ja nisam bio/la

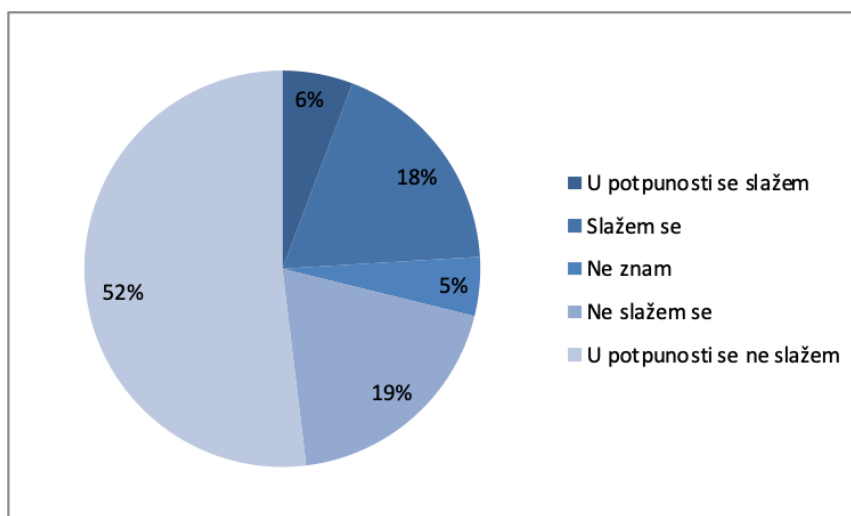
O tome da li na društvenim mrežama koriste nickname polovina ispitanika je odgovorila da koristi dok je 36% ispitanika odgovorilo da ne koristi. Zanimljivo je da je 14% ispitanika odgovorilo da ne zna.

Grafikon 23: Na društvenim mrežama koristim nickname

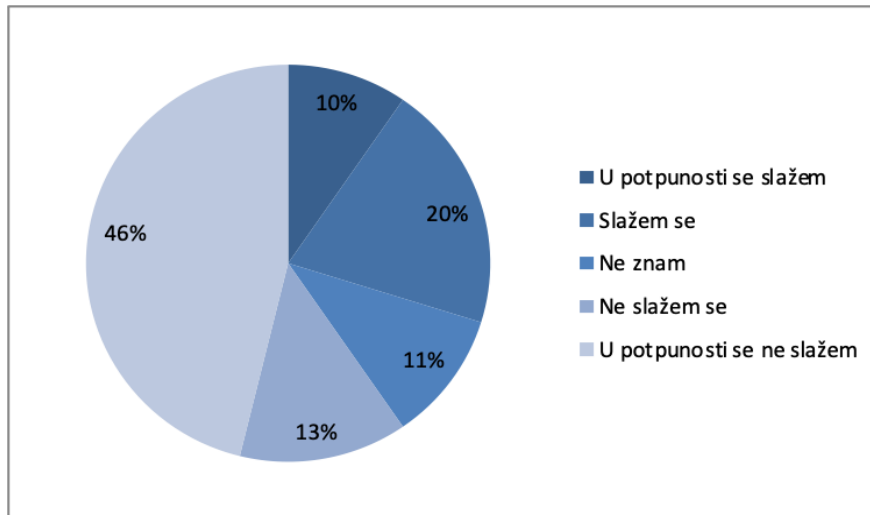
Što se tiče straha od suočavanja sa komentarima na postavljene sadržaje na društvenim mrežama ispitanici su u većini slučajeva naveli da nemaju takvu vrstu straha, njih 71% dok je 24% ispitanika navelo da imaju takvu vrstu straha.

Grafikon 24: Imam strah da provjerim šta su drugi ljudi postavljali/komentaricali na moj post , fotografiju ili video

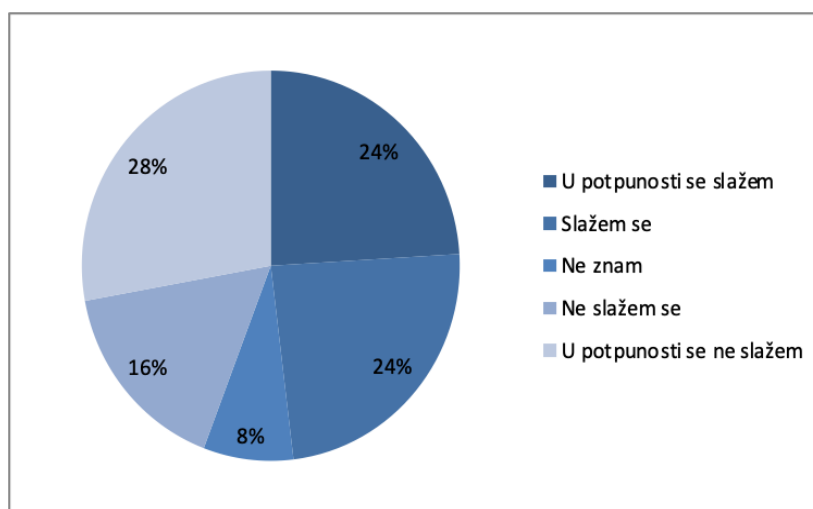
Na pitanje da li se uznemire kada vide negativne komentare na svom profilu ispitanici su odgovorili na sljedeći način: 46% u potpunosti se ne slažem, 13% ne slažem se, 11% ne znam, 20% slažem se i 10% u potpunosti se slažem.

Grafikon 25: Uznemirim se kada vidim negativne komentare na svom profilu

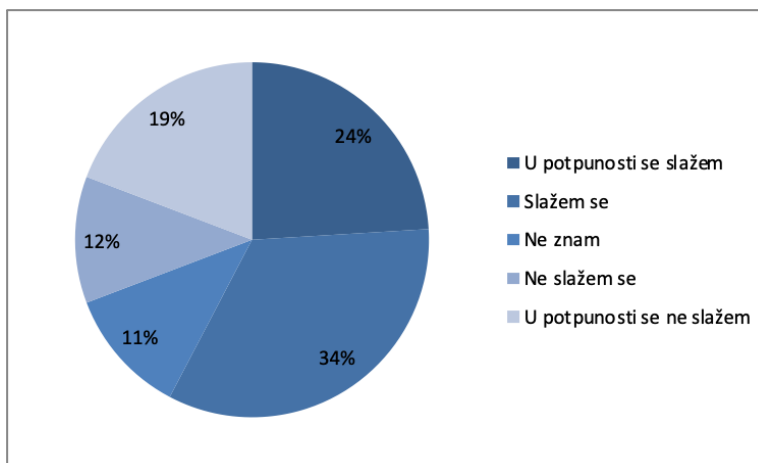
Ispitanicima je bilo postavljeno i pitanje da li u situaciji kada dobiju poruku nepoznate osobe na društvenim mreža o tome razgovaraju s roditeljima. Otprilike polovina ispitanika navela je da to radi dok je druga polovina odgovorila negativno.

Grafikon 26: Kada dobijem poruku nepoznate osobe na društvenim mreža o tome razgovaram s roditeljima

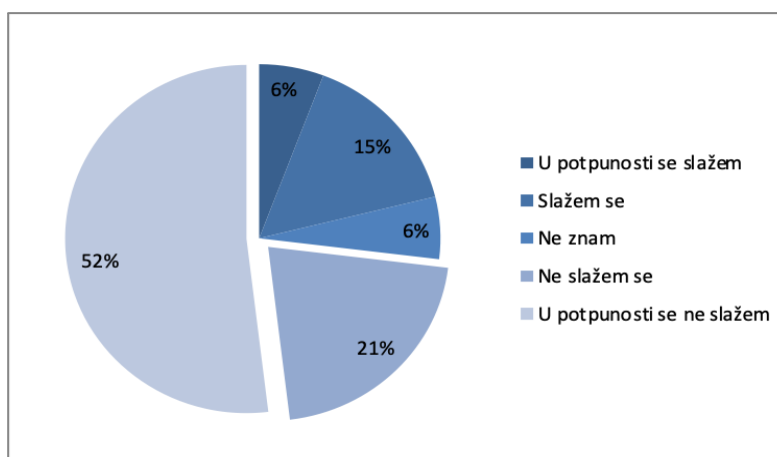
O razgovoru sa prijateljima vezanom za poruke koje dobiju na društvenim mrežama od nepoznatih osoba većina ispitanika se izjasnila da o tome razgovaraju sa prijateljima, njih 58% dok je 31% ispitanika navelo da o tome ne razgovara sa prijateljima, a 11 % da ne zna.

Grafikon 27: Kada dobijem poruku nepoznate osobe o tome razgovaram s prijateljima

Posljednje pitanje iz upitnika odnosilo se na razgovor o sadržajima koje šalju nepoznate osobe odnosilo se na to da li o tome razgovaraju sa nastavnicima. Čak 73% ispitanika izjasnilo se da ne razgovara sa svojim nastavnicima (52% se izjasnilo da se u potpunosti ne slažu, a 21% da se ne slažu). Samo 6% u potpunosti se složilo s ovom tvrdnjom dok se 15% složilo, a 6% se izjasnilo da ne zna.

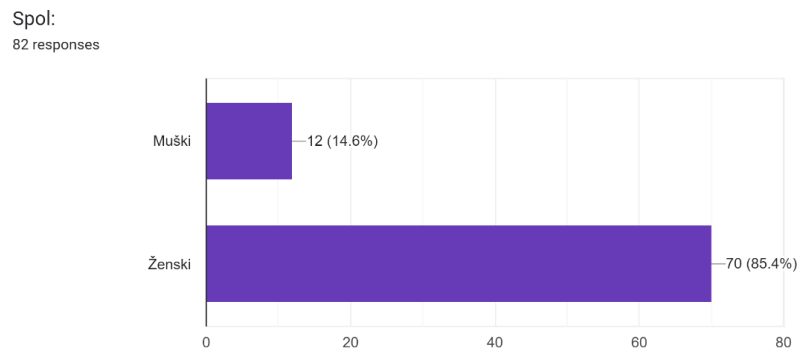
Grafikon 28: Kada dobijem poruku nepoznate osobe o tome razgovaram s nastavnicima

3.8.2. Upitnik za roditelje

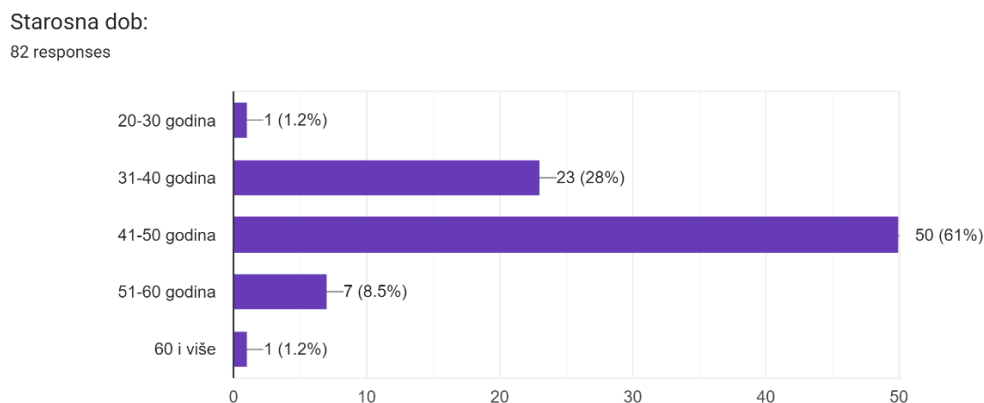
Upitnik za roditelje također se sastojao od dva dijela. U prvom dijelu su postavljena pitanja o spolu, starosnoj dobi, informacijama o tome kako djeca pristupaju društvenim mrežama, da li su o tome informisani, da li kontrolišu aktivnosti djece na društvenim mrežama i da li i oni imaju profile na društvenim mrežama. Drugi dio upitnika, kao i kod upitnika za učenike, sastojao se od pitanja vezanih za njihovu percepciju uloge društvenih mreža i ponašanja djece. Anketu su popunila ukupno 82 roditelja, 70 (86%) žena i 12 (14%) muškaraca.

Grafikon 29: Spol ispitanika (roditelji)

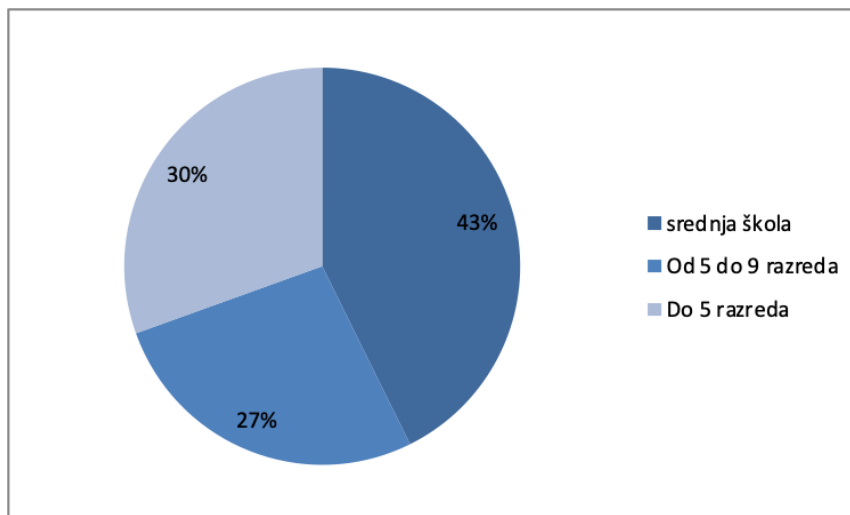
Starosna dob roditelja razvrstana je u pet kategorija. Najviše ispitanika bilo je iz kategorije roditelja starosti od 41 do 50 godina, njih 61%.

Grafikon 30: Starosna dob (roditelji)

Djeca roditelja koji su anketirani bila su uzrasta od prvog razreda osnovne škole do 4 razreda srednje škole, razvrstana u tri kategorije, do 5 razreda, od 5 do 9 razreda te u srednjoj školi.

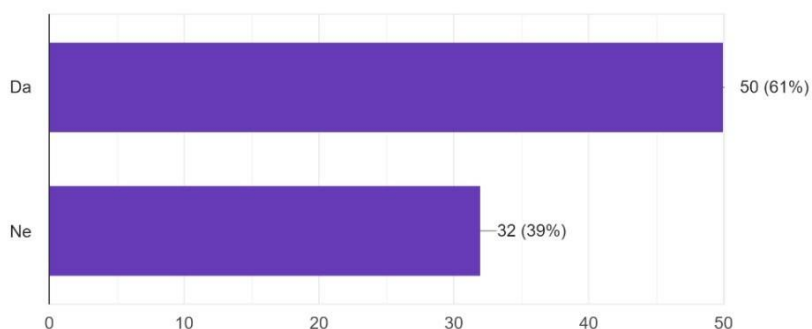
Grafikon 31: Uzrast djece anketiranih roditelja

Na pitanje da li njihova djeca imaju laptop/tablet većina roditelja, njih 61% odgovorilo je potvrdno. Ostalih 39% izjasnilo se da njihova djeca nemaju vlastiti laptop/tablet.

Grafikon 32: Posjedovanje djece vlastitog laptopa/tableta

Da li Vaše dijete ima vlastiti laptop(tablet):
82 responses

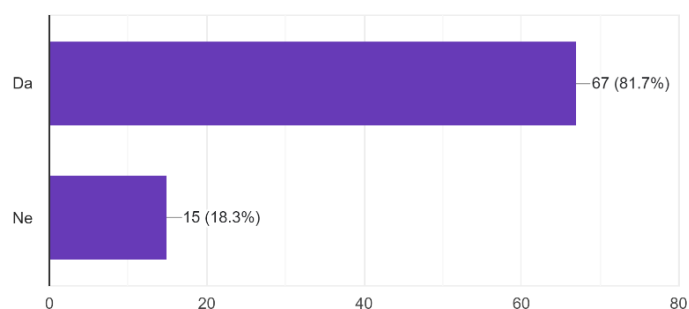

Što se tiče posjedovanja vlastitih mobitela većina roditelja je odgovorila da njihova djeca imaju vlastite mobitele, njih 82%, samo 18% roditelja navelo je da njihova djeca nemaju vlastiti mobitel.

Grafikon 33: Posjedovanje djece vlastitog mobitela

Da li Vaše dijete ima vlastiti mobitel:

82 responses

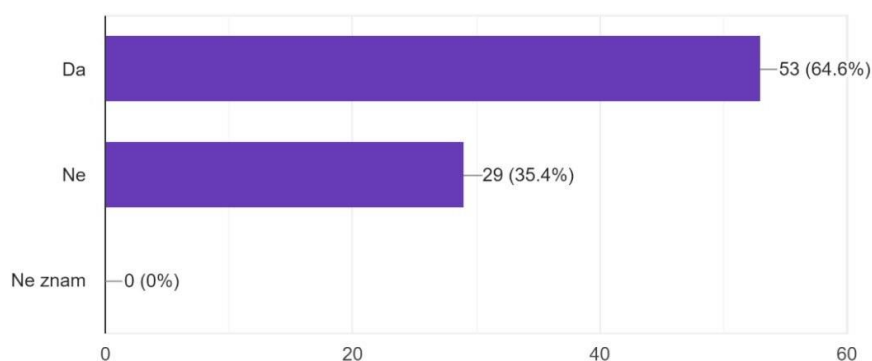
Roditeljima je postavljeno pitanje da li znaju imaju li njihova djeca profile na društvenim mrežama. Većina roditelja, njih 65% odgovorilo je da njihova djeca imaju profile na društvenim mrežama, dok je 35% roditelja navelo da njihova djeca nemaju profile na društvenim mrežama.

Grafikon 34: Profili djece/mladih na društvenim mrežama

Da li Vaše dijete ima profil na društvenim

mrežama(facebook,instagram,youtube,snapchat,messenger...):

82 responses

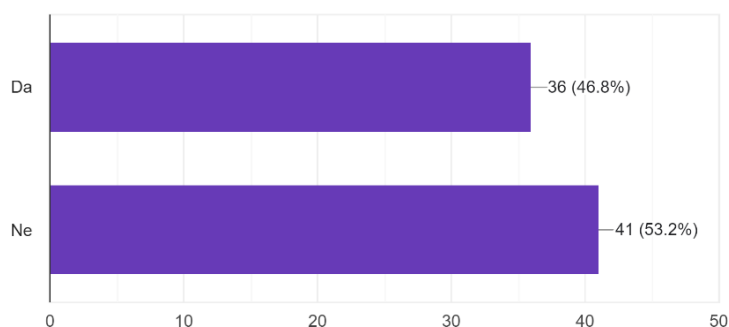

Na pitanje da li roditelji imaju pristup profilima svoje djece na društvenim mrežama 47% roditelja odgovorilo je da imaju pristup njihovim profilima dok je 53% roditelja odgovorili da nema.

Grafikon 35: Pristup profilima na društvenim mrežama

Imate li pristup njihovim profilima:

77 responses

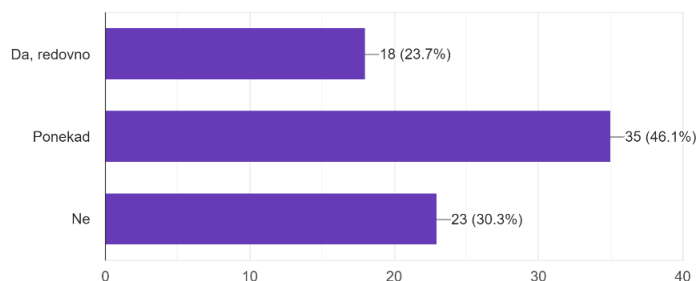

Na pitanje da li kontrolišu profile svoje djece na društvenim mrežama najviše roditelja je odgovorilo da to čini ponekad, njih 46%. Da to rade redovno, odgovorilo je 24% roditelja, a njih 30% je odgovorilo da to ne rade nikada.

Grafikon 36: Kontrolisanje profila na društvenim mrežama

Da li kontrolišete profile svoje djece:

76 responses

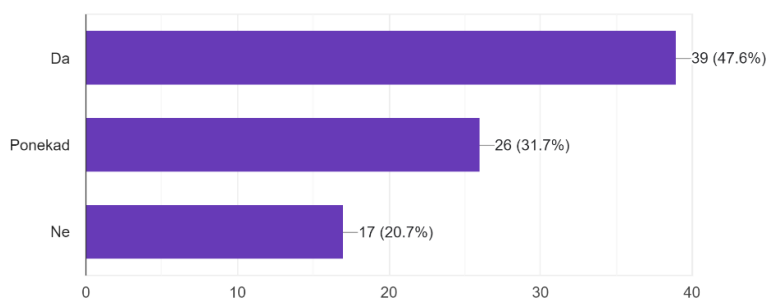

Kontrolisanje vremena koje njihova djeca provode koristeći laptove/tablete/mobitele bilo je naredno pitanje postavljeno roditeljima. Njih 48% je navelo da postavlja ograničenja korištenja uređaja svojoj djeci dok je njih 31% navelo da to čine samo ponekad, a 21% da to ne rade nikada.

Grafikon 37: Ograničavanje vremena korištenja uređaja

Da li svojoj djeci postavljate ograničenja u korištenju mobitela i laptopa/tableta:

82 responses

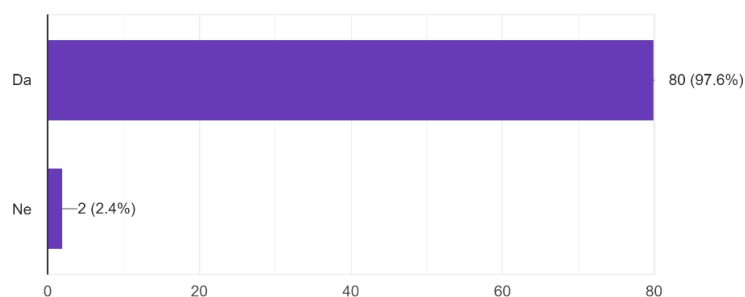

Što se tiče prisutnosti roditelja na društvenim mrežama većina roditelja je navela da imaju vlastiti profil na društvenim mrežama, njih čak 98% dok samo 2% roditelja nije imalo profil na društvenom mrežama.

Grafikon 38: Profili roditelja na društvenim mrežama

Imate li Vi profil na društvenim mrežama:

82 responses

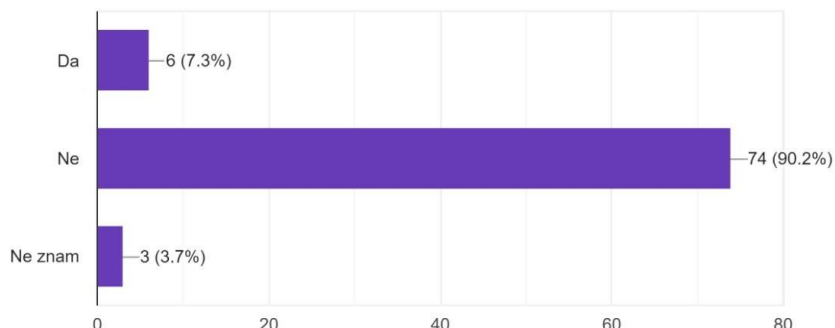

Roditelji su upitani da li znaju da li je njihovo dijete imalo neku vrstu neprijatnosti vezanu za korištenje društvenih mreža (krađa identiteta, mobing, cyber nasilje, krađu ličnih podataka). Većina roditelja, njih 90% izjavilo je da nisu, 7% da jesu i 3% da ne znaju.

Grafikon 39: Zloupotreba društvenih mreža

Vaše dijete imalo je neku neprijatnost vezanu za društvene mreže (krađa identiteta, sajber nasilje, mobing, krađu ličnih podataka)?

82 responses

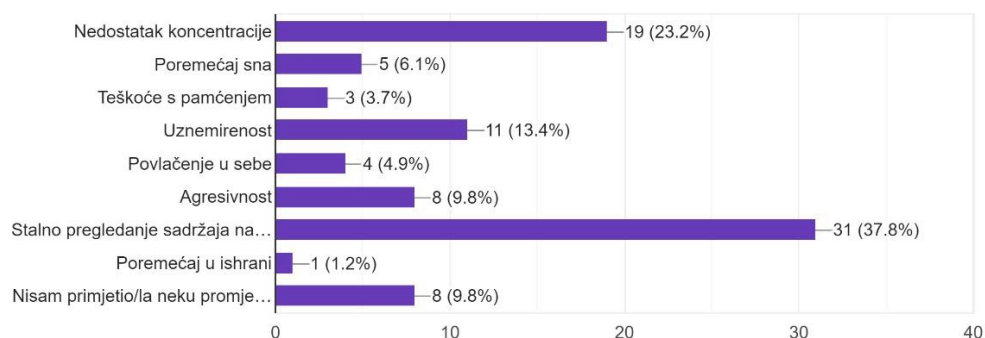

Roditelji su upitani da li su uočili neku promjenu ponašanja kod svoje djece, a da je mogu povezati sa korištenjem društvenih mreža. Većina roditelja je navela je da je to stalno pregledanje sadržaja na društvenim mrežama (38%). Nedostatak koncentracije bila je druga najčešća promjena (23%) dok su uočene i promjene ponašanja koje se tiču uznemirenosti (13%), agresivnosti (10%), povlačenja u sebe (5%), poremećaja sna (6%), teškoća sa pamćenjem (4%). U 10% slučajeva nije uočena nikakva vrsta promjene ponašanja.

Grafikon 40: Promjena ponašanja djece

Da li ste kod svog djeteta primjetili neku promjenu ponašanja koju možete povezati sa korištenjem društvenih mreža (moguće izabrati više odgovora):

82 responses

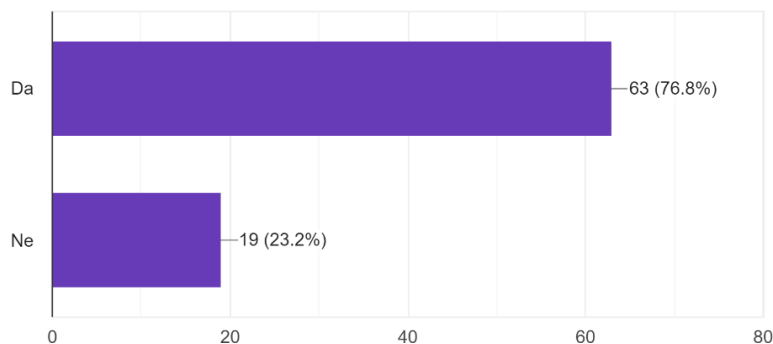

Na pitanje znaju li kome treba da se obrate ako primijete neka od navednih promjena ponašanja većina roditelja je odgovorila da zna, njih 77% dok je 23% roditelja odgovorilo da ne zna.

Grafikon 41: Stručna pomoć pri uočenim promjenama ponašanja djece

Znate li kome se treba obratiti ukoliko primjetite neka od ovih ponašanja?

82 responses

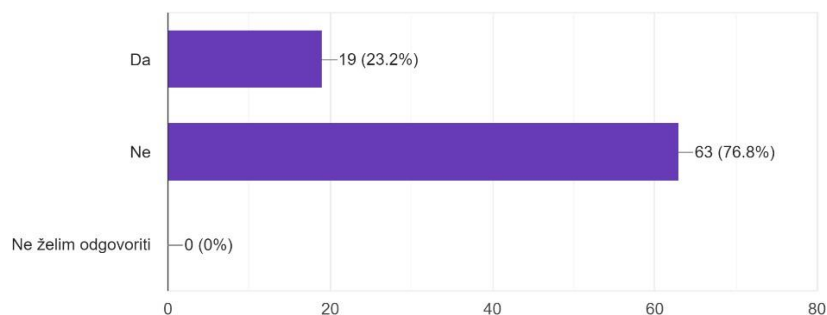

Usko vezano za prethodno pitanje bilo je pitanje da li su roditelji nekada tražili stručnu pomoć zbog promjene ponašanja kod svoje djece. Samo 23% roditelja je navelo da jeste dok je 77% njih navelo da nije.

Grafikon 42: Stručna pomoć zbog ponašanja djece

Da li ste nekada tražili stručnu pomoć zbog ponašanja vešeg djeteta:

82 responses

Stavovi roditelja o tome da li stručnjaci mogu pomoći u navedenim situacijama izraženi su generalnim stavom 97% ispitanika da stručnjaci mogu pomoći dok je samo 3% ispitanika reklo da ne mogu.

Grafikon 43: Efikasnost stručne pomoći

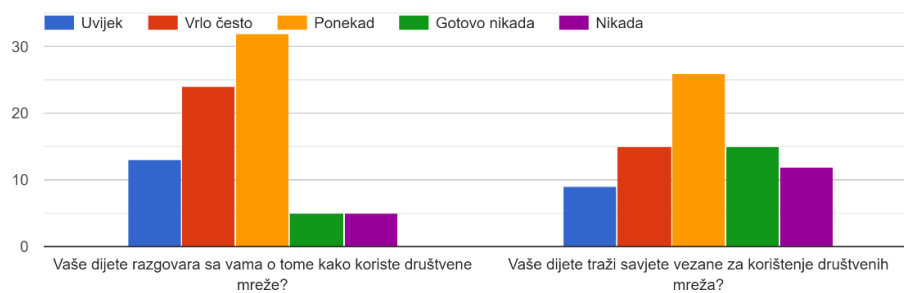
Pred Vama se nalazi skala na koju trebate procijeniti u kojoj mjeri se slažete sa navedenom tvrdnjom

Na pitanje koliko djeca razgovaraju sa roditeljima o sadržajima na društvenim mrežama većina roditelja je odgovorilo da to čine ponekad, njih 41% dok je 30% izjavilo da to čine često i uvijek. Po 6% ispitanika je izjavilo da to ne rade nikada ili gotovo nikada.

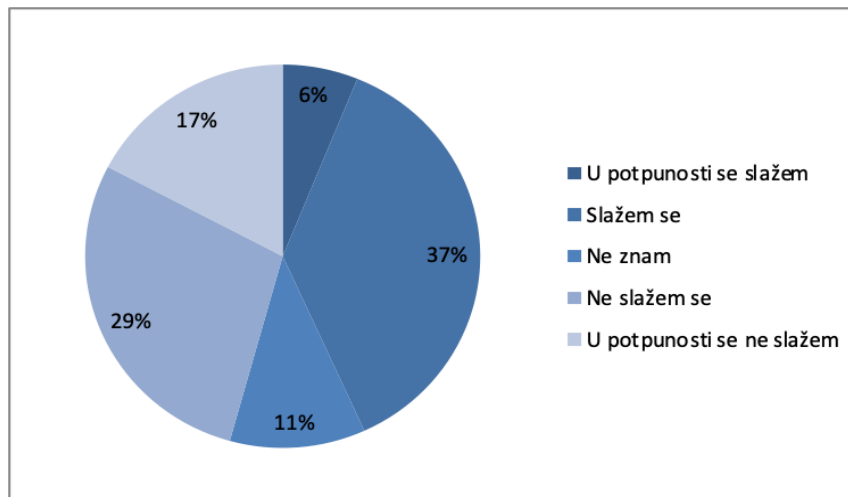
Grafikon 44: Razgovor roditelja i djece o društvenim mrežama

Pred Vama se nalazi niz skala na kojima trebate procijeniti u kojoj mjeri se slažete s pojedinim navedenim tvrdnjama

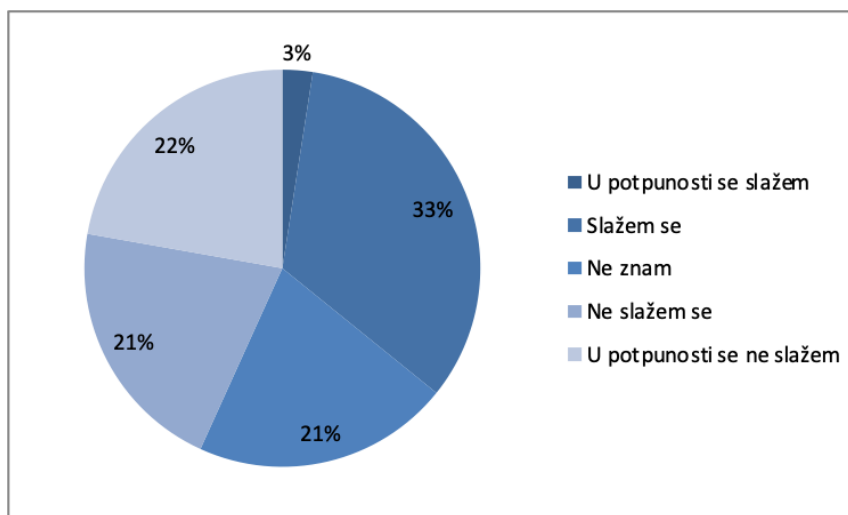
Na pitanje da li djeca treba da nose mobitele u školi 43% roditelja je navelo da trebaju, a 46% da ne trebaju. Ostali roditelji su naveli da ne znaju.

Grafikon 45: Djeca treba da nose mobitel u školu

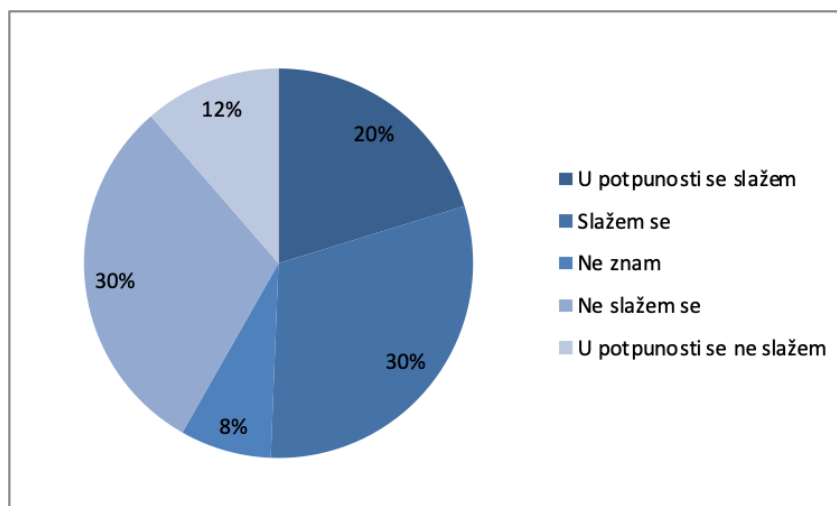
O tome da li djeca treba da imaju vlastite profile na društvenim mrežama 54% roditelja se složilo da treba da imaju dok je njih 43% reklo da ne treba da imaju profile na društvenim mrežama. Njih 3% navelo je da ne zna.

Grafikon 46: Djeca treba da imaju profile na društvenim mrežama

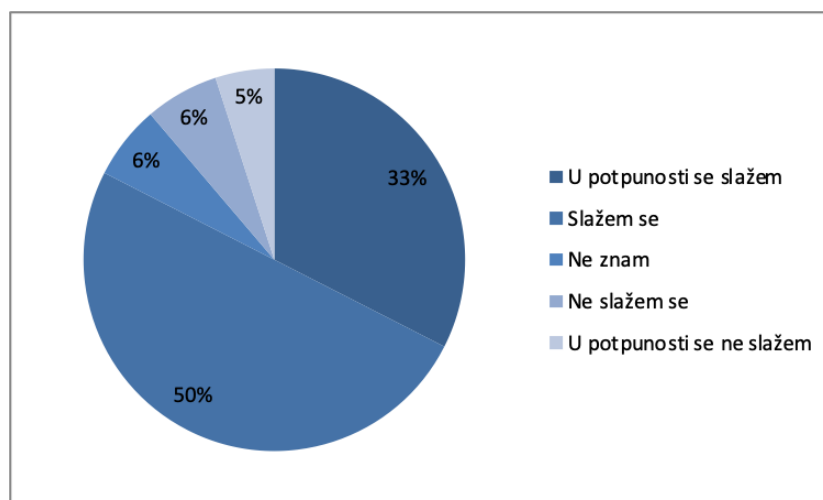
Sa tvrdnjom da njihova djeca provode previše vremena na društvenim mrežama složila se polovina ispitanika (50%). Sa tvrdnjom se nije složilo 42% ispitanika dok je 8% njih navelo da ne zna.

Grafikon 47: Djeca provode previše vremena na društvenom mrežama

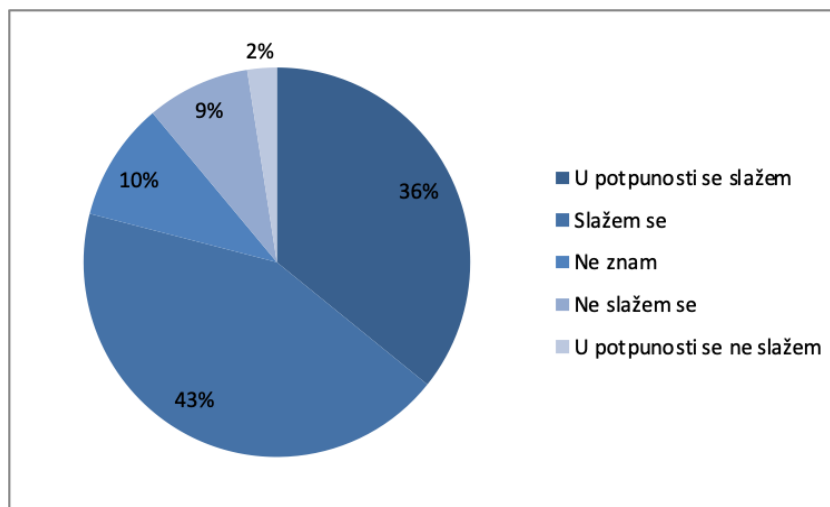
Da sadržaji na društvenim mrežama nisu primjereni djeci školskog uzrasta složilo se 83% ispitanika dok je samo 11% ispitanika smatralo da jeste. Njih 6% navelo je da ne zna.

Grafikon 48: Sadržaji na društvenim mrežama nisu primjereni djeci školskog uzrasta

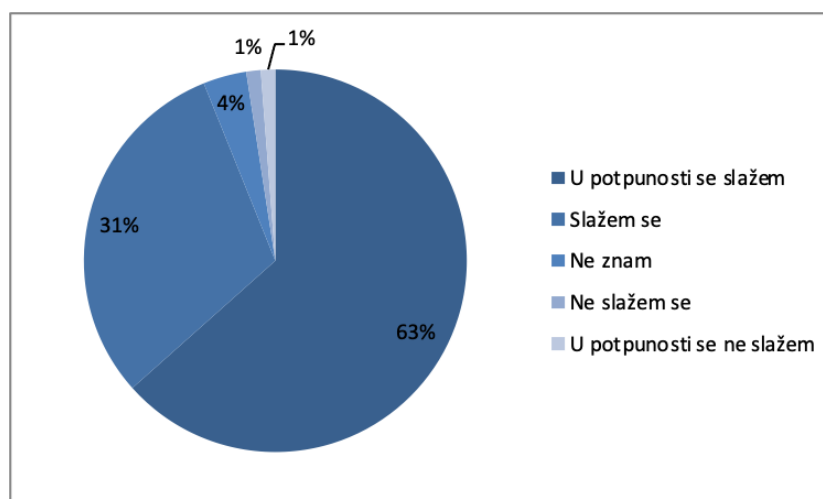
Mišljenje roditelja o tome da li prekomjerno korištenje društvenih mreža negativno utječe na ponašanje i navike njihove djece 79% roditelja je odgovorilo potvrdno dok je 11% reklo da sadržaji na društvenim mrežama ne utječu na ponašanje i navike njihove djece. Njih 10% navelo je da ne zna.

Grafikon 49: Prekomjerno korištenje društvenih mreža negativno utječe na ponašanje i navike djece

O tome da li smatraju da u školama treba da se uvedu programi koji će učenicima pomoći u sigurnom korištenju društvenih mreža gotovo svi roditelji su se izjasnili pozitivno, njih 94%. Samo 2% imalo je negativan stav dok se 4% izjasnilo da ne zna.

Grafikon 50: U školama treba da se uvedu programi koji će učenicima pomoći u sigurnom korištenju društvenih mreža

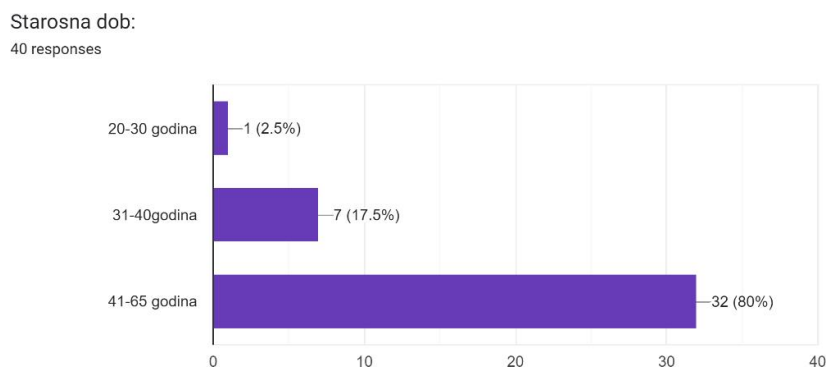

3.8.3. Upitnik za nastavnike

Kao i prethodna dva, i upitnik za nastavnike sastojao se od dva dijela, općih podataka te pitanja vezanih za njihovu percepciju utjecaja društvenih mreža na ponašanje djece.

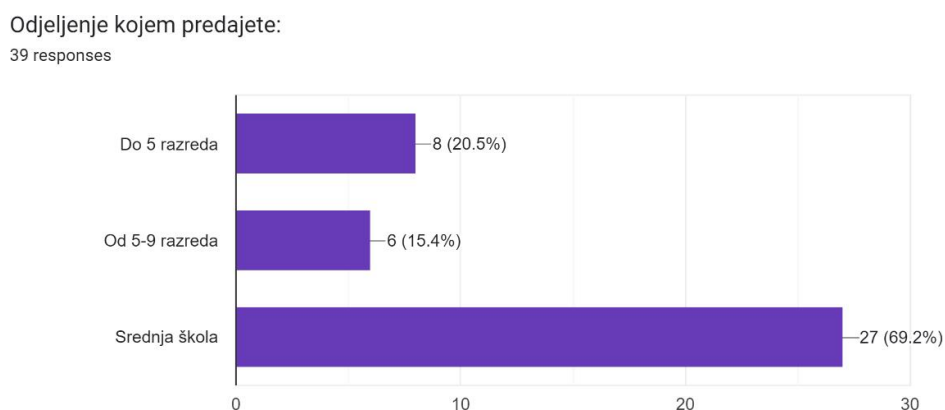
Anketirano je ukupno 40 nastavnika, 26 žena i 14 muškaraca. Starosna dob anketiranih nastavnika kreirala se u rasponu dobi od 20 do 30 godina, njih 2,5%, od 31 do 40 godina 17,15% i u dobi od 41-65 godina njih 80%.

Grafikon 51: Starosna dob nastavnika

Od ukupnog broja anketiranih nastavnika njih 20% predavalo je odjeljenjima do petog razreda osnovne škole, 16% od petog do devetog razreda a 69% njih predavalo je u srednjoj školi. Jedan ispitanik nije odgovorio na ovo pitanje.

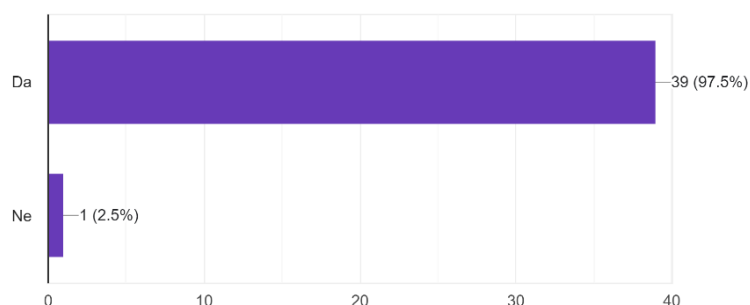
Grafikon 52: Odjeljenja u kojima predaju nastavnici

Na pitanje da li imaju svoje profile na društvenim mrežama gotovo svi nastavnici su odgovorili da imaju (oko 98%), a samo oko 2% su odgovorili da nemaju.

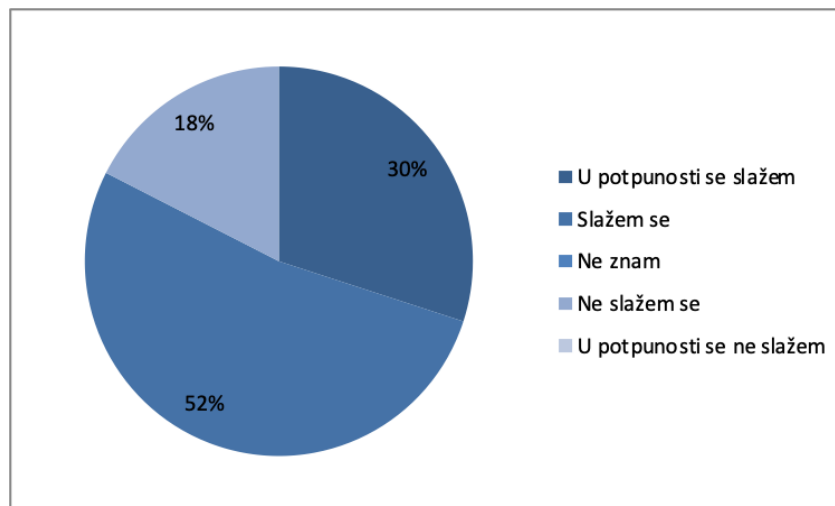
Grafikon 53: Profili na društvenim mrežama(nastavnici)

Imate li profil na društvenim mrežama (instagram,facebook,tik-tok,youtube,messenger,snapchat):
40 responses

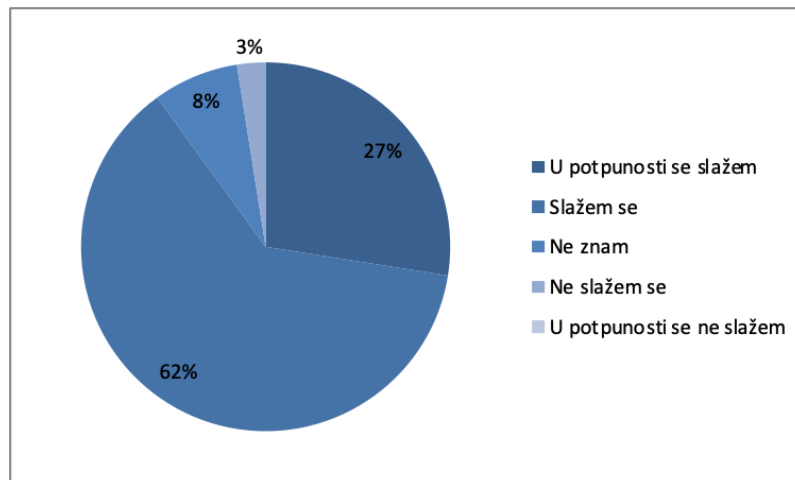
Drugi dio upitnika za nastavnike odnosio se na njihove stavove spram ponašanja učenika koje se može dovesti u vezu sa društvenim mrežama. Na pitanje da li se njihovi učenici ponašaju drugačije nakon korištenja društvenih mreža većina nastavnika, njih 82% odgovorilo je da se slaže i potpuno slaže dok je samo 18% odgovorilo da ne zna. Nije bilo nastavnika koji su naveli da se ne slažu s ovom tvrdnjom.

Grafikon 54: Vaši učenici ponašaju se drugačije nakon korištenja društvenih mreža

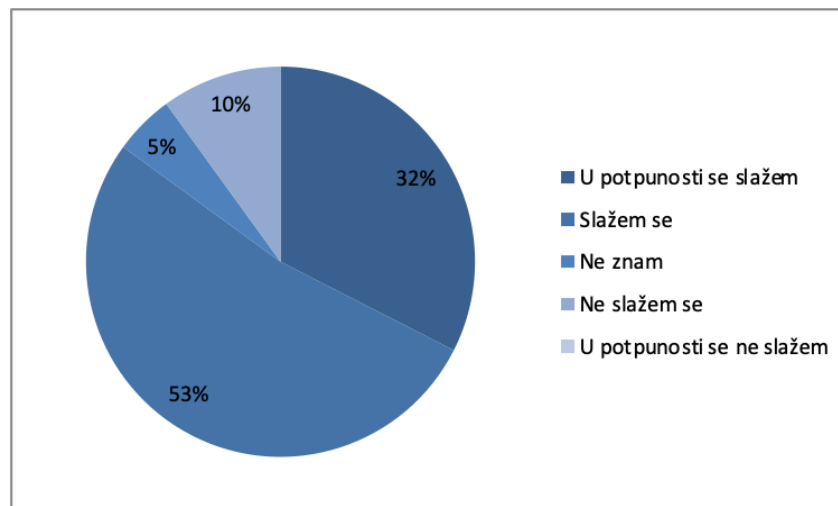
O tome da li su uočili da su se društvene interakcije učenika promijenile od kada koriste društvene mreže nastavnici su u 89% slučajeva odgovorili da se slažu ili potpuno slažu s tim dok je samo 3% nastavnika odgovorilo da se ne slažu. Da ne znaju odgovorilo je 8% anketiranih nastavnika.

Grafikon 55: Društvene interakcije vaših učenika promijenile su se od kada koriste društvene mreže

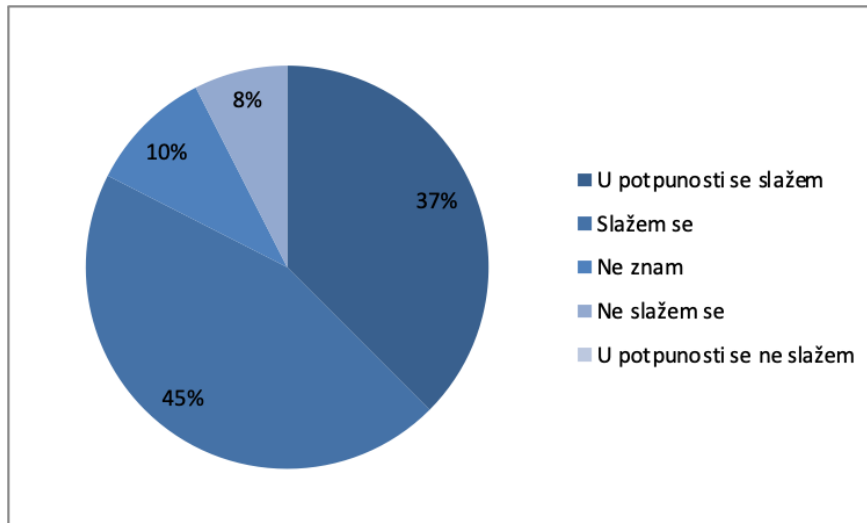
Na pitanje da li na časovima provode dovoljno vremena razgovarajući sa svojim učenicima o sigurnosti na društvenim mrežama 85% nastavnika je odgovorilo da provode dovoljno vremena dok je 10% odgovorilo negativno. Da ne zna odgovorilo je 5% ispitanika.

Grafikon 56: Na časovima provodite dovoljno vremena razgovarajući sa svojim učenicima o sigurnosti na društvenim mrežama

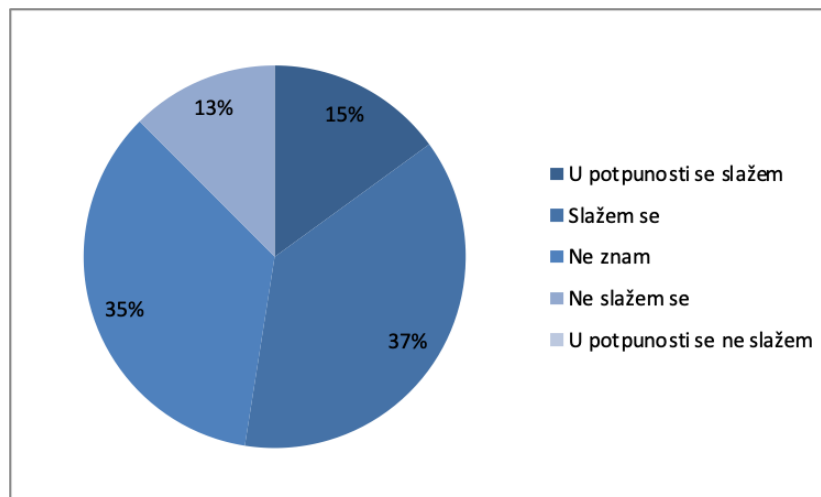
O tome da li nastavnici smatraju da se njihovi učenici suočavaju sa nekim problemima zbog društvenih mreža (vršnjačko nasilje, cyberbullying ili ovisnost o društvenim mrežama) nastavnici su odgovorili da se slažu ili potpuno slažu s ovom tvrdnjom, u 82% slučajeva, a da se ne slažu njih 8%. Ostali ispitanici, njih 10% odgovorilo je da ne zna.

Grafikon 57: Vaši učenici suočavaju se sa nekim problemima zbog društvenih mreža (vršnjačko nasilje, cyberbullying ili ovisnost o društvenim mrežama)

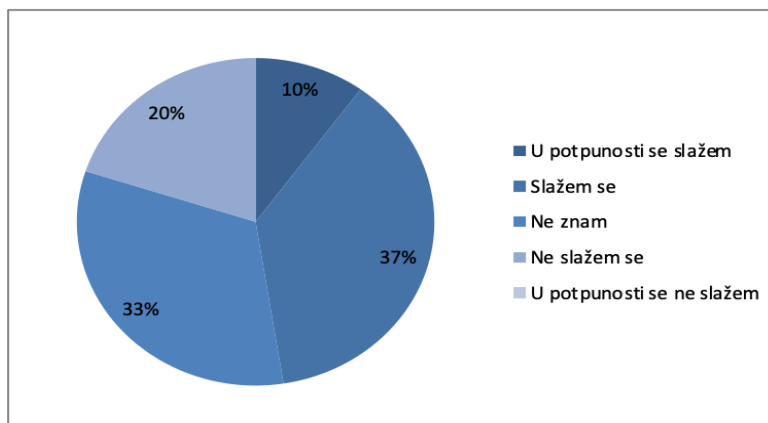
O tome da li su imali dovoljno iskustva s učenicima koji su doživjeli negativne posljedice zbog prekomjernog korištenja društvenih mreža nastavnici su odgovorili na sljedeći način: 52% odgovorilo je da se slaže ili potpuno slaže; 35% da ne znaju i 13% da se ne slažu.

Grafikon 58: Do sada se imali dovoljno iskustva s učenicima koji su doživjeli negativne posljedice zbog prekomjernog korištenja društvenih mreža

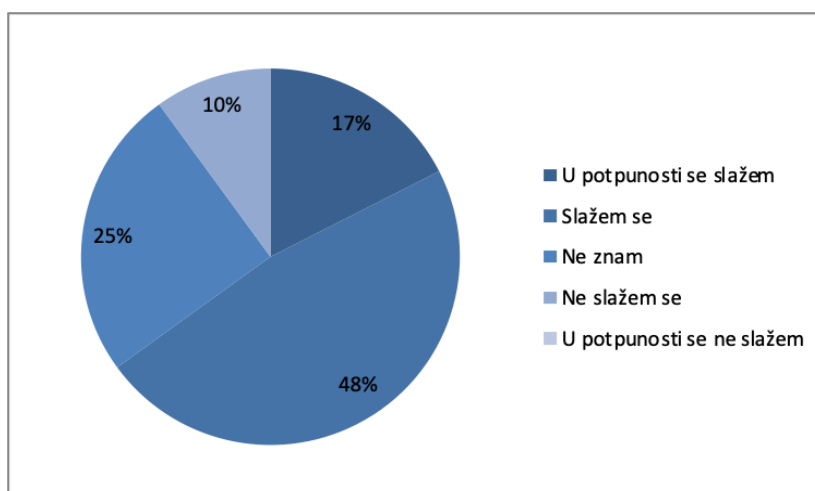
Na pitanje da li se učenici često žale na probleme koje su imali na društvenim mrežama nastavnici su odgovorili da ne znaju, njih 33% dok se 47% ispitanika potvrdilo da se žale. Da se ne žale odgovorilo je 20% nastavnika.

Grafikon 59: Vaši učenici često se žale na probleme koje su imali na društvenim mrežama

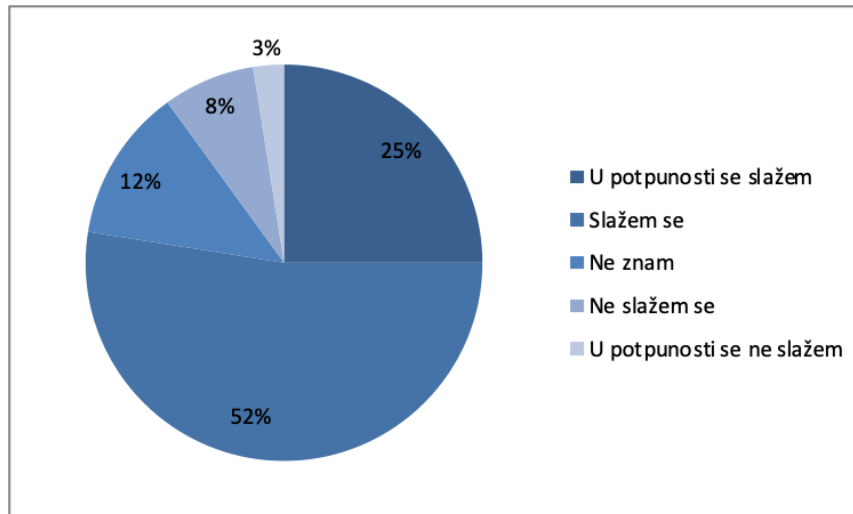
Što se tiče saradnje sa roditeljima i njihovog iskustva o tome kako društvene mreže utječu na ponašanje njihove djece 65% nastavnika je potvrdno odgovorilo da postoji ta saradnja dok 10% je navelo da se ne slaže s ovom tvrdnjom. Preostalih 25% odgovorilo je da ne zna.

Grafikon 60: Roditelji učenika podijelili su sa vama iskustva o tome kako društvene mreže utječu na ponašanje njihove djece

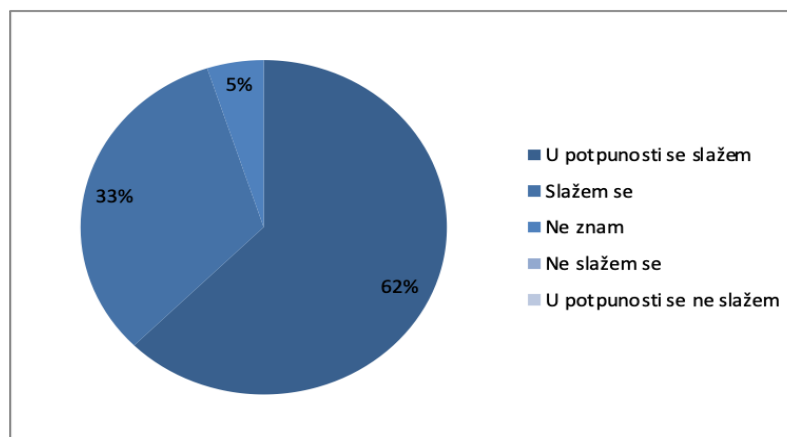
Sa tvrdnjom da sa svojim učenicima provode dovoljno vremena na edukaciji o korištenju društvenih medija nastavnici su se u 77% slučajeva složili ili potpuno složili dok se 8% nije složilo, a 3% nije nikako složilo. Da ne znaju odgovorilo je 12% ispitanika.

Grafikon 61: Sa svojim učenicima provodite dovoljno vremena na edukaciju o korištenju društvenih medija

O tome u školama treba da se uvedu programi koji će učenicima pomoći u sigurnom korištenju društvenih mreža složili su se skoro svi ispitanici, njih 95% dok je samo 5% odgovorilo da ne zna.

Grafikon 62: U školama treba da se uvedu programi koji će učenicima pomoći u sigurnom korištenju društvenih mreža

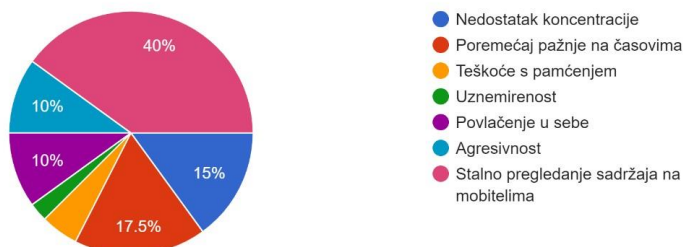

Nastavnicima je postavljeno pitanje šta smatraju da su najveći izazovi u vezi s korištenjem društvenih mreža od strane njihovih učenika većina nastavnika odgovorilo da je to stalno pregledanje sadržaja na mobitelima, zatim poremećaj pažnje na časovima, nedostatak koncentracije, agresivnost, povlačenje u sebe te nešto rjeđe uznemirenost i teškoće s pamćenjem.

Grafikon 63: Najveći izazovi u vezi s društvenim mrežama i učenicima

Koje su vaši najveći izazovi u vezi s društvenim mrežama i vašim učenicima? (moguće zaokružiti više odgovora)

40 responses

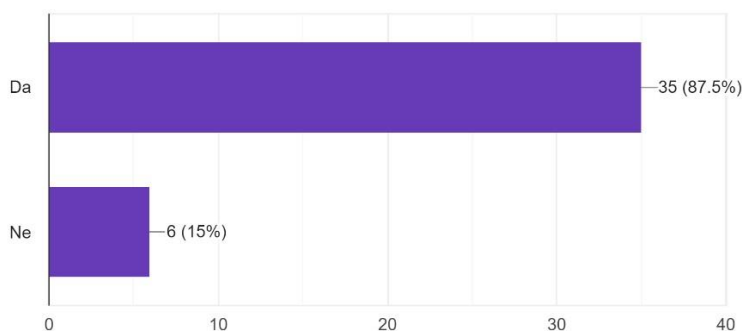

Na posljednje pitanje da li svoje učenike savjetuju da se jave školskom psihologu/pedagogu ukoliko primijete promjene u ponašanju zbog korištenja društvenih mreža većina nastavnika je odgovorilo da savjetuju, njih gotovo 88%, a 15% je odgovorilo negativno. Jedan nastavnik nije odgovorio na pitanje.

Grafikon 64: Svoje učenike savjetujem da se jave školskom psihologu/pedagogu ukoliko primijetim promjene u ponašanju zbog korištenja društvenih mreža

Učenike savjetujem da se jave školskom psihologu/pedagogu ukoliko primjetim promjene u ponašanju zbog korištenja društvenih mreža:

40 responses

3.9. Intervju

Intervju je obavljen sa relevantnim stručnjacima iz oblasti pedagogije i psihologije, Jelenom Bajić, magistrom psihologije, Slađanom Skenderović, magistar psihologije, Alma Softić, pedagog i Geštalt psihoterapeut pod supervizijom.

Intervjuisanim osobama postavljena su sljedeća pitanja:

P1 Koje su glavne promjene u ponašanju djece i mladih primijećene u vezi korištenja društvenih mreža?

P2 Kako društvene mreže utječu na socijalizaciju djece i mladih?

P3 Koje su moguće pozitivne posljedice u korištenju društvenih mreža na mentalno zdravlje djece i mladih?

P4 Kako društvene mreže mogu utjecati na samopoštovanje i sliku tijela kod djece i mladih?

P5 Koje su najčešće negativne posljedice korištenja društvenih mreža na mentalno zdravlje djece i mladih?

P6 Koje su razlike na uticaje društvenih mreža na ponašanje djece i mladih s obzirom na njihovu dob?

P7 Koje su strategije koje roditelji mogu primijeniti kako bi pomogli djeci da razviju zdrav odnos s društvenim mrežama?

P8 Kako društvene mreže mogu utjecati na interpersonalne odnose djece i mladih?

P9 Kako se problemi kao što je cyberbullying i online nasilje mogu povezati sa korištenjem društvenih mreža mladih i odraslih?

P10 Koje su smjernice i preporuke za educiranje djece i mladih o sigurnom i odgovornom korištenju društvenih mreža?

P1 Stručnjaci su, iz vlastitog iskustva u radu s djecom i mladim, na prvo pitanje odgovorili da smatraju da djeca i mladi nekontrolisano i neodgovorno koriste društvene mreže i da su kao posljedicu toga kod djece i mladih uočili poteškoće u ponašanju, ponajprije anksioznost i depresiju, zatim nesanicu te agresivnost te sve prisutniji ekranizam. Pored toga, javlja se i manjak samopouzdanja te zanemarivanja radnih obaveza, nedostatak motivacije bilo kakvim aktivnostima u realnom svijetu, a kod pojedinih osoba javljaju se i suicidalne misli. Sa stručne strane jedan od najvećih problema je potpuna uronjenost u virtualni svijet, od načina komunikacije preko socijalizacije sve do formiranja identiteta i samopercepcija. Društvene mreže, osim toga, pružaju im i prostor za ispoljavanje nekažnjelog nasilja. Ono na

šta su stručnjaci ukazali jeste fenomen dijeljenog roditeljstva koja se ispoljava i kroz odobravanje roditelja da djeca koriste društvene mreže kako žele do postavljanja pozitivnih sadržaja o svojoj djeci na vlastitim profilima. Sve ovo vodi ka uspostavljanju novog sistema vrijednosti u svijetu djece i mladih koje ih još više udaljava od realnog svijeta.

P2 Što se tiče procesa socijalizacije, generalni stav stručnjaka je da se danas proces socijalizacije odvija uz značajan utjecaj društvenih mreža. Komunikacija između vršnjaka danas se odvija dominantno putem društvenih mreža što uz praćenje influensera, idola, streamera stvara virtualni prostor u kome djeca ne stječu potrebne socijalne vještine za stvarni svijet. Također, je ukazano na ulogu roditelja koji su iznimno važni u procesu socijalizacije. U virtualnom svijetu roditelji nisu prisutni i proces socijalizacije odvija se bez njihovog učešća, kontrole i usmjeravanja. Pored toga, djeca i mladi preko društvenih normi preuzimaju etičke norme i standarde ponašanja koje se često kose sa općeprihvaćenim društvenim normama te se u kasnoj dobi ispoljava kao nemogućnost uklapanja te nedostatak empatije i tolerancije. Pretjerano izlaganje sadržajima društvenih mreža vodi i ka smanjenoj fizičkoj aktivnosti što može uzrokovati ozbiljne zdravstvene probleme kao što su pretilost, atrofija mišića, pogrbljena kičma, oslabljen vid što opet vodi ka nesigurnosti, pojavi kompleksa i izoliranosti od socijalne sredine.

P3 O mogućim pozitivnim posljedicama korištenja društvenih mreža na mentalno zdravlje djece i mladih stručnjaci se slažu da postoje brojne prednosti društvenih mreža, od mogućnosti upoznavanja ljudi širom svijeta preko mogućnosti besplatnog učenja iz gotovo svih oblasti života do učenja o drugim kulturama. Pored toga, društvene mreže pružaju mogućnost slobodnije komunikacije introvertnim osobama, a generalno pružaju brojne informacije koje smanjuju stigmatizaciju i razbijaju neke tabue u društvu. Sve to može da utiče na njihovo blagostanje, sreću i zadovoljstvo, a to je direktno vezano i za njihovo mentalno zdravlje, smatraju stručnjaci.

P4 Na pitanje kako društvene mreže mogu utjecati na samopoštovanje i sliku tijela kod djece i mladih intervjuisani stručnjaci su ukazali na zabrinjavajući trend stjecanja slike o sebi putem društvenih mreža prije nego li pod utjecajem porodice i sekundarnih društvenih grupa. Poželjni imidž koji se nameće putem društvenih često je daleko od realnosti i nedostižno je većini djece i mladih. Stručnjaci smatraju da kultura koja se nameće kroz društvene mreže i internet glorificira materijalno, idealizira sliku lijepog i poželjnog tijela te iskrivljuje

percepciju laganog i uzbuđljivog života. I prije su postojali neki standardi ljepote, ali su postojali i neki kritički okviri propitivanja tih standarda dok se danas to odvija bez kritičke distance. I tu je uloga roditelja značajna naglasili su stručnjaci. Djeca koji sa roditeljima imaju otvorenu komunikaciju i odnos povjerenja razvijat će samopoštovanje, odnosno samoprocjenu pojedinca o vlastitim kompetencijama i vrijednostima koje se mjeri u odnosu na okolinu u kojoj se nalazi.

P5 O negativnim posljedicama korištenja društvenih mreža na mentalno zdravlje djece i mladih intervjuisani stručnjaci imali su slično mišljenje. Prije svega, ukazali su na opasnost stupanja u kontakt s nepoznatim osobama na društvenim mrežama. Djeca i adolescenti često stupaju u kontakt sa nepoznatim osobama iz virtuelnog svijeta, a veliki broj njih se čak odlučuje i na susret u realnom svijetu. Tako se izlažu riziku i potencijalnoj opasnosti uvlačenja u dječiju pornografiju, pedofiliju te krajnje narušavanje privatnosti. Naveli su da su imali iskustva da u razgovoru sa djecom uzrasta 11-12 godina saznaju da su skoro svi imali situacije da im se obraća neka starija osoba i da su im nudili da se nađu i upoznaju. Zbog svega ovoga neki od njih postaju i sami nasilnici. Kao jednu od najštetnijih pojava vezanih za društvene mreže s psihološke strane stručnjaci su naveli izostanak empatije i nemogućnost uvida u osjećanja i reakcije drugih osoba što smanjuje suosjećajnost i solidarnost. Intervjuisani stručnjaci su se pozvali na podatke Svjetske zdravstvene organizacije prema kojima se u svijetu bilježi porast mentalnih poremećaja kod djece i mladih iz spektra anksiozno-depresivne simptomatologije koji se dovode u vezu i sa društvenim mrežama. Iskustva iz prakse, navode stručnjaci, upućuju na otuđenost, iskrivljenu sliku o realnom svijetu, stvaranje ovisnosti o mobitelima, laptopima, pojavu FOMO sindroma, ekranizma, i općenito određene nedostatke u oblasti socio-emocionalnog razvoja djece što je svojevrsan alarm da se poduzmu konkretnije mjere za sigurnije digitalno okruženje.

P6 Praktična iskustva intervjuisanih stručnjaka koje su to razlike u utjecaju društvenih mreža na ponašanje djece i mladih s obzirom na njihovu dob pokazala su da postoje razlike u sadržajima koje prate. Tako mlađa djeca društvene mreže koriste za igrice, gledanje video sadržaja i slično dok starija djeca i mladi koriste društvene mreže za komunikaciju, informisanje, zabavu i slično. Djeca su manje zaštićena na društvenim mrežama jer njihov ni kognitivni ni emocionalni ni moralni razvoj nije završen dok adolescenti imaju razvijenije kritičke sposobnosti i time se mogu bolje zaštititi i od negativnih utjecaja i od predatorskih sadržaja. Međutim, kod adolescenta postoji opasnost identificiranja s idolima i zbog

nemogućnosti dostizanja tih standarda razvijanja negativnog mišljenja o sebi, povlačenje u sebe, pojave anksioznosti, depresije i slično.

P7 Na pitanje koje su strategije koje roditelji mogu primjeniti kako bi pomogli djeci da razviju zdrav odnos s društvenim mrežama intervjuisani stručnjaci odgovorili su slično. Prije svega ukazali su na ulogu roditelja i razvijanje njihove svijesti da onako kako se oni ponašaju treba da bude uzor i djeci. Ne mogu roditelji provoditi previše vremena na mobitelima i društvenim mrežama i dijeliti sadržaje o svojoj djeci na društvenim mrežama, a očekivati da ih djeca ne slijede u takvom ponašanju. Dalje, roditelji sa djecom trebaju daleko više razgovarati i o njihovim aktivnostim u školi, o druženju s prijateljima, ali i o društvenim mrežama. Radikalno kontrolisanje društvenih mreža može stvoriti nepovjerenje kod djece i mladih prema roditeljima pa stručnjaci preporučuju razgovor i razvijanje povjerenja i autentične zainteresovanosti za svoje dijete. Što se tiče vremena koje djeca i mladi provode na društvenim mrežama stručnjaci su složni da tu treba postavljati granice jer djeca i mladi često čak i na spavanje nose mobilne telefone koje provjeravaju tokom noći. Roditelji bi također trebali da se edukuju o aplikacijama koje koriste njihova djeca jer neke aplikacije su štetne pa čak i opasne, a da roditelji to ne znaju.

P8 Pitanje broj 8 bilo je kako društvene mreže mogu utjecati na interpersonalne odnose djece i mladih? Stručnjaci su smatrali da mogu utjecati i pozitivno i negativno. Tu je, prije svega, mogućnost lakšeg i bržeg uspostavljanja komunikacije. Međutim ta komunikacija može biti površna bez uspostavljanja autentičnih odnosa kakvi se stvaraju u interpersonalnoj komunikaciji. Djeca i mladi na društvenim mrežama osobe koje imaju u kontaktima nazivaju prijateljima, ali taj odnos ne može nikako biti kao sa prijateljima u stvarnom životu. Pa se tako stvara iskrivljena slika šta je prijateljstvo. Tako interpersonalni odnosi postaju površni, a sama nemogućnost da se osjeti fizička reakcija u komunikaciji (kontakt očima, osmijeh, mimika, pokreti tijela, dodir itd) uskraćuju potpuni doživljaj druge osobe.

P9 Što se tiče cyberbullying-a i online nasilja koji se mogu povezati s korištenjem društvenih mreža kod djece i mladih stručnjaci su složni u tome da se danas društvene mreže daleko češće koriste kao prostor u kome se odvija nasilje nego u stvarnom svijetu. To nasilje se kreće od uvredljivih poruka, grupnog zlostavljanja druge djece i mladih, isključivanja neke djece iz komunikacije. Kako se takvo nasilje odvija van očiju roditelja i nastavnika ne postoji bojazan od kazne tako da se ne razvija ni odgovornost za te aktivnosti. Često djeca i mladi koriste

anonimne profile što im otvara mogućnost anonimnog ispoljavanja netolerancije, netrpeljivosti pa i agresivnosti. Mišljenja su da nasilje kojem svjedočimo u realnosti najčešće ima svoje početke na društvenim mrežama.

P10 Na kraju intervjua stručnjaci su upitani koje smjernice i preporuke za educiranje djece i mladih o sigurnom i odgovornom korištenju društvenih mreža bi preporučili. Kao što su to u anketama naglasili nastavnici i jedan dio roditelja to je prije svega edukacija djece i mladih iz oblasti medijske i informacijske pismenosti te sigurnosti na internetu. Mjere trebaju biti systemske i usmjerene ka jačanju zajedništva kod djece i mladih, na organizovanju aktivnosti unutar škole i obrazovnog sistema koje podrazumijevaju da djeca dolaze u interakciju, da zajedno sarađuju da se povezuju da upoznaju jedni druge, a onda nekako upravo kroz jačanje grupne kohezije, jačanje zajedničkih vrijednosti te podsticati razvoj kritičkog razmišljanja na temu stvari koje okružuju djecu pa samim tim i korištenje društvenih mreža. Tu bi aktivno trebali biti uključeni i njihovi nastavnici i cijeli obrazovni sistem. Pored toga stručnjaci smatraju da paralelno sa djecom i mladim moraju biti educirani i roditelji kako bi znali usmjeriti djecu ka pravilnom i zdravom korištenju društvenih mreža. Roditelji bi trebali svojim primjerom usmjeravati djecu, ali da bi to mogli i sami se trebaju educirati.

4. Diskusija

Istraživanje provedeno u ovom radu obuhvatilo je učenike osnovnih i srednjih škola te njihove roditelje kao i nastavnike iz spomenutih škola. Svrha istraživanja bila je ispitati percepciju učenika, roditelja i nastavnika o ulozi društvenih mreža u svakodnevnim aktivnostima djece i mladih, a posebno utjecaja ovih mreža na ponašanje djece i mladih, tačnije na percepciju promjena ponašanja koja se mogu dovesti u vezu s društvenim mrežama. Rezultati istraživanja koji su prezentirani u prethodnom poglavlju pokazali su, prije svega, da su ispitanici, bilo da je riječ o učenicima, roditeljima ili nastavnicima, svjesni da društvene mreže zauzimaju značajnu ulogu u životu djece i mladih i da je logično da postoje značajni utjecaji pa i oni koji se tiču njihovog ponašanja.

U prvom dijelu upitnika koji se odnosio na tehničke preduslove za praćenje društvenih mreža rezultati istraživanja pokazali su da više od 96% anketiranih učenika ima vlastite mobilne telefone i da više od 92% njih imaju pristup internetu putem mobilnih telefona. Pored mobilnih telefona, anketirani učenici društvenim mrežama pristupaju i putem laptopa/tableta

koje imaju kod kuće, njih 63,5%. Gotovo sva anketirana djeca imaju vlastite profile na društvenim mrežama, najmanje na jednoj, a čak 76% anketiranih ima profile na tri ili više društvenih mreža.

Što se tiče profila na društvenim mrežama i gotovo svi roditelji, njih 98% imaju profile na društvenim mrežama kao i nastavnici koji im predaju, njih također gotovo 98%.

Vrijeme koje djeca provode na društvenim mrežama u prosjeku je između 2 i pet sati dnevno s tim što je to, kako je navedeno, rezultat percepcije djece/mladih. Čak i odraslim osobama teško je sa sigurnošću procijeniti koliko vremena provedu na internetu pa se ova procjena anketiranih učenika treba uzeti s rezervom. Osim toga, postoji razlika u vremenu koje se provodi na internetu ovisno o dobi djece/mladih, ali je ta razlika iz godine u godinu sve manja i manja. Većina platformi društvenih medija zahtijeva da korisnici imaju 13 ili više godina, ali u praksi to znači da djeca od 8 godina mogu otvoriti profil i navesti da imaju više od 13 godina. To je pokazalo i istraživanje iz Velike Britanije (Kuss D. 2022) da većina djece mlađe od 13 godina ima vlastiti profil na barem jednoj aplikaciji ili web-mjestu društvenih medija. Jedna trećina roditelja djece u dobi od pet do sedam godina rekla je da njihovo dijete ima profil, što je poraslo na 60% među djecom u dobi od osam do 11 godina.

Pored toga, na pitanje koliko puta dnevno provjeravaju poruke na društvenim mrežama većina učenika je odgovorila da je to svakih 15 minuta (36%) ili svako pola do jednog sata (37%) što djelimično ne korespondira s vremenom koje su naveli da provode na društvenim mrežama. Ovome u prilog ide i tvrdnja nastavnika da kao najveći izazov pri korištenju društvenih mreža vide stalnu provjeru sadržaja na društvenim mrežama od strane njihovih učenika. Tako se može zaključiti da se do stvarne predstave o tome koliko vremena djeca provode na društvenim mrežama teško može doći pošto koriste više društvenih mreža, često se prijavljuju pod nickname (50%), društvenim mrežama pristupaju s različitim uređaja i različitim IP adresa. Što se tiče privatnosti na društvenim mrežama dosadašnja su istraživanja pokazala da korisnici društvenih mreža mahom nisu svjesni opasnosti zbog nezaštićene privatnosti na društvenim mrežama ili, ako su toga svjesni, ne poduzimaju inicijativu da svoje podatke zaštite (Tuunainen, Pitkänen, Hov, 2009). To je pokazalo i ovo istraživanje. Čak 62% učenika odgovorilo je da na društvenim mrežama ne poznaju sve svoje prijatelje, a kada im se na društvenim mrežama jave nepoznate osobe o tome ponekad razgovaraju s roditeljima, oko polovine njih, s nastavnicima još manje razgovaraju o kontaktu s nepoznatim osobama, njih 20% a najčešće, mada ne i dovoljno, o tome razgovaraju s prijateljima, njih 58%. Roditelji također nemaju inicijativu u zaštiti privatnosti svoje djece na društvenim mrežama i samo 23% roditelja redovno provjeravaju sadržaje koje njihova djeca razmjenjuju na društvenim

mrežama. Pored toga, manje od polovine roditelja, njih 47% imaju mjere ograničenja vremena koje njihova djeca provode na društvenim mrežama. Gotovo svi roditelji, njih 94% naveli su da njihova djeca nisu imala neku neprijatnost vezanu za korištenje društvenih mreža.

Pitanja koja su bila fokusirana na predmet istraživanja u ovom radu odnosila su se na percepciju djece, roditelja i nastavnika koliko su društvene mreže povezane s ponašanjem, tačnije s vidljivim promjenama ponašanja koji se mogu dovesti u vezu s izlaganjem sadržajima društvenih mreža. Nedavna istraživanja u svijetu pokazala su da veće izlaganje sadržajima društvenih mreža rezultira smanjenom znatiželjom, manjom samokontrolom kao općenito manjom emocionalnom stabilnošću. Pored toga, udvostručava se anksioznost, depresija, apatija i nezadovoljstvo vlastitim izgledom i načinom života (Social Media's Impact on Young People, 2023). Anketa provedene u ovom radu pokazala su da su učenici samo djelimično svjesni promjena u svom ponašanju u vezi s korištenjem društvenih mreža. Više od polovine ispitanika ne dovodi u vezu društvene mreže sa svojim ponašanjem mada ih gotovo trećina osjeća zabrinutost nakon izlaganja sadržajima društvenih mreža ili se osjećaju tužno kada na društvenim mrežama ne pronađu sadržaje koji ih zanimaju. Trećina ispitanika osjeća se umorno nakon korištenja društvenih mreža, a 13% ne zna da li je umor povezan sa prekomjernim korištenjem društvenih mreža. Gotovo polovina ispitanika ujutro se osjeća umorno nakon dugotrajnog korištenja društvenih mreža, a jedna trećina prekomjerno izlaganje društvenim mrežama povezuje s gubitkom pažnje i koncentracije. Većina ispitanika prati influencersere/youtubere/streamere što se inače povezuje s njihovom samoprocjenom izgleda, zadovoljstva životom i njihovim ambicijama. Kod približno polovine ispitanika uočen je sindrom FOMO (strah od neprisustvovanja nekom događaju). Što se tiče uznemirenosti vezane za negativne komentare na društvenim mrežama manje od jedne trećine ispitanika je navelo da imaju takvu vrstu uznemirenosti.

S druge strane, roditelji djece uočili su određene promjene ponašanja kod svoje djece i to najčešće da stalno provjeravaju poruke na mobilnim telefonima, da imaju problema s koncentracijom, da je prisutna uznemirenost, poremećaj sna, teškoće s pamćenjem te ponekad i poremećaj ishrane. Samo oko 9,8% roditelja navelo je da nije uočilo nikakvu promjenu ponašanja kod svoje djece koja se može dovesti u vezu s korištenjem društvenih mreža. Premda su uočavali promjene ponašanja kod svoje djece, gotovo polovina anketiranih roditelja je navela da djeca trebaju nositi mobilne telefone u školu. Više od polovine roditelja smatra da djeca trebaju imati profile na društvenim mrežama i da ne provode previše vremena na društvenim mrežama. Ono u čemu su roditelji bili saglasni, gotovo 90% njih, jest da sadržaji društvenih mreža nisu primjereni djeci školskog uzrasta i da prekomjerno korištenje

društvenih mreža negativno utječe na njihovo ponašanje i navike. Roditelji su pokazali da su svjesni da postoji problem vezan za korištenje društvenih mreža i da su u prevenciji i zaštiti djece od negativnih sadržaja na društvenim mrežama škola i stručna pomoć važni faktori. Više od dvije trećine roditelja znalo je kome se treba obratiti za stručnu pomoć zbog promjene ponašanja njihove djece, a gotovo svi roditelji su naveli da bi u školama trebalo uvesti posebne programe vezane za sigurno korištenje društvenih mreža. Ono što je ohrabrujuće jest činjenica da je 88% roditelja izjavilo da s djecom često ili povremeno razgovaraju o sadržajima na društvenim mrežama.

Što se tiče nastavnika, kao i učenici i roditelji i gotovo svi nastavnici, oko 98% njih imaju mobilne telefone i profile na društvenim mrežama. Fokus pitanja za nastavnike bio je na opažanju eventualnih promjena ponašanja kod učenika a koja se mogu povezati s korištenjem društvenih mreža. Većina nastavnika pozitivno je odgovorila na pitanje o tome da li se učenici ponašaju drukčije nakon korištenja društvenih mreža, njih čak 82% dok preostalih 18% nije moglo da se izjasni ni negativno ni pozitivno. Ovo je značajan podatak jer je percepcija nastavnika o ponašanju učenika važna za eventualne preventivne i korektivne mjere, ali i za obrazovni proces u cijelosti. Slična je situacija i sa društvenom offline interakcijom među učenicima i sa nastavnicima koju su nastavnici (90%) opisali kao znatno smanjenu nakon korištenja društvenih mreža. Nastavnici su uočili i da se učenici suočavaju sa nekim problemima zbog društvenih mreža (vršnjačko nasilje, cyberbullying ili ovisnost o društvenim mrežama) dok je kod roditelja procent pozitivnih odgovora vezan za ovo pitanje bio skoro dvostruko manji. Ono što je također bio značajan indikator inicijative nastavnika u prevenciji od negativnih utjecaja društvenih mreža na ponašanje djece jesu navodi (85%) da sa svojim učenicima provode dovoljno vremena razgovarajući o društvenim mrežama. Ono što su nastavnici ocijenili nedovoljnim jeste povjerenje učenika prema nastavnicima kada je su u pitanju problemi koje doživljavaju na društvenim mrežama. Tako je manje od polovine anketiranih nastavnika navelo da se djeca žale o tim problemima dok je više od polovine odgovorilo negativno ili nije imalo stav o ovom pitanju. Saradnju sa roditeljima vezanu za ovu temu nastavnici su ocijenili korektnom u 62% slučajeva. Što se tiče edukacije vezane za društvene mreže nastavnici su u većini slučajeva naveli da ulažu dovoljno truda u edukaciji iz ove oblasti (77%) i da svoje učenike savjetuju da traže stručnu pomoć školskih pedagoga/psihologa (88%), ali da svakako u školama treba uvesti posebne programe iz ove oblasti (62%) što je navela i većina anketiranih roditelja. Što se tiče određenih promjena ponašanja kod njihovih učenika, a koje nastavnici vide kao najveće izazove, kao i kod roditelja, to je bilo neprestano provjeravanje sadržaja na društvenim mrežama, a nakon toga

poremećaj pažnje na časovima te nedostatak koncentracije. Agresivnost s jedne strane i povlačenje u sebe s druge strane također su bili uočeni poremećaji ponašanja kao i uznemirenost i teškoće sa pamćenjem, ali u manjem obimu od neprestanog provjeravanja sadržaja i nedostatka koncentracije. Prethodne konstatacije potvrdili su i relevantni stručnjaci u intervjuima koji su obavljani, a njihova mišljenja uvažena su pri kreiranju preporuka u zaključnim razmatranjima.

Iz prethodne diskusije može se uočiti da su trendovi vezani za promjene ponašanja djece i mladih u našem okruženju slični trendovima u svijetu i da ovoj temi treba posvetiti posebnu pažnju u narednom periodu. Istraživanje u ovom radu je ograničenog karaktera s relativno malim uzorkom i kratkim vremenskim periodom ispitivanja, ali može poslužiti kao pilot projekt za buduća istraživanja. Naredna istraživanja trebala bi uključiti eksperte ne samo iz oblasti komunikologije i sociologije, već i iz oblasti zdravstvenih nauka, psiholoških nauka, pedagoških nauka te ostalih relevantnih oblasti kako bi se blagovremeno pribavili podaci potrebni za provođenje korektivnih i preventivnih mjera.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Podaci za 2023. godinu zaključno sa julom, pokazali su da na svijetu već ima 5 milijardi i 190 miliona korisnika interneta što je 64,6% od ukupne populacije. Gotovo 60% svjetske populacije, 4 milijarde i 880 miliona ljudi ima profile na društvenim mrežama, a više od 5 milijardi ljudi ima vlastite mobilne telefone. Najznačajnija grupa korisnika društvenih mreža su mladi i djeca, naročito u Evropi s penetracijom od gotovo 97% (Number of internet and social media users worldwide as of July 2023, 2023). Bosna i Hercegovina ne zaostaje za ovim brojkama pa je broj korisnika interneta prema podacima Regulatorne agencije za komunikacije u 2022. godini bio 3,3 miliona što čini gotovo 95% ukupne populacije. Ovi podaci upućuju na važnost istraživanja oblasti internetskog komuniciranja naročito komuniciranja putem društvenih mreža jer već 60% ljudi na svijetu koristi ove mreže za komunikaciju, informisanje, zabavu, edukaciju, poslovanje i druge internetske aktivnosti. Posebno važna kategorija internetskih i korisnika društvenih mreža su djeca i mladi koji su ujedno i najranjivija kategorija korisnika. Istraživanja u regionu pokazala su da se vrijeme koje djeca i mladi provode na internetu kreće u rasponu od 4 pa sve do 10 sati, a u pojedinim slučajevima čak 16 i 17 sati. Stručnjaci upozoravaju da djeca i mladi postaju potpuno uronjeni u digitalni svijet i stvaraju neke nove vrste ovisnosti kao što je fenomen *nomofobije*, straha od

ne biti sa svojim telefonom. Također, je uočljiv još jedan fenomen koji stručnjaci označavaju kao *WhatsAppitis*, a odnosi se na pretjeranu upotrebu aplikacije WhatsApp (Atagün Z. 2021). Pored ovih poremećaja ponašanja uočeni su i brojni drugi oblici poremećaja ponašanja kod djece i mladih koja se usko povezuju sa nekontrolisanim i prekomjernim korištenjem društvenih mreža.

Istraživanje u ovom radu pokazalo je potrebu za većim posvećivanjem pažnje ovoj temi u teorijskom, ali u praktičnom smislu. Trendovi koji su posljednjih godina zabilježeni na društvenim mrežama, poput TikTok izazova (Blackout Challenge, Drinking Challenge, cha-cha izazov itd) imali su tragične smrtne ishode u pojedinim slučajevima. Posljedice zlostavljanja putem društvenih mreža također su tragično završavali u pojedinim slučajevima (slučaj *Aleksa* u Srbiji, slučaj *Mahir* u BiH, dvojica dječaka koji su zbog vršnjačkog nasilja koje se odvijalo i putem društvenih mreža izvršili samoubistva). Ono što je zabrinjavajuće, a što je u ovom radu istraživanje i pokazalo, jeste da percepcija djece i mladih o tome koliko vremena provode na društvenim mrežama i koliko društvene mreže utječu na njihovo ponašanje nije u skladu sa stavovima roditelja, a posebno nastavnika koji uočavaju značajne promjene ponašanja kod djece koje povezuju sa društvenim mrežama. Posebno je bilo uočljivo da mali broj djece/mladih nisu svjesni opasnosti na društvenim mrežama, počev od online zlostavljanja, krađe identiteta, preko predatorskih poruka nepoznatih prijatelja na njihovim profilima pa do narušavanja privatnosti. Ni roditelji nisu dovoljno svjesni ovih opasnosti, čak je prisutna i praksa takozvanog „dijeljenog roditeljstva“ što se odnosi na neprestano dijeljenje detalja o svojoj djeci na društvenim mrežama. Osim toga, djeca/mladi o eventualnim neprijatnostima koje dožive na društvenim mrežama rijetko razgovaraju i sa roditeljima i sa nastavnicima dok nešto više o tome razgovaraju sa prijateljima. Ni kod traženja stručne pomoći situacija nije ništa bolja pa djeca rijetko traže pomoć školskog pedagoga, psihologa ili nastavnika. Toga su više svjesni nastavnici nego roditelji djece/mladih pa su u ovom istraživanju naglasili značaj stručne pomoći kao i potrebu da se u školama uvede poseban program vezan za zaštitu djece od negativnih utjecaja društvenih mreža, ali i medija općenito.

Mišljenja stručnjaka iz oblasti psihologije i pedagogije koji su intervjuisani u ovom istraživanju usaglašena su oko toga da djeca i mladi prekomjerno i nekontrolisano koriste društvene mreže i da se kao posljedica toga kod njih sve češće javljaju različiti oblici poremećaja ponašanja. Najčešće je riječ o anksioznosti, depresiji, nedostatku samopouzdanja, nedostatku motivacije za aktivnostima u stvarnom svijetu, poremećaju spavanja te agresivnosti, a kod pojedine djece i mladih i dolazi i do pojave suicidalnih misli. Društvene

mreže otvaraju se i kao prostor za nekažnjeno cyber nasilje gde se djeca i mladi javljaju i kao žrtve i kao zlostavljači. Ovo nije odgovornost samo djece, smatraju stručnjaci već i njihovih roditelja. Roditelji nisu dovoljno educirani o značaju društvenih mreža pa i sami često neumjereno koriste društvene mreže, na njima često i postavljaju sadržaje o svojoj djeci. Sve navedeno utječe na procese socijalizacije djece i mladih koji se sada odvijaju više u virtualnom već u stvarnom svijetu. To utječe na smanjenje empatičnosti, tolerancije i suosjećanja što u kasnijoj dobi može uzrokovati asocijalnost i izopćenost iz društva.

Stručnjaci smatraju da društvene mreže imaju niz prednosti od mogućnosti komuniciranja, učenja, stjecanja određenih vještina do upoznavanja različitih kultura i sistema vrijednosti što pozitivno utječe na njihovo mentalno zdravlje i blagostanje. Međutim, negativne strane društvenih mreža ispoljavaju se na različite načine i različitim intenzitetom kod djece i mladih. U svojim praksama intervjuisani stručnjaci su uočili da djeca i mladi pod utjecajem slika idealnih ljudi i njihovih glamuroznih života s društvenih mreža gube samopouzdanje i samopoštovanje te razvijaju opće nezadovoljstvo vlastitim izgledom i životom. Potpuna uronjenost u digitalni svijet sa sobom nosi opasnost od gubitka privatnosti na društvenim mrežama, a to opet nosi opasnost od različitih predatora i narušavanja psihičkog i fizičkog zdravlja djece i mladih. Stoga, smatraju stručnjaci, roditelji trebaju naći put do svoje djece da s njima otvoreno razgovaraju i da ih upute na sigurno korištenje društvenih mreža te da razviju obostrano povjerenje. Pored toga, i cijelo se društvo treba uključiti u kreiranje sigurnog digitalnog okruženja, a posebno obrazovni sistem, smatraju stručnjaci. Tako oni smatraju da se kroz koncepte medijske i informacijske pismenosti nužno trebaju edukovati u djeca i mladi, ali i njihovi roditelji te nastavnici kao i ostali učesnici u obrazovnom procesu.

Iz istraživanja u ovom radu možemo zaključiti da je dokazana generalna hipoteza koja glasi da je pretjerano izlaganje sadržajima sa društvenih mreža u značajnoj mjeri povezano sa porastom poremećaja u ponašanju djece i mladih. To su uočila i anketirana djeca/mladi, a značajno više uočili su to njihovi roditelji i nastavnici. Kako je već navedeno, uočene su promjene ponašanja počevši od stalnog provjeravanja sadržaja na društvenim mrežama, gubitka koncentracije i pažnje, poremećaja sna pa sve do ispoljavanja agresivnosti s jedne strane pa do povlačenja u sebe s druge strane.

Pomoćna hipoteza da djeca koriste društvene mreže pretjerano i bez kontrole roditelja također je dokazana u prethodnom istraživanju. Većina djece navela je da na društvenim mrežama provode između između pola sata i 3 sata dok je značajan procenat njih koji provode 3 do 5 sati što je, s obzirom na njihove ostale aktivnosti gotovo svo slobodno vrijeme i što ukazuje

na to da roditelji nemaju dovoljno vremena da kontrolišu načine i vrijeme korištenja društvenih mreža svoje djece. Navedeno je da je to samoprocjena djece, a da većina roditelja i nastavnika smatra da djeca provode previše vremena na društvenim mrežama. Polovina roditelja nema pristup profilima svoje djece na društvenim mrežama, a isto tako polovina nikada ili rijetko kontrolira aktivnosti svoje djece na društvenim mrežama. Navedene konstatacije odnose se i na mlade pošto je skupina mladih bila najveća skupina anketiranih čime je dokazana i druga posebna hipoteza da i mladi provode previše vremena na društvenim mrežama. Njihovo vrijeme provođenja na društvenim mrežama je većinom između 3 i 5 sati mada njihovi roditelji i nastavnici smatraju da je to vrijeme značajno veće. Također se i na mlade odnosi mišljenje nastavnika da je najveći izazov vezan za korištenje društvenih mreža stalno provjeravanje sadržaja na društvenim mrežama.

Uočljivo je da ispitanici nisu uočavali problematičnost neprijatnosti koje su doživljavali na društvenim mrežama i da nisu tražili pomoć od stručnih osoba. To su izjavili i njihovi roditelji i nastavnici. Međutim i roditelji i nastavnici složili su se da u obrazovnom procesu ovoj temi nužno posvetiti veću pažnju i to uvođenjem posebnih programa vezanih za sigurno korištenje društvenih mreža. Dosadašnja praksa zastupljenosti tema iz ove oblasti nije dovoljna mišljenja su i nastavnici i roditelji, a i odgovori većine djece/mladih da ne traže stručnu pomoć u okviru obrazovnog procesa ukazuje na to da u školama nije dovoljno i adekvatno zastupljen koncept medijske i informacijske pismenosti čime je dokazana i treća posebna hipoteza.

Analizom odgovora anketiranih učenika, roditelja i nastavnika može se izvesti zaključak da bi problem trebalo rješavati sistemski i dugoročno, a iz istraživanja u ovom radu moguće je izvesti prijedlog određenih smjernica u kom pravcu bi se aktivnosti trebale usmjeravati.

Prvi i najznačajniji korak trebao bi se odnositi na poticanje saradnje nastavnika, roditelja i djece u vezi korištenja društvenih mreža. Saradnja bi trebala biti kontinuirana i fokusirana na razgovor o pozitivnim i negativnim stranama društvenih mreža kao i o razmjeni informacija između roditelja i nastavnika o eventualnim promjenama ponašanja kod djece/mladih.

Drugi korak trebao bi biti edukacija roditelja na koji način mogu zaštititi djecu od negativnih sadržaja društvenih medija u smislu nadziranja aktivnosti svoje djece na internetu i u smislu adekvatnog usmjeravanja na pozitivne strane društvenih mreža

Treći korak bi bio rješavanje problema korištenja mobilnih telefona u školama. Većina djece nose svoje mobitele u školu i to i roditelji smatraju da treba da rade kako bi ih mogli kontaktirati. Međutim, problem korištenja mobitela tokom nastavnog procesa je problematičan. Istraživanje u ovom radu pokazalo je da djeca često provjeravaju poruke na

mobilnim telefonima što su uočili i nastavnici i roditelji i naveli kao najveći izazov vezan za korištenje društvenih mreža. U pojedinim zemljama već postoje zabrane korištenja mobitela u školi o čemu bi trebalo obaviti javnu raspravu da li i kako da se ta mjera primjeni u Bosni i Hercegovini.

Četvrta preporuka odnosila bi se na izmjenu nastavnih planova i kurikula u smislu uvođenja posebnih programa edukacije iz oblasti medijske pismenosti. Praksa da se u okviru maternjeg jezika ili nekog drugog predmeta odvoji nekoliko sati za ovu oblast nije se pokazala uspješnom zato što je to nedovoljno i zato što ove programe nisu izvodile stručne osobe. Programe iz ove oblasti trebalo bi uvoditi od najranijih razreda, možda čak i vrtića pošto djeca u sve ranijoj dobi počinju koristite internet i društvene mreže.

Peto, u procese zaštite djece/mladih od negativnih sadržaja društvenih mreža pored roditelja, nastavnika, pedagoga i psihologa nužno bi bilo uključiti i zdravstvene radnike koji bi mogli na vrijeme uočiti razlike između poremećaja ponašanja i mentalnog oboljenja i poduzeti adekvatne mjere.

Šesta preporuka odnosi se na uključivanje poznatih ličnosti u projekte i kampanje posvećene zaštiti djece od negativnih sadržaja. Tu se, prije svega, misli na poznate ličnosti iz svijeta djece/mladih od influencera, youtubera, streamera poznatih muzičara, sportista, glumaca te drugih osoba koje su posebno popularne na društvenim mrežama.

Posljednja preporuka odnosila bi se na pokretanje široke kampanje popularisanja offline aktivnosti koje bi okupljale djecu/mlade u realnom vremenu kako bi se potakla interakcija i interpersonalna komunikacija djece/mladih.

U svakom slučaju, potrebno je više istraživanja kako bi se u potpunosti razumio utjecaj društvenih medija. Dosadašnja istraživanja pokazala su da društveni mediji mogu imati koristi za neku djecu i mlade, ali da postoje brojni pokazatelji da društveni mediji mogu imati i veliki rizik od štete za mentalno zdravlje i dobrobit djece i djece. Veći broj istraživanja povećat će naše kolektivno razumijevanje rizika povezanih s upotrebom društvenih medija te pokazati koje to mjere treba hitno poduzeti za stvaranje sigurnog i zdravog digitalnog okruženja koje minimalizira štetu i čuva mentalno zdravlje i dobrobit djece i mladih.

6. LITERATURA

Knjige i naučni radovi:

Andreassen, C. S., Billieux, J., Griffiths, M. D., Kuss, D. J., Demetrovics, Z., Mazzoni, E., & Pallesen, S. (2016). The relationship between addictive use of social media and video games and symptoms of psychiatric disorder: A large-scale cross-sectional study. *Psychology of Addictive Behaviors*, 30, 252–262. <https://doi.org/10.1037/adb0000160>

Andreassen, C. S., Pallesen, S., & Griffiths, M. D. (2017). The relationship between addictive use of social media, narcissism, and self-esteem: Findings from a large national survey. *Addictive Behaviors*, 64, 287–293.

Aslamm, S. (2023) TikTok by the Numbers, dostupno na: [TikTok by the Numbers \(2023\): Stats, Demographics & Fun Facts \(omnicoreagency.com\)](https://www.omnicoreagency.com/tiktok-by-the-numbers-2023/), pristupljeno 12.6.2023.

Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. General Learning Press.

Bennett, L.K. and Tikkanen, S. (2020). Teaching expectancy violations theory and self-disclosure through social media profile building. *Communication Teacher* 34 (2020): 185 - 190.

Betton, V and Woollard, J. (2019). *Teen Mental Health in an Online World Supporting Young People around their Use of Social Media, Apps, Gaming, Texting and the Rest*. Jessica Ingsley Publishers, London

Burke, M., Marlow, C., & Lento, T. (2010). Social network activity and social well-being. In: *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (pp. 1909-1912). ACM.

Boyd, D., M., Ellison, N., B. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship, *Journal of Computer-Mediated Communication*, pp 2.

Boyd, D. (2016). Why parents help their children lie to Facebook about age: Unintended consequences of the 'Children's Online Privacy Protection Act'. *First Monday*, 21(11).

Brlas, S. i Pleša, M. (2012.) *Psihologija u zaštiti mentalnog zdravlja*, Zavod za javno zdravstvo „Sveti Rok“, Virovitica

Bush, M. & Russel, L. (2016). Resilience for the Digital World. Dostupno na: https://youngminds.org.uk/media/1491/resilience_for_the_digital_world_ym_positioning.pdf (pristupljeno 12.2.2023.)

Chen, H.T. and Yonghwan, K. (2013). Problematic use of social network sites: The interactive relationship between gratifications sought and privacy concerns. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking* 16.11 (2013): 806-812.

Culpepper, M. (2020). Exploring the Relationships of Social Media Usage and Symptoms of Anxiety and Depression in Adolescents, Digital Commons @ ACU, Electronic Theses and Dissertations. Paper 224.

- Englert, C. (2019). The Self-Regulation of Human Performance: A Critical Discussion and Future Directions for Self-Control Research. *Performance Enhancement & Health* 6 (3-4): 156–157.
- Erliksson, O. J., Lindner, P., & Mortberg, E. (2020). Measuring associations between social anxiety and use of different types of social media using the Swedish social anxiety scale for social media users: A psychometric evaluation and cross-sectional study. *Scandinavian Journal of Psychology*, 61(6), 819–826.
- Gennaro, S. & Miller, B. (ed) (2021) *Young People and Social Media*. Contemporary Children's Digital Culture, Vernon Press, USA.
- Katz, E, Blumler, Jay.G, Gurevitch, M. (1974), Use and Gratifications Research, *The Public Opinion Quarterly*
- Latour, B. (2007). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. OUP Oxford, 2007.
- Livingstone, S. (2008). Taking risky opportunities in youthful content creation: Teenagers' use of social networking sites for intimacy, privacy, and self-expression. *New Media & Society*, 10(3), 393-411
- Law, J., & Singleton, V. (Eds.). (2013). *Actor-Network Theory and Organization: Societal Controversies, Actor Networks, and Contemporary Strategies*. Oxford University Press.
- Murugeswari, P and Neelakandan, R. (2022). Influence of Social Media on Behavioural Problems. *International Journal Of Innovative Research In Technology*, Volume 8, Issue 12
- Pavica, S, Antony, M.G. , Ware Jonson L. (2021). *Baby Boomers' use of Facebook and Instagram: uses and gratifications theory and contextual age indicators*. Heliyon Press, Problems. *International Journal Of Innovative Research In Technology*, Volume 8, Issue 12
- Perkov, I, i Šarić, P. (2021). Samopredstavljanje na društvenim mrežama. *Filozofska istraživanja*, 163 God. 41 (2021) Sv. 3 (627–638)
- Pintar, Ž. (2019). Poremećaji u ponašanju djece oblici i uloga prevencije. *Acta Iadertina*, 16(1), str. 59 70.
- Postman, N. (1994). *The Disappearance of Childhood*, New York, US: Vintage Books
- Primack, B. A., & Escobar-Viera, C. (2017). Social media as it interfaces with psychosocial development and mental illness in transitional age youth. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*. 26(2), 217-233.
- Reid, C., Radesky, J., Christakis, D., Moreno, M. A., & Cross, C. (2016). Children and Adolescents and Digital Media. *Pediatrics*, 138(5), e20162593
- Rosen, L. D., Carrier, L. M., & Cheever, N. A. (2013). Facebook and texting made me do it: Media-induced task-switching while studying. *Computers in Human Behavior*, 29(3), 948-958.

Sheldon P, Antony MG, Ware LJ.(2021). Baby Boomers' use of Facebook and Instagram: uses and gratifications theory and contextual age indicators. *Heliyon*. 2021 Apr 2;7(4):e06670.

Strickland, A. (2014). Exploring the effects of social media use on the mental health of young adults.(*Unpublished master's thesis*), University of Central Florida, USA.

Van Dijck, J. (2013). *The culture of connectivity: A critical history of social media*. Oxford University Press

Tuunainen,V.K.,Pitkänen,O.,Hovi,M. (2009). Users' Awareness of Privacy on Online Social Networking Sites – Case Facebook, *Conference Paper, 22nd Bled eConference:Facilitating an Open, Effective and Representative eSociety*, June 14 - 17, 2009; Bled, Slovenia

People around their Use of Social Media, Apps, Gaming, Texting and the Rest. Jessica Ingsley Publishers, London

Wellman, B. and Rainie, L. (2012). *Networked: The New Operating System*. MIT Press

World Health Organisation, & Calouste Gulbenkian Foundation. (2014). *Social Determinants of mental health*. Geneva: WHO document Production Service

Young, K. S. (1998). Internet Addiction: The Emergence of a new Clinical Disorder. *Cyberpsychology & Behavior* 1 (3): 237–244.

Zhang, S., L. Zhao, Y. Lu, and J. Yang. (2016). Do you Get Tired of Socializing? An Empirical Explanation of Discontinuous Usage Behaviour in Social Network Services. *Information & Management* 53 (7): 904–914.

Internet izvori:

Upotreba informacionokomunikacionih tehnologija u Bosni i Hercegovini (2022) Dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2022/IKT_00_2021_TB_1_BS.pdf [26.08.2023.]

Share of children visiting online communication media in selected countries from May 2020 through April 2021 (2023) Dostupno na: <https://www.statista.com/statistics/605257/children-online-communication-media-use-country/> [28.08.2023.]

Elena A. Bugreeva, (2021) *Edutainment and infotainment in distance learning and teaching english to university students and adult learners* Dostupno na: <http://espeap.junis.ni.ac.rs/index.php/espeap/article/view/1127>

Elma Ljubčić, *Mladi u digitalnom vrtilogu užasa* (2022) Dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net teme/2022/11/6/bh-zakonodavstvo-ne-prepoznaje-cyber-nasilje>

Monica Anderson, JingJing Jiang, *Teens and their experiences on social media* (2018) Dostupno na: <https://www.pewresearch.org/internet/2018/11/28/teens-and-their-experiences-on-social-media/>

Number of internet users worldwide from 2005 to 2022 (2023) Dostupno na: <https://www.statista.com/statistics/273018/number-of-internet-users-worldwide/#:~:text=As%20of%202022%2C%20the%20estimated,billion%20in%20the%20previous%20year.>

How social media affects children at different ages – and how to protect them (2022) Dostupno na: <https://blogs.lse.ac.uk/parenting4digitalfuture/2022/05/04/social-media-at-different-ages/>

National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine, *Social Media's Impact on Young People* (2023) Dostupno na: <https://smhp.psych.ucla.edu/pdfdocs/socialmedia.pdf>

Number of internet and social media users worldwide as of July 2023 (2023) Dostupno na: <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/#:~:text=Worldwide%20digital%20population%202023&text=As%20of%20July%202023%2C%20there,population%2C%20were%20social%20media%20users.>

Zülal Atagün, *Expert warns of rising digital diseases amid growing technology use* (2023) Dostupno na: <https://www.hurriyetdailynews.com/expert-warns-of-rising-digital-diseases-amid-growing-technology-use-186436>

POPIS TABELA I GRAFIKONA

Tabela 1: Pregled razvoja društvenih mreža (prema Dandekar et al, 2018)

Grafikon 1: Spol ispitanika (djeca/mladi)

Grafikon 2: Uzrast ispitanika (djeca/mladi)

Grafikon 3: Posjedovanje mobilnog telefona

Grafikon 4: Posjedovanje računara/tableta/laptopa

Grafikon 5: Pristup internetu putem mobilnog telefona

Grafikon 6: Pristup internetu putem računara/tableta/laptopa

Grafikon 7: Profili na društvenim mrežama/učenici

Grafikon 8: Vrijeme provedeno na društvenim mrežama

Grafikon 9: Poruke na društvenim mrežama

Grafikon 10: Identitet prijatelja na društvenim mrežama

Grafikon 11: Utjecaj društvenih mreža na ponašanje

Grafikon 12: Osjećam paniku kada zaboravim mobilni telefon

Grafikon 13: Osjećam se zabrinuto nakon što provedem neko vrijeme na društvenim mrežama

Grafikon 14: Osjećam se tužno kada na društvenim mrežama ne nađem sadržaje koje sam očekivao/la

Grafikon 15: Dosadno mi je kada ne mogu koristiti društvene mreže

Grafikon 16: Nakon korištenja društvenih mreža osjećam se umorno

Grafikon 17: Osjećam se neispavano ujutro nakon korištenja društvenih mreža tokom noći

Grafikon 18: Imam problema s koncentracijom i pamćenjem nakon korištenja društvenih mreža

Grafikon 19: Provjeravam profile drugih ljudi na društvenim mrežama

Grafikon 20: Provjeravam profile nepoznatih ljudi na društvenim mrežama

Grafikon 21: Pratim influencere/streamere/youtubere na društvenim mrežama

Grafikon 22: Provjeravam da li su drugi ljudi bili na nekom događaju na kome ja nisam bio/la

Grafikon 23: Na društvenim mrežama koristim nickname

Grafikon 24: Imam strah da provjerim šta su drugi ljudi postavljali/kometarisali na moj post , fotografiju ili video

Grafikon 25: Uznemirim se kada vidim negativne komentare na svom profilu

Grafikon 26: Kada dobijem poruku nepoznate osobe na društvenim mrežama o tome azgovaram s roditeljima

Grafikon 27: Kada dobijem poruku nepoznate osobe o tome razgovaram s prijateljima

Grafikon 28: Kada dobijem poruku nepoznate osobe o tome razgovaram s nastavnicima

Grafikon 29: Spol ispitanika (roditelji)

Grafikon 30: Starosna dob (roditelji)

Grafikon 31: Uzrast djece anketiranih roditelja

Grafikon 32: Posjedovanje djece vlastitog laptopa/tableta

Grafikon 33: Posjedovanje djece vlastitog mobitela

Grafikon 34: Profili djece/mladih na društvenim mrežama

Grafikon 35: Pristup profilima na društvenim mrežama

Grafikon 36: Kontrolisanje profila na društvenim mrežama

Grafikon 37: Ograničavanje vremena korištenja uređaja

Grafikon 38: Profili roditelja na društvenim mrežama

Grafikon 39: Zloupotreba društvenih mreža

Grafikon 40: Promjena ponašanja djece

Grafikon 41: Stručna pomoć pri učenim promjenama ponašanja djece

Grafikon 42: Stručna pomoć zbog ponašanja djece

Grafikon 43: Efikasnost stručne pomoći

Grafikon 44: Razgovor roditelja i djece o društvenim mrežama

Grafikon 45: Djeca treba da nose mobitel u školu

Grafikon 46: Djeca treba da imaju profile na društvenim mrežama

Grafikon 47: Djeca provode previše vremena na društvenom mrežama

Grafikon 48: Sadržaji na društvenim mrežama nisu primjereni djeci školskog uzrasta

Grafikon 49: Prekomjerenom korištenje društvenih mreža negativno utječe na ponašanje i navike djece

Grafikon 50: U školama treba da se uvedu programi koji će učenicima pomoći u sigurnom korištenju društvenih mreža

Grafikon 51: Starosna dob nastavnika

Grafikon 52: Odjeljenja u kojima predaju nastavnici

Grafikon 53: Profili na društvenim mrežama(nastavnici)

Grafikon 54: Vaši učenici ponašaju se drugačije nakon korištenja društvenih mreža

Grafikon 55: Društvene interakcije vaših učenika promijenile su se od kada koriste društvene mreže

Grafikon 56: Na časovima provodite dovoljno vremena razgovarajući sa svojim učenicima o sigurnosti na društvenim mrežama

Grafikon 57: Vaši učenici suočavaju se sa nekim problemima zbog društvenih mreža (vršnjačko nasilje, cyberbullying ili ovisnost o društvenim mrežama)

Grafikon 58: Do sada se imali dovoljno iskustva s učenicima koji su doživjeli negativne posljedice zbog prekomjernog korištenja društvenih mreža

Grafikon 59: Vaši učenici često se žale na probleme koje su imali na društvenim mrežama

Grafikon 60: Roditelji učenika podijelili su sa vama iskustva o tome kako društvene mreže utječu na ponašanje njihove djece

Grafikon 61: Sa svojim učenicima provodite dovoljno vremena na edukaciju o korištenju društvenih medija

Grafikon 62: U školama treba da se uvedu programi koji će učenicima pomoći u sigurnom korištenju društvenih mreža

Grafikon 63: Najveći izazovi u vezi s društvenim mrežama i učenicima

Grafikon 64: Svoje učenike savjetujem da se jave školskom psihologu/pedagogu ukoliko primijetim promjene u ponašanju zbog korištenja društvenih mreža

PRILOZI

Upitnik za roditelje

Dragi roditelji,

Ljubazno Vas molim da popunite upitnik koji se tiče korištenja društvenih mreža i promjena ponašanja kod vaše djece. Upitnik je **anoninam** i koristiće isključivo za izradu master teme pod nazivom „*Utjecaj društvenih mreža na ponašanje djece i mladih*“ prijavljene na master studiju Komunikologija Fakulteta političkih nauka u Sarajevu. Svojim doprinosom poboljšaćete razumijevanja utjecaja društvenih mreža na djecu i mlade kao preduslova za poduzimanje konkretnih aktivnosti na zaštiti ove kategorije od neželjenih i potencijalno štetnih utjecaja društvenih mreža i internetskih medija općenito. Zahvaljujem na saradnji.

Spol: * ☐ Muški ☐ Ženski
Starosna dob: * ☐ 20-30 godina ☐ 31-40 godina ☐ 41-50 godina ☐ 51-60 godina ☐ 60 i više
Razred koji pohađa Vaše dijete: * ☐ Do 5 razreda ☐ od 5-9 razreda ☐ Srednja škola
Da li Vaše dijete ima vlastiti laptop(tablet): ☐ Da ☐ Ne
Da li Vaše dijete ima vlastiti mobilni telefon: ☐ Da ☐ Ne

Da li Vaše dijete ima profil na društvenim mrežama (facebook, instagram, youtube, snapchat, messenger...): *

- Da
- Ne
- Ne znam

Imate li pristup njihovim profilima:

- Da
- Ne

Da li kontrolirate profile svoje djece:

- Da, redovno
- Ponekad
- Ne

Da li svojoj djeci postavljate ograničenja u * korištenju mobitela i laptopa/tableta:

- Da
- Ponekad
- Ne

Imate li Vi profil na društvenim mrežama:

- Da
- Ne

Pred Vama se nalazi niz skala na kojima trebate procijeniti u kojoj mjeri se slažete s pojedinim navedenim tvrdnjama

	U potpunosti se slažem	Slažem se	Ne znam	Ne slažem se	U potpunosti se ne slažem
Vaše dijete treba nositi mobitel u školu?	☐	☐	☐	☐	☐
Vaše dijete treba imati profil na društvenim mrežama?	☐	☐	☐	☐	☐
Vaše dijete provodi previše vremena na društvenim mrežama?	☐	☐	☐	☐	☐
Sadržaji na društvenim mrežama nisu primjereni za djecu školskog uzrasta?	☐	☐	☐	☐	☐
Prekomjerno korišćenje društvenih mreža negativno utječe na ponašanje i navike vašeg djeteta?	☐	☐	☐	☐	☐
U školama treba da se uvedu programi koji će učenicima pomoći u sigurnom korišćenju društvenih mreža?	☐	☐	☐	☐	☐

Vaše dijete imalo je neku neprijatnost vezanu za društvene mreže (krađa identiteta, sajber nasilje, mobing, krađu ličnih podataka)?

- Da
- Ne
- Ne znam

Pred Vama se nalazi niz skala na kojima trebate procijeniti u kojoj mjeri se slažete s pojedinim navedenim tvrdnjama

	Uvijek	Vrlo često	Ponekad	Gotovo nikada	Nikada
Vaše dijete razgovara sa vama o tome kako koriste društvene mreže?	☐	☐	☐	☐	☐
Vaše dijete traži savjete vezane za korištenje društvenih mreža?	☐	☐	☐	☐	☐

Da li ste kod svog djeteta primjetili neku promjenu ponašanja koju možete povezati sa korištenjem društvenih mreža (moguće izabrati više odgovora): *

- Nedostatak koncentracije
- Poremećaj sna
- Teškoće s pamćenjem
- Uznemirenost
- Povlačenje u sebe
- Agresivnost
- Stalno pregledanje sadržaja na mobitelima
- Poremećaj u ishrani
- Nisam primjetio/la neku promjenu ponašanja koju mogu povezati sa korištenjem društvenih mreža

Znate li kome se treba obratiti ukoliko primjetite neka od ovih ponašanja? *

- Da
- Ne

Da li ste nekada tražili stručnu pomoć zbog ponašanja vešeg djeteta: *

Da

Ne

Ne želim odgovoriti

**Pred Vama se nalazi skala na koju trebate procijeniti u kojoj mjeri se slažete sa *
navedenom tvrdnjom**

	U potpunosti se slažem	Slažem se	Ne znam	Ne slažem se	U potpunosti se ne slažem
Vjerujem da stručnjaci mogu pomoći kod ovakvih stanja:	☐	☐	☐	☐	☐

Hvala na izdvojenom vremenu!

Upitnik za nastavnike

Poštovani,

Ljubazno Vas molim da popunite upitnik koji se tiče korištenja društvenih mreža i promjena ponašanja kod učenika. Upitnik je anoniman i koristiće isključivo za izradu master teme pod nazivom „*Utjecaj društvenih mreža na ponašanje djece i mladih*“ prijavljene na master studiju Komunikologija Fakulteta političkih nauka u Sarajevu. Svojim doprinosom poboljšaćete razumijevanja utjecaja društvenih mreža na djecu i mlade kao preduslova za poduzimanje konkretnih aktivnosti na zaštiti ove kategorije od neželjenih i potencijalno štetnih utjecaja društvenih mreža i internetskih medija općenito. Zahvaljujem na saradnji.

Spol: *

Muški

Ženski

Starosna dob: *

20-30 godina

31-40 godina

41-65 godina

Odjeljenje kojem predajete:

- Do 5 razreda
 Od 5-9 razreda
 Srednja škola

Imate li profil na društvenim mrežama (*instagram, facebook, tik-tok, youtube, messenger, snapchat*): *

- Da
 Ne

Pred Vama se nalazi niz skala na kojima trebate procijeniti u kojoj mjeri se slažete s pojedinim navedenim tvrdnjama *

	U potpunosti se slažem	Slažem se	Ne znam	Ne slažem se	U potpunosti se ne slažem
Vaši učenici ponašaju se drugačije nakon korištenja društvenih mreža	☐	☐	☐	☐	☐
Društvene interakcije vaših učenika promijenile su se od kada koriste društvene mreže	☐	☐	☐	☐	☐
Na časovima provodite dovoljno vremena razgovarajući sa svojim učenicima o sigurnosti na društvenim mrežama	☐	☐	☐	☐	☐

<p>Vaši učenici suočavaju se sa nekim problemima zbog društvenih mreža (vršnjačko nasilje, cyberbullying ili ovisnost o društvenim mrežama)</p>	☐	☐	☐	☐	☐
<p>Do sada se imali dovoljno iskustva s učenicima koji su doživjeli negativne posljedice zbog prekomjernog korištenja društvenih mreža</p>	☐	☐	☐	☐	☐
<p>Vaši učenici često se žale na probleme koje su imali na društvenim mrežama</p>	☐	☐	☐	☐	☐
<p>Roditelji učenika podijelili su sa vama iskustva o tome kako društvene mreže utječu na ponašanje njihove djece</p>	☐	☐	☐	☐	☐
<p>Sa svojim učenicima provodite dovoljno vremena na edukaciju o korištenju društvenih medija</p>	☐	☐	☐	☐	☐
<p>U školama treba da se uvedu programi koji će učenicima pomoći u sigurnom korištenju društvenih mreža</p>	☐	☐	☐	☐	☐

Koje su vaši najveći izazovi u vezi s društvenim mrežama i vašim učenicima?
(*moгуće zaokružiti više odgovora*)

Nedostatak koncentracije
 Poremećaj pažnje na časovima
 Teškoće s pamćenjem
 Uznemirenost
 Povlačenje u sebe
 Agresivnost
 Stalno pregledanje sadržaja na mobitelima

**Učenike savjetujem da se jave školskom psihologu/pedagogu ukoliko primjetim *
promjene u ponašanju zbog korištenja društvenih mreža:**

Da
 Ne

Upitnik za učenike

Molim Vas da popunite upitnik koji se tiče korištenja društvenih mreža. Upitnik je **anoniman** i koristiće isključivo za izradu master teme pod nazivom „*Utjecaj društvenih mreža na ponašanje djece i mladih*“ prijavljene na master studiju Komunikologija Fakulteta političkih nauka u Sarajevu. Zahvaljujem na saradnji.

Spol: *

Muški
 Ženski

Starosna dob: *

8-10 godina
 10-12 godina
 12-14 godina
 14 i više

Imam svoj mobilni telefon: *

Da
 Ne

Imam svoj računar/tablet/laptop: *

Da
 Ne

Imam pristup internetu na mobilnom telefonu: *

- Da
 Ne

Imam pristup internetu na računaru/tabletu/laptopu: *

- Da
 Ne

Na koliko društvenih mreža (instagram, facebook, snapchat, youtube, messenger, tik-tok...) imaš profil: *

- 1
 2
 3 ili više

Na društvenim mrežama dnevno provodim: *

- manje od sat
 sat do dva
 dva do pet sati
 više od 5 sati

Pred Vama se nalazi niz skala na kojima trebate procijeniti u kojoj mjeri se slažete s pojedinim navedenim tvrdnjama *

	U potpunosti se slažem	Slažem se	Ne znam	Ne slažem se	U potpunosti se ne slažem
Osjećam paniku kada zaboravim mobilni telefon	☐	☐	☐	☐	☐
Osjećam se zabrinuto nakon što provedem neko vrijeme na društvenim mrežama	☐	☐	☐	☐	☐
Osjećam se tužno kada na društvenim mrežama ne nađem sadržaje koje sam očekivao/la	☐	☐	☐	☐	☐
Dosadno mi je kada ne mogu koristiti društvene mreže	☐	☐	☐	☐	☐

Nakon korištenja društvenih mreža osjećam se umorno	☐	☐	☐	☐	☐
Osjećam se neispavano ujutro nakon korištenja društvenih mrežama tokom noći	☐	☐	☐	☐	☐
Imam problema s koncentracijom i pamćenjem nakon korištenja društvenih mreža	☐	☐	☐	☐	☐
Provjeravam profile drugih ljudi	☐	☐	☐	☐	☐
Provjeram profile nepoznatih ljudi	☐	☐	☐	☐	☐
Pratim influencere (streamere, youtubere)	☐	☐	☐	☐	☐
Provjeravam da li su drugi ljudi bili na nekom događaju na kome ja nisam bio/la	☐	☐	☐	☐	☐
Koristim nicknane na društvenim mrežama	☐	☐	☐	☐	☐
Osjećam se potišteno ako niko ne lajka moj post, status ili fotografiju	☐	☐	☐	☐	☐

Imam strah da provjerim šta su drugi ljudi postavljali/kometarisali na moj post, fotografiju ili video	☐	☐	☐	☐	☐
Uznemirim se kada vidim negativne komentare na svom profilu	☐	☐	☐	☐	☐
Kada dobijem poruku nepoznate osobe na društvenim mreža o tome razgovaram s roditeljima	☐	☐	☐	☐	☐
Kada dobijem poruku nepoznate osobe o tome razgovaram s prijateljima	☐	☐	☐	☐	☐
Kada dobijem poruku nepoznate osobe o tome razgovaram s nastavnicima	☐	☐	☐	☐	☐

INTERVJU

Jelena Bajić, magistar psihologije

1. Koje su glavne promjene u ponašanju djece i mladih primijećene u vezi s korištenjem društvenih mreža?

Te promjene su evidentne kod male djece, djece starijeg uzrasta i adolescenata. Samim tim što djeca sve svoje aktivnosti podređuju nekom uređaju, najčešće mobilnom telefonu ili televizoru, tabletu i sličnim uređajima koje koriste. Najveća promjena se vidi u načinu komunikacije, jer smanjuje se komunikacija uživo, a uglavnom djeca i mladi komuniciraju putem društvenih mreža u tom virtualnom prostoru. Samim tim, socijalne vještine koje razvijamo u kontaktu sa drugim ljudima, emocionalna vezanost, postaju oslabljene. Najveća promjena je u načinu komunikacije, načinu pripadanja određenim grupama, formiranju vlastitog identiteta i samoprezentaciji. Sada se sve to odvija u jednom virtualnom prostoru, dok smo se ranije kao djeca pozicionirali u nekim realnim vršnjačkim grupama koje su često bile lokalne zajednice, zajednice gdje smo živjeli ili naselja. Sada je to postalo globalno, pa djeca i mladi traže svoju poziciju na globalnom nivou, što stvara mnogo pritiska. Promjene u ponašanju kod mlađeg uzrasta često se odnose na smanjen interes za ono što se dešava oko njih, dok su više usmjereni na ono što se dešava unutar tog virtualnog prostora. Iako djeca mlađeg uzrasta ne koriste društvene mreže, često im se daje mobilni telefon u ranoj dobi, što opet usmjerava fokus djeteta na te uređaje i smanjuje mogućnost razvoja socijalnih vještina, interpersonalne interakcije i samoregulacije. Promjene u ponašanju djece i mladih su vidljive i u porastu vršnjačkog nasilja. Djeca se osjećaju slobodnije da putem društvenih mreža izražavaju agresivnost, često kroz oblike poput zadirivanja, prijatnji i izrugivanja. Ovo negativno utiče na mlade, a jedan od razloga je što djeca i mladi na društvenim mrežama često koriste anonimne profile, pa se ne moraju potpuno identificirati i mogu se ponašati bezobzirno i agresivno. Takođe, promjena u ponašanju odnosi se na razvoj ličnog identiteta i percepciju samog sebe. Ranije su djeca gradila svoj identitet kroz manje zajednice u kojima su odrastala, kao što su naselja, sela ili gradovi, koji su predstavljali referentnu tačku. Djeca su razvijala vještine i stvarala sliku o sebi kako bi se uklopila u tu zajednicu. Društvene mreže su donijele potpuno drugačiji način izgradnje identiteta, nudeći ogroman prostor i veliku grupu vršnjaka. Djeca se sada teže pozicioniraju u tim širim grupama, što dovodi do stvaranja pritiska na njih velikog pritiska na djecu i mlade jer su mnogo izloženi različitim vrijednostima i oni u svemu tome treba da se snađu, da se izgrade i to je veoma izazovno za njih. Kod mlađeg uzrasta često se javlja "ekranizam" usljed pretjerane zavisnosti od mobilnih telefona i tableta.

Promjene u ponašanju djece i mladih nerijetko su rezultat i promjena u ponašanju roditelja koji takođe koriste ove uređaje i provode mnogo vremena na društvenim mrežama. Odrasli često koriste svoju djecu kao sredstvo predstavljanja i uspjeha na društvenim mrežama, što može uticati na percepciju djece o sebi i stvaranje sistema vrijednosti koji se bazira na virtualnom svijetu. Ova kompletna promjena u vrednovanju djece i mladih prelazi u virtualni svijet putem društvenih mreža i može biti štetna jer je teško kontrolisati uticaj ovih medija. Ranije je sistem vrijednosti bio ograničen na manje zajednice, lokalne sredine, dok je sada globalan, što čini proces izgradnje ličnog identiteta izazovnijim. Primjećuje se i smanjen kapacitet za pažnju kod djece i mladih, jer su izloženi ogromnoj količini informacija, što dovodi do raspršene pažnje. Djeca imaju tendenciju da skaču s informacije na informaciju i imaju slabiju koncentraciju i fokus. Ovo može biti povezano sa upotrebom elektronskih uređaja i društvenih mreža, jer mozak ne može efikasno obraditi toliko informacija. Iako djeca mogu biti edukovana u određenim oblastima, često im nedostaje dugotrajna pažnja i koncentracija.

2. Kako društvene mreže utječu na socijalizaciju djece i mladih?

Generalno, na socijalizaciju djece i mladih utiče niz faktora, prije svega roditelji, uža porodica, te šira lokalna zajednica u kojoj djeca odrastaju. Međutim, sa pojavom novih tehnologija i društvenih mreža, ti faktori dobijaju novu dimenziju i efekat na djecu i mlade. Mislím da se upravo tu javlja problem jer roditelji ili staratelji često nemaju uvid ni kontrolu nad time čemu su djeca izložena na tim društvenim mrežama i uopšte na internetu. Djeca mogu biti izložena različitim sadržajima i pojedincima, uključujući i influensere, koji na potpuno različite načine mogu oblikovati njihovu sliku o sebi i svijetu općenito. Ono što je ranije bilo regulisano u malim lokalnim zajednicama, gdje je postojao jasan sistem vrijednosti, sada je zamijenjeno globalnim selom, gdje je obilje informacija i gdje je neizvjesno šta će dijete izabrati da prihvati kao svoje vlastite vrijednosti. Kada razmišljamo o samoj socijalizaciji djece i mladih, važno je razmotriti kvalitetu komunikacije među djecom i vršnjacima, ali i između vršnjaka i odraslih. Direktni kontakt uživo omogućava nam da naučimo mnogo o sebi i drugima, razvijamo socijalne vještine i učimo kako se nositi s različitim situacijama. U toj vrsti komunikacije koristi se tijelo, lice, mimika i tonalitet, što pruža bogatiji doživljaj i bolje razumijevanje. Međutim, društvene mreže omogućavaju skrivanje, nema stvarnog otkrivanja ili gledanja u oči. Čak i video komunikacija je vrlo ograničena i površna, a djeca razmjenjuju informacije s velikim brojem vršnjaka. Društvene mreže ne mogu zadovoljiti potrebu za pripadanjem, igrom i druženjem, što su važni motivi u

socijalizaciji. Te potrebe ostaju nezadovoljene u virtualnom prostoru. Društvene mreže također postavljaju pitanje odgovornosti djece. Djeca su izložena globalnom prostoru bez pripreme ili upozorenja, često nisu svjesna posljedica koje njihovo ponašanje na mrežama može imati. Ovo može negativno utjecati na njihovu percepciju o sebi i svijetu, što dodatno komplicira situaciju. Na primjer, u stvarnom svijetu, ako neko otkrije tajnu ili povrijedi nekoga, on može promijeniti tu grupu i otići u neku drugu. Međutim, na društvenim mrežama to postaje globalna informacija koja se širi i može nanijeti štetu. Djeca i mladi često nisu dovoljno zreli da se nose s potencijalnim zloupotrebama ovih platformi, što može negativno utjecati na njihovu sliku o sebi i svijetu, stvarajući kompleksnost problema. Da sumiram, bar iz svog ugla, djeca ostaju uskraćena ako nisu često izložena direktnom kontaktu sa vršnjacima. Ta fina komunikacija i razvoj socijalnih vještina ne mogu se usvojiti putem društvenih mreža. Moraju biti u direktnom kontaktu s drugima kako bi imali punu sliku, osjećaj dodira, i potpunu interakciju. To je potpuno drugačiji doživljaj u kojem se igraju i gdje su otvoreni prema drugima. Društvene mreže, s druge strane, pružaju privid povezanosti i osjećaj pripadnosti grupi, ali ne zadovoljavaju dublju potrebu za iskrenim i stvarnim pripadanjem. Također, postavlja se pitanje koliko djeca kroz korištenje društvenih mreža mogu razviti kritičko mišljenje. Kritičko razmišljanje razvija se u stvarnom svijetu, gdje odrasli uče djecu kako propitivati situacije, donositi zaključke i razmotriti što nije bilo u redu. Na društvenim mrežama, roditelji nemaju kontrolu nad tim procesom. Ranije su roditelji mogli pratiti s kim se djeca druže, posebno u adolescenciji, ali sada je nemoguće imati uvid u sve kontakte i razmjenu informacija djece, što mijenja percepciju stvari. Važno je dati prostora za razmišljanje o tome koliko djeca i mladi mogu povući jasnu granicu između onoga što se događa u stvarnom svijetu i onoga što se događa u virtualnom prostoru. Ako dijete nauči neko ponašanje putem društvenih igrica ili na društvenim mrežama, kada to pokuša primijeniti u stvarnosti, može nanijeti ozbiljnu štetu. To može uključivati povređivanje drugih ili samopovređivanje. Dakle, granica između stvarnog i virtualnog svijeta često postaje zamagljena, a ovo je nešto što treba pažljivo razmotriti. Jako je teško kontrolirati utjecaj društvenih mreža i kako taj utjecaj može prenijeti na stvarni svijet i ponašanje djeteta. Ako dijete nauči putem društvenih mreža da je određeno ponašanje normalno, poput uvrede nekoga, to može imati ozbiljne posljedice ako to isto pokuša primijeniti u stvarnom životu. Društvene mreže često pružaju nerealnu sliku o tome što je prihvatljivo i sigurno, i kako djeca i mladi percipiraju ove norme može imati duboke posljedice na njihovo ponašanje i doživljaj svijeta.

3. Koje su moguće pozitivne posljedice korištenja društvenih mreža na mentalno zdravlje djece i mladih?

Može postojati situacija u kojoj mladi upoznaju druge ljude kroz sport ili putovanja, a društvene mreže im omogućavaju održavanje tih kontakata s djecom iz cijelog svijeta. Kroz ovu komunikaciju, mladi mogu učiti o drugim kulturama, usavršavati svoj jezik, i u tom kontekstu postoje i pozitivni efekti. Ovdje je važno uzeti u obzir i uzrast djece. Kod starije djece i adolescenata, društvene mreže mogu pozitivno uticati na njih jer im omogućavaju pristup informacijama o mentalnom zdravlju. Mladi mogu dobiti više informacija o tome kako se osjećaju i kome se mogu obratiti ako im je potrebna podrška. Ovi resursi također mogu pomoći mladima da razumiju promjene u ponašanju koje često prate adolescenciju, kako fizički, tako i mentalno. Također, važno je napomenuti da, iako neki adolescenti koriste termine kao što je "anksioznost", često ne razumiju potpuno značenje ovih pojmova. Ipak, pozitivno je što su otvoreni za razgovor o takvim temama i pitaju o njima, što može doprinijeti smanjenju stigme i podizanju svijesti o mentalnom zdravlju. S druge strane, društvene mreže mogu biti korisne i za djecu koja su povučena ili introvertija, jer im omogućavaju da lakše uspostave kontakte i komuniciraju s vršnjacima. Ova virtualna komunikacija može biti posebno privlačna jer omogućava mladima da se osjećaju manje izloženima i da se lakše izraze. Ova vrsta komunikacije također se primjećuje i kod odraslih, jer omogućava lakšu komunikaciju i pristup stručnjacima za mentalno zdravlje. Društvene mreže olakšavaju mladima pristup informacijama, učenje i razumijevanje samih sebe tokom razvojnog procesa. Važno je napomenuti da je za djecu mlađeg uzrasta od ključne važnosti da postoji nadzor odraslih koji selektiraju i usmjeravaju informacije koje im dostupne. Primjerice, putem interneta postoje "plavi telefoni" koji omogućavaju djeci da potraže pomoć i savjet ukoliko imaju problema u porodici. Ovo povećava dostupnost informacija i smanjuje stigmom oko traženja pomoći. Novije generacije često ne gledaju pozitivno na posjećivanje psihologa i otvorenije razgovaraju o svojim emocionalnim izazovima, čime se smanjuje stigma koja je ranije bila prisutna. U mom iskustvu, primijetila sam da je među mladima sve manje prisutna stigma oko posjećivanja psihologa, čak su neki skloni tome i smatraju to "cool". Novi trendovi i otvorenost prema emocionalnom zdravlju čine psihološku podršku prihvatljivijom među mlađim generacijama.

4. Kako društvene mreže mogu utjecati na samopoštovanje i sliku tijela kod djece i mladih?

Generalno, kada razgovaramo o samopoštovanju, mnogi faktori se razvijaju kroz odnos s roditeljima. Prva slika o sebi kao individui, naša percepcija vlastite vrijednosti, često proizlazi iz tih ranih interakcija s roditeljima. Ako su naši roditelji stvorili sigurnu osnovu za djetetov razvoj i odgovorili na njegove potrebe na prikladan način, dijete će razviti sliku o sebi kao osobi koja je vrijedna ljubavi i podrške. Također, takvo dijete će imati povjerenje u svijet i druge ljude. Efekat društvenih mreža može nadopuniti ovu osnovu. Ako dijete dolazi iz zdravog okruženja u kojem su njegove rane potrebe zadovoljene, vjerovatno će manje podlijevati utjecaju društvenih medija na način da će oblikovati svoj identitet u skladu s vrijednostima i standardima koje promovišu društvene mreže. S druge strane, dijete koje nije dobilo zadovoljenje tih ranih razvojnih potreba može razviti negativnu sliku o sebi, osjećajući da nije dovoljno dobro i da su drugi bolji. Ako u primarnoj porodici nismo dobili ono što nam je potrebno, možemo tokom života nastojati da to nadoknadimo kroz nesvjesne obrasce ponašanja, često kroz odnose s drugim ljudima. Djeca koja su prošla kroz ovakav proces mogu biti podložnija utjecaju društvenih medija i težiti će modelima koji im se nude kao vrhunske vrijednosti kako bi se konačno osjećali vrijednim i prihvaćenim. Globalno gledano, kultura koja se nameće putem društvenih mreža i interneta općenito često promovise standard uspjeha i važnosti koji je vezan uz fizički izgled, novac uspjeh i popularnost. Mladi također, često povezuju vlastitu vrijednost s brojem pratilaca, lajkova i sličnim parametrima. Ovo može biti štetno, pogotovo za djecu koja nisu razvila zdravo samopoštovanje u svojim primarnim porodicama. Djeca mogu težiti ovim standardima kako bi se osjećala prihvaćenom i vrijednom, jer nisu dobila potrebnu podršku u ranoj dobi. Također, kada razgovaramo o tijelu, postoji jasan model izgleda koji se promovise na društvenim mrežama. Ovaj model često favorizuje određeni izgled kako za dječake tako i za djevojčice. Društvene mreže mogu pojačati ovaj standard ljepote i uspjeha jer su mladi konstantno izloženi ovom sadržaju. Ranije su postojali pokoji časopis, novine i filmovi koji su promovisali određene standarde ljepote, ali društvene mreže omogućavaju neprekidan pristup ovim standardima, što može imati dubok utjecaj na mlade koji provode mnogo vremena u virtuelnom svijetu. Kako bismo se nosili s ovim izazovima, ključno je da se vratimo temeljima. Kvalitet odnosa koje smo imali s primarnim članovima porodice će se odraziti na to kako ćemo kasnije razvijati svoj identitet i kako ćemo se nositi s utjecajem društvenih mreža. Roditelji koji njeguju određene vrijednosti koje se ne uklapaju u one koje promovise društvene mreže mogu pomoći djeci da zadrže određenu distancu prema sadržajima društvenih medija, iako je pritisak velik. Pored

pritiska društvenih mreža, vršnjački pritisak također igra značajnu ulogu, jer većina mladih želi izgledati i ponašati se na određeni način. Važno je shvatiti da se danas samopoštovanje često pogrešno tumači i često se izjednačava s bezobzirnošću i arogancijom, što je netačan model. Djeca često dobijaju pogrešne modele o tome šta znači imati zdravo samopoštovanje ili samopouzdanje.

5. Koje su najčešće negativne posljedice korištenja društvenih mreža na mentalno zdravlje djece i mladih?

Prije nekoliko godina, Svjetska zdravstvena organizacija objavila je da je u porastu broj određenih mentalnih poremećaja kod djece, uglavnom iz spektra anksiozno-depresivne simptomatologije. O tome se dosta raspravlja, a postoji i percepcija da je taj porast povezan s načinom života koji djeca danas vode. Ključna komponenta ovog novog načina života svakako uključuje korištenje interneta i društvenih mreža. Ovaj podatak je značajan jer ukazuje na promjenu stila i obrasca života kod djece. Na temelju mojeg iskustva, primjećujem da se život sve više premješta u virtualni prostor umjesto da se ostvaruje kroz stvarne međuljudske interakcije. To nosi sa sobom niz problema, posebno u vezi s nezadovoljenim socio-emocionalnim potrebama djece. Naime, direktni kontakt s drugim ljudima zadovoljava ove potrebe, dok virtualni svijet često stvara distancu i odvaja ih od stvarnog života. Djeca mogu razviti nerealnu sliku o svijetu koja se ne podudara s onim što se događa u stvarnosti. Drugi veliki problem je pretjerano korištenje elektronskih uređaja, što može dovesti do ozbiljne zavisnosti. Primjećuje se također strah od propuštenog - ako nisu prisutni na društvenim mrežama, boje se da će nešto važno propustiti. Ovo nije problem samo kod djece, već i kod odraslih. Nadalje, primjećuje se pojava tzv. "ekranizma" kod djece mlađeg uzrasta kao rezultat pretjerane upotrebe uređaja. Djeca s ovom pojavom pokazuju autistične simptome, uključujući poteškoće u socijalnom i emocionalnom razvoju, nedostatak interakcije s drugima i pretjeranu fokusiranost na uređaje. Osim navedenog, korištenje društvenih mreža može negativno utjecati na razvoj socijalnih vještina djece, jer komunikacija uključuje mnogo više od samog jezika ili riječi. Kroz fizičku prisutnost, često prepoznamo suptilne znakove u komunikaciji s drugima. Djeca koja provode puno vremena na internetu mogu biti uskraćena za ovo iskustvo i stoga ne razvijaju socijalne vještine potrebne za svakodnevni život. Fizička neaktivnost također je zabrinjavajuća posljedica česte upotrebe društvenih mreža i interneta općenito. Djeca bi trebala biti fizički aktivna kako bi se normalno razvijala, ali pretjerano korištenje elektronskih uređaja može dovesti do pasivnosti. Također, dugo noćno korištenje mobilnih telefona i interneta može dovesti do poremećaja spavanja, što dugoročno utječe na

zdravlje djeteta. Isto tako, izlaganje zračenju ovih uređaja može potaknuti centar za budnost, što može dovesti do problema sa snom i umorom. Cyber nasilje je također u porastu i predstavlja ozbiljan problem. Djeca su često izložena online zlostavljanju, a seksting (slanje seksualno eksplicitnih poruka ili slika putem interneta) također postaje sve češći. Djeca često nisu svjesna ozbiljnosti ovih postupaka i mogu postati žrtve predatora, pedofila ili završiti u neugodnim situacijama. Osim toga, važno je napomenuti da prava intimnost i bliskost najbolje se razvijaju u stvarnom, direktnom kontaktu s drugim ljudima. Osjećaj nepovezanosti i osjećaj nepripadnosti koji se javljaju kada ove potrebe nisu zadovoljene mogu negativno utjecati na mentalno zdravlje djece. Nadalje, djeca su izložena ogromnom pritisku koji proizlazi iz informacija, očekivanja i standarda nametnutih putem društvenih medija. Postoji globalni standard prema kojem se djeca često uspoređuju i vrednuju. Teži se tome da budu "cool", prihvaćena i da se osjećaju vrijednim. Nažalost, mnogi se osjećaju pod pritiskom da postignu te standarde, bez obzira na stvarnu vrijednost i individualnost. Sve u svemu, društvene mreže igraju ključnu ulogu u oblikovanju percepcije i vrijednosti djece, često potiskujući stvarne međuljudske veze i autentičnost. Djeca su izložena globalnom trendu vrednovanja kroz virtualni prostor, što može imati duboke posljedice na njihovo mentalno zdravlje i razvoj. Da zaključimo sve veća socijalna izolacija i nedostatak prave intimnosti i bliskosti koji se može razviti samo u stvarnom kontaktu s drugim ljudima mogu doprinijeti anksioznosti i depresiji kod djece.

6. Koje su razlike u utjecaju društvenih mreža na ponašanje djece i mladih s obzirom na njihovu dob?

Mislim da bi bilo zanimljivo ispitati kada i u kom postotku djeca počinju koristiti društvene mreže. Obično, djeca počinju koristiti elektronske uređaje za igre i gledanje crtića veoma rano. Ono što sam primijetila je da djeca već u dobi od otprilike 10, 11 ili 12 godina često već imaju profile na društvenim mrežama. Vjerujem da je opasno dopustiti djetetu da koristi bilo koji uređaj prije treće godine života, jer takva praksa može imati veoma negativan utjecaj na razvoj djeteta. U toj ranoj dobi, djeca se intenzivno razvijaju i njihov mozak je vrlo osjetljiv na utjecaje okoline, uključujući i štetno zračenje koje emitiraju ti uređaji. Općenito, možemo napraviti razliku između djece različitih dobnih skupina, konkretno između one koja su u dobi do 13-14 godina i one starije od 14 godina. Djeca mlađeg uzrasta obično imaju manje razvijeno kritičko razmišljanje i manje su svjesna potencijalnih opasnosti na društvenim mrežama. Oni često nisu u stanju predvidjeti posljedice svojih postupaka na internetu i lakše su manipulirana od strane odraslih ili nepoznatih osoba koje žele stupiti u kontakt s njima.

Adolescencija donosi nešto više razvijeno kritičko razmišljanje, pa stariji adolescenti obično bolje razumiju opasnosti i razmišljaju dublje o svojim postupcima na internetu. Važno je napomenuti da roditelji imaju veću kontrolu nad upotrebom društvenih mreža i elektronskih uređaja kod mlađe djece, dok je kod starije djece i adolescenata, rijetko koji roditelj u potpunosti upoznat s njihovim aktivnostima na internetu. Odnosno, veća je roditeljska kontrola nad mlađom djecom. Bez obzira na dob djeteta, ključan faktor je kvalitet odnosa koje dijete ima s roditeljima. Kako roditelj reagira na socio-emocionalne potrebe djeteta i kako se ponaša prema društvenim mrežama i elektroničkim uređajima može značajno utjecati na to kako će dijete koristiti društvene mreže, u koju svrhu i koliko dugo. Djeca će često putem društvenih mreža pokušati zadovoljiti potrebe koje im nisu zadovoljene u odnosu s roditeljima, što ih može izložiti opasnostima i nepoznatim osobama. Odnosno, bez obzira na dob djeteta, kvalitet odnosa s roditeljima igra ključnu ulogu u tome kako će dijete koristiti društvene mreže.

7. Koje su strategije koje roditelji mogu primijeniti kako bi pomogli djeci da razviju zdrav odnos s društvenim mrežama?

Strategije koje roditelji mogu primijeniti kako bi usmjeravali svoju djecu u pravilno korištenje društvenih mreža su izuzetno važne. Prvo i osnovno je ono što sam već spomenula, a to je kako se roditelji odnose prema društvenim mrežama. Koliko često ih koriste i koliko vremena provode na svojim telefonima. Ovo je bitno jer poruke koje roditelji šalju svojim djelima moraju biti usklađene s njihovim ponašanjem. Ako roditelj provodi puno vremena na društvenim mrežama i s telefonom, onda je nerealno očekivati da će dijete prestati koristiti te platforme. Poruke koje šaljemo djeci moraju biti dosljedne s našim vlastitim postupcima, jer je primjer koji svojim djelima pružamo djeci iznimno važan. Osim toga, kvaliteta odnosa koji roditelj izgradi sa svojim djetetom je ključna. Kako se roditelj ponaša, kakav emocionalni odnos izgrađuje s djetetom i kako komunicira s njim igraju ključnu ulogu u stvaranju doživljaja djeteta. Roditelji bi trebali pokazivati interes za svoju djecu, pratiti njihove živote, postavljati pitanja o tome što se događa u njihovim životima i zaista slušati njihove odgovore. Važno je da komunikacija s djetetom ne bude samo usmjerena na davanje uputa o tome što treba raditi ili kako se ponašati, već da roditelj aktivno sudjeluje u životu djeteta. Kroz neformalne razgovore i primjere iz stvarnog života, roditelji mogu usmjeravati dijete na izazove i opasnosti koje se mogu pojaviti na društvenim mrežama. Važno je da otvoreno razgovaraju s djecom o tim temama i pruže im potrebno znanje i svijest o potencijalnim rizicima. Djeci mlađeg uzrasta treba jasno reći da je važno da roditelj bude upoznat s

njihovim aktivnostima na internetu i društvenim mrežama, a neki roditelji koriste aplikacije za praćenje dječjih aktivnosti na uređajima. Ovdje se ključno temelji na izgradnji povjerenja, gdje stariji adolescenti također trebaju zadržati određenu autonomiju i privatnost. Kvalitetan odnos s djecom također pomaže roditeljima da bolje razumiju što njihova djeca rade i koje su njihove potrebe. Trebali bi stvoriti okruženje u kojem se djeca osjećaju sigurno da će im se obratiti kada imaju problema ili pitanja. Roditelji trebaju biti spremni slušati i podržavati svoju djecu. Roditelji bi trebali postaviti jasne granice za korištenje uređaja i društvenih mreža, posebno kod mlađe djece. Trebali bi zajedno s djecom dogovoriti koliko vremena dijete može provesti na uređajima, koje aplikacije smije koristiti i zašto su neke aplikacije bolje od drugih. Trebali bi se otvoreno razgovarati o prednostima i nedostacima korištenja društvenih mreža i kako se nositi s određenim situacijama koje se mogu pojaviti, kao što je cyberbullying ili samopovređivanje. Važno je da roditelji pruže primjer kvalitetnog vremena koje djeca mogu provesti izvan društvenih mreža, potičući ih na aktivnosti na otvorenom, u prirodi i zajedničke obiteljske aktivnosti. Djeci treba pružiti alternativne načine provođenja vremena kako bi se smanjila ovisnost o uređajima i internetu. Sve u svemu, ključno je stvaranje kvalitetnog odnosa s djecom, aktivna komunikacija i podrška, postavljanje granica i pružanje primjera kako pravilno koristiti društvene mreže. Ovo je izazovno pitanje koje zahtijeva svjesnost i trud roditelja kako bi njihova djeca naučila odgovorno korištenje tehnologije i interneta.

8. Kako društvene mreže mogu utjecati na interpersonalne odnose djece i mladih?

S jedne strane, društvene mreže mogu imati pozitivan utjecaj jer olakšavaju mogućnost upoznavanja i čine ljude dostupnijima. U samo nekoliko klikova možete uspostaviti kontakt s nekim ili pronaći osobu koju želite kontaktirati. U tom smislu, društvene mreže mogu imati pozitivan utjecaj. Međutim, interakcija putem društvenih mreža često može biti površna i ne doprinosi izgradnji dubokih i intimnih odnosa. Pravi bliski odnosi podrazumijevaju zajednička stvarna iskustva i sposobnost da osjetimo drugu osobu, razumijemo njezino raspoloženje, osjećaje i misli. U tom kontekstu, zanimljivo bi bilo istražiti kako društvene mreže utječu na socio-emocionalno stanje ljudi, posebno mladih. Postoji teza da porast anksioznosti i depresivnosti među mladima može biti posljedica nedostatka kvalitetnih interpersonalnih odnosa s drugima. Djeca su ponekad usmjerena prema velikom broju "prijatelja" na društvenim mrežama, ali u stvarnosti nisu izgradila duboke odnose s vršnjacima i ne provode dovoljno vremena s njima izvan virtuelnog svijeta. To može dovesti do iskrivljenog shvatanja što prijateljstvo zapravo znači. Površnost interpersonalnih odnosa

može biti posljedica nedostatka emocionalnih iskustava koje se razvijaju kroz prisustvo drugih ljudi i tjelesnu ekspresiju koja se vidi i osjeća u stvarnom životu. Društvene mreže ne pružaju tu mogućnost, iako omogućavaju kontakt i komunikaciju s drugima. Kontakt i komunikacija ne znače nužno da se grade duboki i emocionalno bogati odnosi. Djeca mogu imati mnogo kontakata s različitim vršnjacima putem društvenih mreža, ali to ne znači nužno da grade trajne i duboke odnose, osim ako ne uspostave te odnose i izvan virtualnog svijeta. Dodir je primarna ljudska potreba, a dugotrajno nedostatak tog kontakta može nepovoljno utjecati na mentalno zdravlje. Ovo može dovesti do osjećaja otuđenosti, usamljenosti i izolacije u odnosu na druge ljude, što može rezultirati osjećajem bespomoćnosti pa i anksioznosti i depresije. U suštini, iako društvene mreže omogućuju kontakt i komunikaciju s drugima, važno je razmisliti o tome kako se ti odnosi doživljavaju i razvijaju izvan virtualnog prostora. Pitanje je kako će naredne generacije balansirati korištenje društvenih mreža s potrebom za stvarnim, emocionalno bogatim odnosima.

9. Kako se problemi kao što su cyberbullying i online nasilje mogu povezati s korištenjem društvenih mreža kod djece i mladih?

Mislim da se najčešće sajber nasilje i online nasilje započinju putem društvenih mreža. Bar prema mom iskustvu, počeci nasilja, uvredljivih poruka, prijetnji i sličnih stvari često se dešavaju putem društvenih mreža. Kasnije, ako djeca imaju i kontakt u stvarnom životu, ta nasilna dinamika se može prenijeti i na njihove stvarne odnose. Također, primijetila sam da se djeca putem društvenih mreža mogu udruživati protiv određenog djeteta i slati mu različite poruke. Suština je u tome da društvene mreže uklanjaju osjećaj odgovornosti. Mnogo je lakše sjediti za računarom ili pametnim telefonom i sa nekog profila slati uvredljive poruke i prijetnje, posebno ako nisam u direktnom fizičkom kontaktu s osobom kojoj šaljem te poruke. Na taj način se izbjegava odgovornost za vlastite riječi i postupke. Slična dinamika je primjetna i kod odraslih. Mnogo je lakše komentarisati nešto putem društvenih mreža, jer ne moram direktno suočiti se s osobom koja može biti pogođena mojim riječima. Isti princip vrijedi i za djecu. Anonimni profili dodatno olakšavaju agresivno ponašanje jer osoba koja koristi anonimni profil može djelovati bez straha od posljedica. Mislim da je danas nasilje koje svjedočimo u stvarnom svijetu često rezultat online nasilja i sajber nasilja zbog dostupnosti i udaljenosti koju društvene mreže omogućavaju. Djeca koja nisu direktno izložena fizičkom nasilju ili agresivnom ponašanju putem društvenih mreža možda manje osjećaju negativne posljedice takvog ponašanja nego da su direktno izložena i u stvarnom kontaktu s osobom koja je žrtva nasilja.

10. Koje su smjernice i preporuke za educiranje djece i mladih o sigurnom i odgovornom korištenju društvenih mreža?

Ako govorimo o nekom sistemskom edukaciranju, posebno u kontekstu škola i obrazovnih institucija koje rade s djecom, izuzetno je važno raditi na jačanju zajedništva među djecom. To uključuje organizaciju aktivnosti unutar škole i obrazovnog sistema koje podstiču interakciju među djecom, njihovu saradnju i međusobno povezivanje. Kroz jačanje grupne kohezije i promociju zajedničkih vrijednosti, možemo podstaći razvoj kritičkog razmišljanja kod djece o temama koje ih okružuju, uključujući i korištenje društvenih mreža. Nisam sigurna koliko se u obrazovnom sistemu zaista koristi vaspitni aspekt, posebno u smislu razgovora s djecom o temama koje ih tište i koje su važne u njihovom uzrastu. Djetetu treba pružiti priliku da razmišlja o tim temama, da razvija svoje mišljenje o efektima i posljedicama društvenih mreža i različitih aplikacija. Naglasak treba staviti na jačanje osjećaja pripadnosti, zajedništva i važnosti. Djeca trebaju osjećati da pripadaju nekoj zajednici gdje su viđena i prepoznata sa svim svojim specifičnostima i ličnostima. Trebaju osjećati da njihove jedinstvene osobine vrijede i cijene se u stvarnom svijetu. Važno je da djeca osjete da imaju podršku u stvarnom svijetu i da ne moraju tražiti tu podršku kroz društvene mreže. Također, trebamo biti prisutni za djecu i pružiti im prostor za razmišljanje i promišljanje, umjesto da dozvolimo nepromišljeno korištenje društvenih mreža. Trebali bismo otvoreno razgovarati s djecom o svim neugodnim temama i problemima koji se javljaju na društvenim mrežama. Vaspitni aspekt je ključan u obrazovnim institucijama. S druge strane, ako razmatramo kako roditelji mogu edukovati svoju djecu o ovim temama, to proizlazi iz kvaliteta odnosa koji imaju s djecom. Djeca će slušati samo ako imaju povjerenje u roditelje. Roditelji trebaju iskazati stvarno interesovanje za svoju djecu, prepoznati njihove potrebe i biti prisutni u njihovim životima. Važno je da otvoreno razgovaramo s djecom o korištenju društvenih mreža i postavimo pravila zajedno s njima. Također, roditelji trebaju biti informisani o društvenim mrežama i različitim aplikacijama kako bi mogli pratiti i razgovarati o tome s djecom. Ključna je odgovornost odraslih jer njihovo ponašanje i odnos prema društvenim mrežama imaju veliki uticaj na djecu. Roditelji trebaju postaviti jasne granice za korištenje određenih sadržaja i pratiti dostupnost djece različitim sadržajima. Na roditeljima je odgovornost da prijavljuju slučajeve kada primijete da se djeca suočavaju s neodgovarajućim porukama ili ponašanjem na mrežama, umjesto da to ignorišu.

Alma Softić, pedagog i Geštalt psihoterapeut pod supervizijom

Prije nego što ponudim odgovore na postavljena pitanja, moram se zahvaliti Merimi jer sam tek nakon čitanja pitanja shvatila da se temom korištenja društvenih mreža kod djece i mladih nisam ozbiljno bavila. Također, u mom radu sa ljudima, pa samim tim i djecom i mladima, preferiram individualni pristup, te stoga često izbjegavam generaliziranje i donošenje zaključaka za određene grupe ljudi. Naravno, postoje okviri, ono što je normativno i "normalno" i očekivano za neki uzrast i razvojne faze, ali moram naglasiti da ni tada ne preferiram poređenja. Dakle, još jednom ponavljam, ne smatram se dovoljno educiranom niti iza sebe imam neko ozbiljno istraživanje na ovu temu, te će se zbog toga moji odgovori na pitanja bazirati najviše na iskustvima stečenim kroz rad sa djecom i mladima (individualni ili grupni rad / pretpostavke i informacije koje sam čula od djece i mladih, ali i njihovi doživljaji određenih situacija).

1. Koje su glavne promjene u ponašanju djece i mladih primijećene u vezi korištenjem društvenih mreža?

Generalno govoreći, najčešće promjene koje su primijećene kod djece i mladih u vezi s korištenjem društvenih mreža su prije svega njihova identifikacija sa korisnicima društvenih mreža u kojima često nalaze uzore i one na koje se "ugledaju". U skladu s tim, djeca se često ponašaju kao njihovi "idoli", komuniciraju na način kako to oni rade, i njihovo sveukupno ponašanje najčešće liči na ponašanje ovih osoba. Promjene su inače najizraženije u periodu adolescencije koji važi za značajan period u životu svake osobe. Mlade osobe taj period doživljavaju kao "najizazovniji" period u životu. I zaista, promjene se odnose na emocionalni, kognitivni, fizički, psihosocijalni i seksualni aspekt ličnosti. U ovom periodu, mladima je veoma bitna vršnjačka grupa i prihvaćenost od strane iste. Kroz vršnjačku grupu, zadovoljena je potreba za pripadanjem. Isto tako, zbog izražene potrebe da budu prihvaćeni, mladi su podložni pritisku od strane vršnjaka. Stoga, sve promjene u ponašanju koje se dese u ovom periodu nisu neuobičajene kad znamo da je njihov primarni cilj da budu prihvaćeni. Kroz razgovor sa mladim osobama razumjela sam da mladi koji nekontrolisano koriste društvene mreže često imaju probleme sa anksioznošću i depresijom, zanemaruju školske obaveze pa to dovodi do lošijeg uspjeha u školi, pokazuju manjak samopouzdanja, često se povlače u "sebe", ponekad se čine beznadžni, nemotivirani za učešće u bilo kakvim aktivnostima u stvarnom svijetu, a neki od njih imaju i suicidalne misli.

2. Kako društvene mreže utječu na socijalizaciju djece i mladih?

Socijalizacija djece i mladih je tema o kojoj se puno priča i najčešće se povlače paralele sa nekim prošlim vremenima koja su bila sinonim za socijalizaciju. Kad to kažem, onda prije svega mislim na činjenicu da su se djeca i mladi koji pripadaju generacijama iz prošlosti više spontano družili, provodili vrijeme igrajući i družeći se sa komšijama, prijateljima, rođacima i vršnjacima uopšte. Na taj način, djeca i mladi su kroz interakcije s vršnjacima razvijali svoje socijalne vještine, gradili odnose sa drugim ljudima, razvijali empatiju i još mnogo toga. Danas se čini da je to fenomen iz prošlosti, a da nove generacije socijalizaciju često doživljavaju kroz druženje sa vršnjacima, ali na društvenim mrežama. Opšta pojava je da djeca provode slobodno vrijeme u svojim kućama, na društvenim mrežama, što se prema riječima roditelja često negativno odražava na školski uspjeh, sportske aktivnosti i kvalitetno provođenje vremena sa porodicom i prijateljima. Mladi imaju izraženu želju za širenjem kruga prijatelja, što im je putem društvenih mreža u velikoj mjeri olakšano. Upotreba društvenih mreža postala je ključna za povezivanje mladih. Mladi na ovaj način mogu da upoznaju vršnjake sa istim ili sličnim interesovanjima u poznatom okruženju, ali isto tako i da upoznaju djecu i mlade različitih kultura, koji žive na različitim krajevima svijeta, te da i sa njima dijele sadržaje koji im se dopadaju. To je prilika da se povezuju sa ljudima širom svijeta, pa nerijetko i prilika za učenje ili usavršavanje stranih jezika. Dakle, puno više zajedničkog vremena djeca i mladi provode kroz aktivnosti na društvenim mrežama, nego što je to "licem u lice". Stoga, možemo zaključiti da se moderna socijalizacija odvija upravo na društvenim mrežama.

3. Koje su moguće pozitivne posljedice korištenja društvenih mreža na mentalno zdravlje djece i mladih?

Pozitivne posljedice korištenja društvenih mreža na mentalno zdravlje djece i mladih su prije svega mogućnosti za istraživanje o temama koje ih zanimaju. "Zdravo" konzumiranje društvenih mreža nudi djeci i mladima nove prilike za učenje i sticanje novih znanja, zabavu, potiče i razvija njihovu kreativnost, pruža im mogućnost savladavanja novih načina komunikacije. Sve to može da utiče na njihovo blagostanje, sreću i zadovoljstvo, a to je direktno vezano za njihovo mentalno zdravlje.

4. Kako društvene mreže mogu utjecati na samopoštovanje i sliku tijela kod djece i mladih?

Samopouzdanje kod djece se gradi u procesu odrastanja i najviše je vezano za okruženje u kojem dijete odrasta. Djeca koja sa roditeljima imaju otvorenu komunikaciju i odnos povjerenja razvijat će samopouzdanje. Ono je zapravo samoprocjena pojedinca o vlastitim kompetencijama i vrijednostima koje mjeri u odnosu na okolinu u kojoj se nalazi. Jedan od faktora koji utječu na samopouzdanje kod mladih je i fizički izgled. Društvene mreže uveliko utječu na kreiranje "idealnog" i zdravog tijela kojem teže mladi, pa nerijetko se zbog toga razvijaju različiti poremećaji. Povećana tjelesna težina kod djece i mladih sigurno utječe na niže samopouzdanje, u odnosu na djecu i mlade koji imaju "normalnu" težinu.

5. Koje su najčešće negativne posljedice korištenja društvenih mreža na mentalno zdravlje djece i mladih?

Činjenica da internet koriste osobe različitih spolova, dobi, interesovanja, i potreba za korištenjem društvenih mreža djecu i mlade stavlja u položaj u kojem zbog svoje naivnosti i neznanja često mogu biti izloženi i iskorišteni u različite svrhe. Djeca i adolescenti često stupaju u kontakt sa nepoznatim osobama iz virtuelnog svijeta, a veliki broj njih se čak odlučuje i na susret u "stvarnom" svijetu. Na ovaj način se izlažu riziku i potencijalnoj opasnosti, te izloženost pornografiji i opasnosti od pedofilije. Također, mislim da nisu svjesni koliko dijeljenje ličnih podataka kao rezultat može imati narušenu privatnost. Zbog svih ovih stvari, djeca i mladi su često izloženi nasilju na internetu, a neki od njih su i u ulozi nasilnika. Tu su još ovisnost, pretilost, nemogućnost razvijanja socijalnih vještina. Pored svega nabrojanog, za mene je najveća negativna posljedica korištenja društvenih mreža na mentalno zdravlje djece i mladih to što osobe nemaju uvid u osjećanja i reakcije drugih osoba. Česta je pojava izostanka empatije/saosjećanja za druge ljude.

6. Koje su razlike u utjecaju društvenih mreža na ponašanje djece i mladih s obzirom na njihovu dob?

Sigurno je da je utjecaj društvenih mreža drugačiji u odnosu na dob i razvojne faze u kojima se dijete ili mlada osoba nalazi. Voljeli bismo da za djecu predškolskog i mlađeg školskog uzrasta društvene mreže najčešće koriste u edukativne svrhe, iako realnost govori da su i njima svi sadržaji dostupni, te da ih nerijetko koriste bez nadzora odraslih osoba. Stoga, ne čudi povećana agresivnost kod djece u realnom svijetu. Kako sam i ranije spomenula, utjecaj društvenih mreža u adolescenciji je veći jer je to paralelni svijet u kojem mladi žive, vrlo

često i "važniji" svijet od onog realnog. Društvene mreže dovode do toga da se osobe počinju vrednovati na osnovu broja prijatelja ili pratilaca na društvenim mrežama, komentara na fotografijama ili broja osoba koje su kliknule "like" na neku objavu ili fotografiju. Pritisak koji je često nevidljiv i neodređen ipak je prisutan u velikoj mjeri i predstavlja rizik, posebno za djecu i adolescente, jer žele da na ovaj način budu priznati od strane drugih. Možemo pretpostaviti šta se desi kada ne dobiju željeno priznanje. Društvene mreže omogućavaju djeci i adolescentima da istražuju različite identitete. Kao što su u prošlosti mladi prolazili kroz različite faze oblačenja, najčešće prema vrsti muzike u savremenom društvu, eksperimentiranje sa identitetima je drugačije, pa mladi često na osnovu slobode koju nude društvene mreže, nerijetko mijenjaju spol, dob ili neke aspekte fizičkog izgleda, kojima nisu zadovoljni. Ipak, mišljenja sam da društvene mreže ne moraju nužno biti negativne same po sebi, nego ih takvima često čine njihovi korisnici.

7. Koje su strategije koje roditelji mogu primijeniti kako bi pomogli djeci da razviju zdrav odnos s društvenim mrežama?

Masovno korištenje interneta odrazilo se na roditeljstvo. Današnji roditelji suočeni su s drugačijim očekivanjima, pritiscima i zahtjevima u ispunjenju svoje roditeljske uloge u odnosu na roditelje prijašnjih generacija. Oni primjećuju promjene u obrascima ponašanja svoje djece, uplašeni su, zbunjeni, a nerijetko se kod roditelja razvija i osjećaj bespomoćnosti. Česta pojava je da djeca objavljuju na društvenim mrežama sadržaje koji su neprimjereni njihovom uzrastu, te sa kojima roditelji nisu upoznati. Čini se da su mnogi roditelji svjesni da ni sami nemaju adekvatne vještine za korištenje društvenih mreža, što je dodatan problem za nadzor i praćenje aktivnosti njihove djece na društvenim mrežama. Dakle, prije svega nedostaje edukacija roditeljima o društvenim mrežama. Kada roditelji budu imali dovoljno znanja, mogu i razraditi strategije kako da pomognu djeci i mladima da razviju zdrav odnos sa društvenim mrežama. Jedna strategija koja vrijedi u svim sferama roditeljstva jeste da svojim primjerom pokazujemo djeci šta bi bilo dobro za njih. Dakle, korištenje društvenih mreža od strane roditelja treba biti plansko, edukativno, u svrhu ostvarivanja komunikacije sa prijateljima, rodbinom i sticanje novih znanja. Djeca će najradije da "prepisu" ovakav obrazac ponašanja.

8. Kako društvene mreže mogu utjecati na interpersonalne odnose djece i mladih?

Kvalitetni odnosi ključni su za emocionalno zdravlje i kvalitetno funkcioniranje djece i mladih. Neposredni kontakt s vršnjacima je prilika da djeca i mladi vježbaju svoje socijalne i

emocionalne vještine, da uče rješavati konflikte na prihvatljiv način, da budu empatični, da nauče surađivati itd. Za djecu i mlade koji imaju loše socijalne vještine i nemaju puno prijatelja izgradnja nešto površnijih odnosa koji se grade putem društvenih mreža može imati neki pozitivan utjecaj. Za neku djecu i mlade društvene mreže su jedini prostor u kojem grade odnose sa vršnjacima, povjeravaju se, pričaju o osjećanjima i osjećaju podršku.

9. Kako se problemi kao što su cyberbullying i online nasilje mogu povezati s korištenjem društvenih mreža kod djece i mladih?

Društvene mreže su prostor u kojem je moguće učestvovati u različitim vrstama zlostavljanja. U tom prostoru svima je sve dozvoljeno, pa tako i cyberbullying o kojem se s djecom i mladima priča, ali i dalje nedovoljno. Jedna mlada osoba sa kojom sam razgovarala nekoliko puta naglasila je da je svjesna da se na mrežama dešava cyberbullying, te mi je naglasila kako je njen način zaštite "tajanstvenost". Naime, rekla je da većina mladih iznosi svoje lične podatke, svakodnevno postavlja fotografije i na taj način nude svoj identitet nasilnicima. Ona to ne radi jer želi da se zaštiti od mogućeg nasilja.

10. Koje su smjernice i preporuke za educiranje djece i mladih o sigurnom i odgovornom korištenju društvenih mreža?

Treba raditi na tome da se smanji generacijski jaz i da roditelji i nastavnici edukuju djecu i adolescente o ovom novom aspektu života koji se odnosi na svakodnevnu upotrebu društvenih mreža. Posebnu pažnju prilikom edukacije djece i adolescenata potrebno je usmjeriti na dogovor oko dozvoljene količine vremena za provođenje na društvenim mrežama, te upoznavanje sa uslovima i pravilima korištenja istih i načinima zaštite privatnosti, kako bi se povećala sigurnost djece na internetu.

1. Koje su glavne promjene u ponašanju djece i mladih primjećene u vezi korištenja društvenih mreža?

Prema vlastitom mišljenju, smatram da mladi koji nekontrolirano i neodgovorno koriste društvene mreže imaju ponašajne poteškoće kao što su anksioznost, agresivnost, nesanica...

2. Kako društvene mreže utječu na socijalizaciju djece i mladih?

Smatram da društvene mreže imaju samo prividnu sliku „socijalizacije“ jer je njihova ideja lakšeg ostvarivanja kontakta s ljudima u različitim dijelovima svijeta, kao i brze komunikacije u našoj sredini ili drugom gradu. Ono što je produkt društvenih mreža kao takvih je socijalna izoliranost, kao i kada se osobe fizički sretnu, vrijeme provode na društvenim mrežama te realan kontakt, komunikacija i socijalizacija u potpunosti izostanu. Također, veliki broj sati provedenih na društvenim mrežama podrazumijeva izostanak fizičke aktivnosti, te nadalje može uzrokovati ozbiljne zdravstvene probleme kao što su pretilost, atrofija mišića, pogrbljena kicma, oslabljen vid. Sve navedeno dovodi do ozbiljnih nesigurnosti, kompleksa i izolacije od socijalne sredine.

3. Kako su moguće pozitivne posljedice u korištenju društvenih mreža na mentalno zdravlje djece i mladih?

Društvene mreže, kada bi se koristile u prave svrhe i kada bi se isključio fenomen ekranizma i ovisnosti, bile bi vrlo značajne u brzom razmjeni informacija kao i o novim saznanjima jer su informacije vrlo lako dostupne. Također, u tom slučaju su „alat“ korišten za osobni razvoj.

4. Kako društvene mreže mogu utjecati na samopouzdanje i sliku tijela kod djece i mladih?

Cenzura sadržaja kojem su djeca i mladi izloženi, postavljanjem „prosječnih“ standarda ljepote i prikazivanjem stvarnih situacija, kao i ukidanjem „filtera“ na fotografijama i videozapisima...

5. Koje su najčešće negativne posljedice korištenja društvenih mreža na mentalno zdravlje djece i mladih?

Stavovi, standardi, moralne i socijalne norme koji su „virtualni“ i nametnuti sadržajima na društvenim mrežama nisu realni. U odnosu na navedeno, smatram da su nedostizni te dovode

do frustracija, nezadovoljstva i kreiranja kompleksa koji mogu da kod djece i mladih dovedu do samoubistva, depresije, te mogu značajno utjecati na mentalno zdravlje.

6. Koje su razlike u uticaju društvenih mreža na ponašanje djece i mladih s obzirom na njihovu dob?

Kada je riječ o djeci mlađeg uzrasta, uticaj društvenih mreža može stvoriti ozbiljnu ovisnost o sadržajima koji su plasirani na društvenim mrežama „ekranizam“, dok kod mladih može uzrokovati potrebu za stvaranjem „savršene slike života“, razvijanje kompleksa i frustracija.

7. Koje su strategije koje roditelji mogu primijeniti kako bi pomogli djeci da razviju zdrav odnos s društvenim mrežama?

Limitirano korištenje društvenih mreža, dijeljenje profila s roditeljima kako bi roditelj mogao imati uvid u sadržaje kojima je dijete ili mlada osoba izložena (ili moguća aplikacija koja će signalizirati roditelju ukoliko je to META tako procijenila)...

8. Kako društvene mreže mogu utjecati na interpersonalne odnose djece i mladih?

Negativno, fizički i stvarni verbalni kontakt je izostavljen i zamijenjen pisanim i virtualnim.

9. Kako se problemi kao što je cyberbullying i online nasilje mogu povezati s korištenjem društvenih mreža mladih i odraslih?

Kao što sam ranije spomenula, standardi koji su nametnuti društvenim mrežama nisu realni te samim tim daju dodatni prostor za cyberbullying zbog toga jer imaš fotografiju sa ljetovanja iz Neuma a ne Hurgade, Maldiva itd. Stalna potreba postavljanja svakog koraka na društvene mreže stvara prostor da budeš zamijećen, tumačen i socijalno degradiran...

10. Koje su smjernice i preporuke za educiranje djece i mladih o sigurnom i odgovornom korištenju društvenih mreža?

Smatram da se ponajprije trebaju educirati roditelji o potencijalnim negativnim utjecajima kako bi oni mogli da reagiraju i interveniraju u radu s djecom i postavljanju granica. Materijalizam u kojem živimo također nas odvodi od prave ideje i važnosti odgoja, fizičkog kontakta.

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

  FAKULTET POLITIČKIH NAUKA	Obrazac AR
	Stranica 103 od 103
UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA IZJAVA o autentičnosti radova	

Naziv odsjeka i/ili katedre: Žurnalistika/Komunikologija/PR
Predmet: Završni magistarski rad

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Merima Baraković
Naslov rada: Utjecaj društvenih mreža na ponašanje djece i mladih
Vrsta rada: Završni magistarski rad
Broj stranica: 103 (sa priložima)

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis
